

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет
Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РОМАНЮК НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 81'22:811.111:81'42(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

СЕМІОТИЗАЦІЯ МОВНИХ КЛІШЕ ЯК ОДИНИЦЬ КОГНІЦІЇ, КУЛЬТУРИ
І ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

035 – Філологія

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.М. Романюк

Науковий керівник

Манакін Володимир Миколайович
доктор філологічних наук, професор

Запоріжжя – 2018

АНОТАЦІЯ

Романюк Н.М. Семіотизація мовних кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу (на матеріалі англійської та української мов) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.02.17 – “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” (035 – Філологія). – Запорізький національний університет, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2018.

У дисертації здійснено зіставно-типологічний аналіз мовних кліше (далі – МК) як знаків свідомості, культури і дискурсу в англійській та українській мовах. Установлено співвідношення між такими суміжними поняттями, як “мовне кліше”, “штамп”, “фразеологізм”, “повтор”, “вигук”, “стереотип”. Розкрито когнітивно-культурно-дискурсивну сутність клішованих одиниць та виявлено критерії їхньої ідентифікації у досліджуваних мовах: сполучуваність у контексті й наявність дефініції (тлумачення, яке базується на видовій та смисловій специфіці), однозначність і конкретизація (що виявляється в стилістичній нейтральності), стислість (спрямованість на економію мовних зусиль), психолінгвістична основа (беруть участь у процесі формування мовного базису певного дискурсу і сприяють передаванню й засвоєнню учасниками спілкування властивих для конкретного мовного колективу або суспільства уявлень про те, що є прийнятним, а що виходить поза межі норми).

Доведено, що мовні кліше є продуктами етно- й соціокультури, які зберігаються у свідомості її представників і відтворюються у процесі пізнання навколишнього світу за допомогою характерних для кожної мови граматичних моделей. Як мовні утворення, ці одиниці виконують властиві для них функції: регламентації мовної і рольової поведінки (позначаючи найвищий ступінь стандартизованості), виявлення творчої манери письменника та його самопрезентації, репрезентації мовних і стильових

ознак певного дискурсу, метакомунікативну та прагматичну функції (у процесі щоденної комунікації).

Розроблено нову методологічну базу дослідження, яка ґрунтується на поєднанні структурно-типологічного й когнітивно-дискурсивного підходів. За еталон зіставлення обрано когнітивно-семантичні, структурно-типологічні і дискурсивні параметри мовних кліше, що є смисловим (семіотичним) базисом для носіїв англійської та української мов.

На основі семіотичної структури мовних кліше, яка включає такі компоненти: 1) когнітивний (відношення МК до сигніфікатів), 2) денотативний (семантичний) або предметно-логічний (відношення МК до денотата), 3) конотативно-дискурсивний (відношення МК до позамовної реакції), 4) валентний/синтактичний (відношення до інших знаків (сполучуваність МК)), у роботі було укладено реєстр МК (1200 одиниць – в англійській мові та 1060 – в українській) і встановлено між ними три типи симетрично-асиметричних відношень: еквівалентні, частково-еквівалентні та безеквівалентні (лакунарні).

Відношення *еквівалентності* є чітко репрезентованим, оскільки план вираження і план змісту мовних кліше в англійській та українській мовах є симетричним. До *частково-еквівалентних* МК належать три групи одиниць: 1) МК, кожен зі складників яких збігається за формою і функціями у двох мовах, а різняться за значенням; 2) МК зі спільною семантикою і функціями з відмінною формою; 3) МК з відмінною формою і семантикою та спільною функцією. До *безеквівалентних* МК належать дві групи одиниць: 1) МК-реалії, які позначають предмет чи явище, що не відповідають реальності етнічної спільноти носіїв іншої мови, та 2) МК-структурні екзотизми, що по-різному позначають однакові поняття в обох зіставляваних мовах.

У структурно-типологічному плані МК диференційовано за двома типами: субстантивним і дієслівним. Для субстантивної структури МК властиві три формули, в яких виділяються ядра (іменниковий компонент) і периферійна частини (іменники, прикметники й займенники). Найбільш

типовими є формули з прикметниковим та іменниковим компонентами. За синтаксичним зв'язком виокремлено вільні та зв'язані (повністю або частково) МК. Дієслівна структура словосполучень порівняно з іменними є менш розгалуженою. Ядром словосполучень є дієслово, тоді як до периферії належать іменник і в окремих випадках – іменник із прикметником. В англійських вербативних МК в ролі ядра виявлено домінування фразового дієслова.

Сконструйовано типи синтаксичних моделей МК зі структурою речення: прості односкладні / двоскладні (непоширені та поширені); складні – складнопідрядні.

Як знаки культури, МК є обов'язковими компонентами мовленнєвого етикету і ритуалізованих форм спілкування. *Виділено* 4 типи МК: ритуальні (вітання, прощання, звертання, подяки, вибачення,); неритуальні (привернення уваги, запит інформації, надання інформації, асемантичні вставки для підтримки комунікативного акту, згоди та незгоди); спонукальні (поради та побажання, прохання та розради); аксіологічні (оцінки).

Визначаючи МК етикетною ритуалізованою формулою міжмовної комунікації, виявлено їх однакове функціональне навантаження. Відмінною є побудова реплік-звертань, які в англійській мові представлені усталеними формулами “sir”, “mr”, “mrs”, натомість традиційним українським увічливим формам характерне звертання на ім'я та по батькові.

Ідентифіковано семантико-тематичні групи МК, які є маркерами різних типів і видів дискурсу: професійного, складниками якого є науковий, мас-медійний, художній; офіційно-ділового та побутового. Група кліше професійного спрямування включає дефініції на позначення професійної, виробничої й економічної діяльності, реалій, пов'язаних із юриспруденцією, політичним устроєм та військовою справою; підгрупа наукового – дефініції на позначення понять із медичної та біологічної галузі, а також навчально-виховного спілкування. Офіційно-діловий дискурс послуговується низкою публіцистичних клішованих одиниць-канцеляризмів, кліше законодавчого

та адміністративно-канцелярського спрямування, дипломатичних відносин. Група МК побутового дискурсу складається з одиниць на позначення загальних та абстрактних понять, почуттів і станів, лексем зі сфери відпочинку, міського устрою та будівель, а також культурологічних повсякденних знаків.

У процесі аналізу МК як маркерів різних типів дискурсу визначено їх синонімічну варіативність та мультивербізацію, за допомогою якої відбувається процес заміни субстантивних і дієслівних лексем рівноцінними словами і словосполученнями. За шкалою градуальності / неградуальності, виокремлено типи дво- та багатокomпонентних аналітичних антонімічних пар: контрарні пари (МК номінують такі протилежні поняття, між якими можливе одне або кілька проміжних понять); контрадикторні (обсяги видових і родових понять збігаються, між якими немає проміжного поняття); комплементарні антонімічні пари (МК позначають два взаємодоповнювальні видові поняття).

Синонімія МК представлена ширше, аніж антонімія. Англійська мова характеризується більшою кількістю синонімічних рядів, що пояснюється передачею одного й того ж поняття різним набором мовного матеріалу (дієслова з іменниками, фразові дієслова, які не вимагають субстантивного компонента).

Ключові слова: мовні кліше, еквівалентність/безеквівалентність, субстантивні й дієслівні мовні кліше, синтаксичні моделі мовних кліше, етикетні й ритуалізовані мовні кліше, мовні кліше як маркери дискурсу.

ABSTRACT

Romaniuk N.M. Semiotization of language clichés as elements of cognition, culture and discourse (on the material of English and Ukrainian languages). – Qualifying Academic Paper. Manuscript.

Thesis for a Candidate’s Degree in Philology, Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – Zaporizhzhia National University, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018.

The relation between similar notions of “language cliché”, “stamp”, “praseological unit”, “exclamation”, “stereotype” *is established*. It *is discovered* the cognitive cultural discursive nature of clichéd units and the criteria for their identification in the languages *are revealed*: ability to join in the context and existence of the definition (an interpretation based on aspectual and semantic peculiarities), unambiguousness and concretization (manifested in stylistic neutrality), shortness (aimed at the saving of speech efforts through the accuracy and laconic brevity of the way of expression), psycholinguistic basis (involved in the process of forming the linguistic basis of a particular discourse and transferring inherent ideas to this language group or society about what is acceptable between the participants of the communication).

It *is proved* that language clichés are products of a specific ethno- and social culture, which are preserved in the minds of its representatives and reproduced in the process of exploring the world with the help of grammatical models peculiar to each language. As language formations, these units perform the following functions: regulation of linguistic and role behavior (denoting the highest degree of standardization), revealing the writer’s creative manners and his self-presentation, ensuring the logization and rationalism, conveying the laconism and capacity to nominate, the representation of the linguistic and stylistic features of a certain discourse, meta-communicative and pragmatic functions (in the process of daily communication).

There *is devised* the methodological foundation of the study, which is based on a combination of structural typological and cognitive discursive approaches. *Tertium comparationis* was introduced as cognitive-semantic, structural-typological and discursive parameters of language clichés, that is semantic (semiotic) basis for the speakers of English and Ukrainian languages.

On the basis of semiotic structure of LC which includes following components: 1) cognitive (the relation of the LCU to the significate), 2) denotative (the relation of the LCU to denotation); 3) connotative-discursive (the relation of the LC to the extralinguistic reaction); 4) valency / syntactical (component, implemented by the possibility of LCU compatibility with other language units) it was selected sample group of representative data of English (1200 units) and Ukrainian (1060 units) correspondences. It *was pointed out* the symmetric-asymmetric correlation, namely: equivalence, partial equivalence and non-equivalence (lacunar).

The *equivalence* is clearly represented, since the plan of form and content of language clichés in the English and Ukrainian languages is specifically symmetric. Three groups of *partial equivalence* are distinguished: 1) LC, the components of which coincide in structural and functional-stylistic properties in two languages; 2) LC with the similarity at the level of semantic and functional peculiarities; 3) LC which are equated only in functions. The whole range of a *non-equivalent* language material is divided into 1) LC-realities whose semantics coincide with the an object or phenomenon that does not correspond to the reality of the ethnic community of other language speakers and 2) LC-structural exoticisms which express dissimilarity in structures (a simple lexeme or a complex structured LC) of clichéd units in both languages of the one existing concept.

Structural features of LC divide material into two types: substantive and verbal. There are three possible structural patterns for the substantive structure of the LC, which includes the core (noun component) and the peripheral part (nouns, adjectives and pronouns elements). The most represented formulas are those with components of an adjective and noun. The syntactical connection defines free and

bound (completely or partially) LC. The grammatical structure of verbal word-combinations is less extensive than of foregoing. The core of the word-combinations is the verb, whereas the periphery includes a noun and, in some cases, a noun with an adjective. In English verbal LC a phrasal verb dominates as a core element.

There are also *distinguished* types of structural models of LC depending on a structure of sentence: simple short one- and two-membered sentences (extended and unextended) and compound sentences (complex subordinated sentence).

As marks of a culture the LC are compulsory components of speech etiquette and ritualized forms of conversation. There are 4 types of LC: ritual (greetings, farewells, appeals, gratitude, apology); non-ritual (attracting attention, requesting information, providing information, asemantic insertion for maintaining a communication, consent and disagreement); inducing (advices and wishes, requests and solicitations); axiological (evaluation).

Determining the LC as an etiquette ritualized formula for interlingual communication, the functions of clichés from two languages are similar. The distinction is in the creation of replicas of address, which in English are represented by formulas with specific words “sir”, “mr”, “mrs”, which are not typical of Ukrainian communication, where polite forms are characterized by an appeal to the name and patronymic.

It was identified the semantic and thematic groups of LC, which are markers of different types of discourse: professional, the components of which are scientific, mass-media, artistic; official-business and everyday. A group of professional clichés includes notions of professional, manufacturing and economic activity, realities related to jurisprudence, political structure and military affairs; subgroup of scientific – concepts from the medical and biological branches, as well as units of educational communication. The official-business discourse uses a number of publicistic clichéd units, chancelleries, clichés from legislative and administrative-clerical field, and diplomatic relations. The group of everyday discourse includes examples of LC for the designation of general and abstract

concepts, subject-matter units of rest, feelings and states, municipal improvements and buildings, as well as culturological everyday signs.

In the process of analysis of LC as markers of different discourses it *is defined* their synonymous variability and multivarberization with the help of which the process of replacement substitutive, verbal lexemes by equipollent words and word-combinations happen. On the scale of graduality / non-graduality it is distinguished the following types of two- and multi-component analytic antonymous pairs of LC: contrary pairs (LCU nominates the opposite concepts with one or more intermediate concepts); contradictory (contradictory relationship between parts when the scope of specific concepts is the entire volume of generic notion and there is no intermediate term inbetween); complementary antonymous pairs (LCU denotes two complementary species concepts).

The synonymy of LC is represented by a greater extent than antonymy. The English language is characterized by a larger number of synonyms than the Ukrainian one, which is explained by the denoting the same concept by means of different sets of linguistic material (verbs with nouns, phrasal verbs that do not require a substantive component).

Keywords: language cliché, equivalence / non-equivalence, substantive and verbal language cliché, syntactic models of language cliché, etiquette and ritualized language cliché, language cliché as discourse markers

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Романюк Н. Структурні особливості англійських мовних кліше та їхніх українських відповідників. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”* : зб. наук. пр. / гол. ред. І. В. Ступак. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. № 13. С. 195–198.

2. Романюк Н. Tertium comparationis при зіставленні англійських та українських мовних клішованих одиниць. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: “Мовознавство”*: зб. наук. пр. / відп.ред Т. П. Вільчинська. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2016. Вип. II (26). С. 78–83.

3. Романюк Н. Тематичні групи клішованих одиниць англійської та української мов. *Південний архів. Філологічні науки* : зб. наук. пр. / гол. ред. Н. І. Ільїнська. Херсон : Херсонський державний університет, 2017. № 68. С. 175–178.

4. Романюк Н. Диференційні та класифікаційні ознаки мовної клішованої одиниці. *Вісник Запорізького національного університету. Серія “Філологічні науки”* : зб. наук. пр. / гол.ред. П. І. Білоусенко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. № 1. С. 177–182.

5. Романюк Н. Змістова структура мовних клішованих одиниць англійської та української мов. *Науковий журнал “Молодий вчений”*. № 9 (49). Чернівці, 2017. С. 268–271. ISSN: 2304-5809

6. Romaniuk N. Stylistics types of English language cliches and their Ukrainian equivalents. *Massachusetts Review of Science and Technologies* / ed. G. Hall. Massachusett : Massachusetts Institute of Technology, 2016. Volume VII. № 1(13). С. 488–494. ISSN: 0025-487X

7. Romaniuk N. The linguistic algorithm of comparison of English and Ukrainian language clichés. *The Ninth European Conference on Languages,*

Literature and Linguistics : proceedings of the Conference (Vienna, November 23, 2015) / ed. L. Shlossman. Vienna, OR : East West Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2015. С. 42–47. ISBN-13: 978-3-903063-81-5, ISBN-10: 3-903063-81-9

8. Романюк Н. Особливості становлення термінологічної бази поняття “кліше”. *Zbiór artykułów naukowych* : konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej “Filologia, sociologia I kulturoznawstwo. Współczesne tendencje w nauce i edukacji (Warszawa, 30-31.01.2016). Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. Diamond trading tour, 2016. С. 61–64. ISBN: 978-83-65207-67-8:

9. Романюк Н. Мовна клішована одиниця як лінгвістичний сегмент у дзеркалі психолінгвістики. *Актуальні проблеми філології*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9-10 грудня 2016 року). Чернівці, 2016. С. 104–109. ISBN: 978-966-916-188-8

10. Романюк Н. Семантичні типи мовних кліше англійської та української мов. *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 квітня 2017 р.). Львів : Наукова філологічна організація “Логос”, 2017. С. 29–32.

11. Романюк Н. Мовні кліше в сучасному інформаційному дискурсі. “*Молода наука-2015*”: матеріали VIII університетської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених “Молода наука-2015” (м. Запоріжжя, 7-9 квітня 2015 року). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. Т. 5. С. 13–14.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СЕМІОТИЗАЦІЇ МОВНИХ КЛІШЕ.....	25
1.1 Мовні кліше та суміжні явища в лінгвістиці.....	25
1.2 Мовне кліше як продукт свідомості, культури і дискурсу.....	37
1.3 Мовне кліше як одиниця лексики, фразеології, граматики.....	50
1.3.1 Таксономія мовних кліше за походженням, формою, значенням і функцією.....	59
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗІСТАВЛЕННЯ МОВНИХ КЛІШЕ ЯК ЗНАКІВ СВІДОМОСТІ, КУЛЬТУРИ І ДИСКУРСУ.....	73
2.1 Когнітивний підхід до аналізу мовних кліше.....	73
2.2 Структурно-типологічний підхід до зіставлення мовних кліше...	81
2.3 Знакова структура мовних кліше як основа міжмовного зіставлення.....	86
2.4 Дискурсивний підхід до зіставлення мовних кліше.....	92
2.5 Лінгвістичний алгоритм зіставлення англо- й україномовних кліше.....	96
Висновки до розділу 2.....	103
РОЗДІЛ 3 СИМЕТРІЯ/АСИМЕТРІЯ АНГЛО- Й УКРАЇНОМОВНИХ КЛІШЕ.....	105
3.1 Еквівалентні англо- й україномовні кліше.....	105
3.2 Частково еквівалентні англо- й україномовні кліше.....	113
3.3 Безеквівалентні англо- й україномовні кліше.....	129
3.4 Структурно-типологічні параметри англомовних кліше та їхніх україномовних відповідників.....	135

3.4.1	Типи субстантивних мовних кліше.....	136
3.4.2	Типи дієслівних мовних кліше.....	141
3.4.3	Типи мовних кліше у формі фраз і речень.....	145
	Висновки до розділу 3.	153
	РОЗДІЛ 4 АНГЛО- Й УКРАЇНОМОВНІ КЛІШЕ ЯК КОМПОНЕНТИ ЕТИКЕТНИХ І РИТУАЛІЗОВАНИХ ФОРМ СПІЛКУВАННЯ.....	157
4.1	Ритуальні мовні кліше.....	158
4.2	Неритуальні мовні кліше.....	163
4.3	Спонукальні та аксіологічні мовні кліше.....	169
	Висновки до розділу 4.	173
	РОЗДІЛ 5 ДИСКУРСИВНА ТАКСОНОМІЯ АНГЛО- Й УКРАЇНОМОВНИХ КЛІШЕ.....	175
5.1	Мовні кліше професійного дискурсу.....	176
5.2	Мовні кліше офіційно-ділового дискурсу.....	182
5.3	Мовні кліше побутового дискурсу.....	185
5.4	Синонімічні та антонімічні відношення між англо- й україномовними кліше.....	188
	Висновки до розділу 5.	193
	ВИСНОВКИ.	195
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	200
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	235
	СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	235
	ДОДАТОК.....	237

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

МК – мовне кліше

ФО – фразеологічна одиниця

K₁ – структурний критерій для зіставлення МКО

K₂ – семантичний критерій для зіставлення МКО

K₃ – функціональний критерій для зіставлення МКО

U₁ – одиниця зіставлення англійської мови

U₂ – одиниця зіставлення української мови

N₁ – іменник англійської мови

N₂ – іменник української мови

Adj₁ – прикметник англійської мови

Adj₂ – прикметник української мови

V₁ – дієслово англійської мови

V₂ – дієслово української мови

Pr₁ – прийменник англійської мови

Pn₁ – займенник англійської мови

Pr₂ – прийменник української мови

Pn₂ – займенник української мови

phrV₁ – фразове дієслово англійської мови

P – дієприкметник зіставлюваних мов

Part – частка української мови

Conj₁ – сполучник англійської мови

Conj₂ – сполучник української мови

A – артикль англійської мови

ВСТУП

Дисертація присвячена вивченню процесів і механізмів семіотизації мовних кліше (далі – МК) як одиниць когніції, культури й дискурсу (на матеріалі англійської та української мов).

Сучасна лінгвoseміотика продовжує обговорювати питання щодо онтологічної природи мовних знаків, яка, передовсім, зумовлена життєвим досвідом людини (А. Зернецька, С. Іваненко, Ф. Нікітіна, В. Постовалова та ін.), поєднанням мови і буття (С. Булгаков, С. Єрмоленко, О. Лосєв, П. Флоренський та ін.) та зв'язками мови і свідомості, мови і мислення (Н. Арутюнова, А. Вежбицька, В. фон Гумбольдт, Л. Іванова, О. Колесник, Ю. Кравцова, О. Потебня, О. Тищенко, М. Шутова, V. Evans, G. Fauconnier, M. Green M. Johnsen, G. Lakoff) тощо.

Останнім часом семіотична орієнтація простежується у працях із лінгвокультурології (С. Воркачов, Г. Заньковська, В. Карасик, В. Красних, В. Маслова, G. Palmer, F. Sharifian, A.R. Stroia) та когнітивної лінгвокомпаративістики (Л. Дронова, А. Кібрик, О. Коломієць, І. Світцер, Ю. Степанов, О. Черхава, S. Cowley, S. Niemeier та ін.), де за об'єкт наукового спостереження обрано ті знаки, що є результатами процесів *когнітивної* (Ч. Морріс, Л. Талмі, Ч. Філлмор, Т. Sanchez, Т. Clausner) та *культурної* (Н. Андрейчук, С. Баришников, В. Жайворонок, І. Корольов, Л. Павловська, С. Толстая, М. Шутова, R. P. Fawcett, A. Lyons) *семіотизації*, або означування, коли не-знак перетворюється на знак.

Розглядаючи мовний знак як такий, що породжується певною знаковою ситуацією (Г. Почепцов, О. Селіванова, Ю. Степанов), і як передумову цієї ситуації (Л. Іванова, Ч. Морріс), постало питання щодо інтерпретації контексту мовного знака (Т. Астафурова, А. Загнітко, А. Олянич), який реалізується в дискурсі й тлумачиться 1) як мережа, пов'язана з набором мовних ситуацій, що продукують смисли за певними логічними, формальними і неформальними правилами і накладають обмеження на акти

вживання мови через варіативність та поєднання мовних знаків (Н. Андрейчук, Т. Астафурова, І. Рудик, Л. Семененко та ін.), і 2) як макросеміотичні утворення (М. Бахтін, Ю. Лотман, В. Телія та ін.).

При цьому *дискурсивна семіотизація* (як означування) є одним із проявів психокогнітивної діяльності, у процесі якої різні ситуації набувають знакових атрибутів (Л. Задорожна, В. Фещенко, О. Шевченко та ін.). Цей процес властивий для форм і засобів комунікації, які є швидкоплинними, що зумовлює необхідність їх мовної стандартизації (Л. Завгородня, С. Нікітіна, Т. Ніколаєва, Ю. Прохоров, J. Bartmiński) і виробленні норм спілкування (П. Дудик, К. Климова, Л. Мацько, О. Сербенська та ін.), що сприятимуть досягненню кооперативності між комунікантами (Ф. Бацевич, І. Корольов, Ю. Прохоров, Й. Стернін, J. Baker).

Саме потреба в соціальній стандартизації засобів комунікації сприяла вивченню *мовних кліше* як одиниць лексики (В. Виноградов, В. Гвоздев, М. Кронгауз, Т. Ніколаєва, Ю. Прохватило, І. Сєдакова, С. Шевчук, A. Polguere, T. Veale), *фразеології* (В. Гвоздев, О. Кунін, Л. Скрипник, В. Телія, В. Ужченко), *стилістики* (В. Бурунський, Н. Вишневська, В. Карнюшина, І. Загоруйко, І. Попова, Д. Розенталь, І. Серебрянська, S. Anthony, F. Baider, Th. Charnois, A. Haberer, D. Legallois, Th. Poibeau, N. Tsitsanoudis-Mallidis) тощо.

Окрему і донині не вирішену проблему становить розмежування таких суміжних, але не тотожних понять, як 1) “кліше” (Н. Баландіна, Б. Нечипоренко, S. Anthony, R. Garipov, A. Garipova A. Haberer, T. Veale), 2) “мовне кліше” (Н. Вишневська, О. Кухарева, І. Серебрянська, О. Шаніна, Н. Шарманова, F. Baider) і 3) “мовленнєве кліше” (В. Стрибижев, О. Шамрай) на тлі вживання інших дублетних термінів, як-от: *сталі комплекси* (В. Жуков, Н. Скрипичникова, І. Чернишова, С. Шулежкова), *штампи* (Ш. Баллі, М. Нечепоренко, І. Сковронська), *фразеологізми* (В. Гак, І. Дегтярьова, Р. Делевська, Б. Ларін, М. Шанський, Д. Ушаков), *метафори та приказки* (Г. Пермяков, В. Ужченко, С. Шикалов, P. Newmark), *вигуки* (В. Виноградов,

К. Максимова, О. Малярчук, А. Мединська, Ф. Фортунатов), *стереотипи* (І. Арнольд, О. Грибок, Л. Завгородня, Є. Ігнатович, М. Шутова, А. Nina) тощо.

Надати відповідь на це питання намагалися дослідники кліше різних мов: *французької* (R. Amossy, S.M.-M. Anthony, P. Fournier, A. Nina), *англійської* (В. Бурунський, В. Стрибижев, F. Baider, A. Haberer, T. Veale), *арабської* (О. Кухарева), *китайської* (Б. Нечипоренко), *російської* (С. Лещак, Т. Ніколаєва, І. Сєдакова, О. Шаніна), *української* (Н. Вишневська, І. Дегтярьова, І. Серебрянська, В. Янчевська) тощо, проте не завершеною і донині залишилася дискусія з приводу того, в результаті якого процесу семіотизації утворюються саме мовні кліше?.

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена її спрямуванням на вивчення процесів семіозису загалом і механізмів семіотизації зокрема, які залежать від морфолого-типологічної будови різних мов та тісно пов'язані з поняттям мотивованості/немотивованості мовних знаків як продуктів когніції, культури й дискурсу. З-поміж таких знаків дискусійними досі залишаються стандартизовані конструкти – мовні кліше, що становлять певну схему семіотизації стереотипних ситуацій спілкування як між представниками однієї культури, так і в міжкультурній комунікації. Здійснення зіставного аналізу цих міжмовних симілярів сприятиме виявленню загальних закономірностей у семіотизації ритуально-дискурсивної поведінки носів англійської та української мов, а також асиметричних і лакунарних форм її знакопозначення кожною національною етномовною спільнотою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Запорізького національного університету за напрямом “Когнітивно-комунікативні та лінгвокультурологічні параметри досліджень мовних одиниць”. Тему дисертації затверджено науково-технічною радою Запорізького національного університету (протокол № 6 від 19 лютого 2015

року), уточнено і перезатверджено на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 (протокол № 10 від 19 грудня 2017 року).

Метою дослідження є вивчення процесу семіотизації англійських та українських мовних кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- сформулювати теоретичні положення дисертації, пов'язані з ключовими термінами і поняттями, які стосуються процесу семіотизації мовних кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу;
- розробити методологічну базу для зіставно-типологічного аналізу англо- й україномовних кліше;
- продемонструвати, як відбувається процес семіотизації мовних одиниць;
- розкрити когнітивні механізми знакової симетрії / асиметрії англійських та українських мовних кліше за формою, значенням та функціями;
- схарактеризувати мовні кліше як компоненти етикету та ритуалізовані форми спілкування у зіставлюваних комунікативних культурах;
- здійснити дискурсивну таксономію англійських і українських мовних кліше;
- виявити закономірності й відмінності у процесах когнітивної, культурної і дискурсивної семіотизації англійських та українських мовних кліше.

Об'єктом дослідження обрано мовні кліше як знаки когніції, культури і дискурсу, що набули семіотизації в англо- й україномовному комунікативному середовищі.

Предмет дослідження – симетрія/асиметрія англійських та українських мовних кліше, їх структурно-типологічні параметри, етикетно-ритуальні функції, а також дискурсивно-семіотична таксономія.

Джерельною базою роботи є матеріали *словників англійської та української мов*, зокрема: фразеологічних (Англо-український фразеологічний словник” К. Баранцева), фразових дієслів (“Oxford phrasal verbs dictionary”, “Английские фразовые глаголы. Англо-русский словарь” Р. Кортні), словник вигуків (“Русско-английский словарь междометий” Д. Квеселевича), стійких виразів (“Англо-русского словаря идиом, устойчивых выражений” Н. Белінської, “Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник” О. Сербенської), тлумачний електронний словник “Abby Lingvo 12”, тематичний (“Українсько-англійського тематичного словника” В. Карпенка); *каталогів наукових ресурсів* (Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]; Peerage of Science peer reviews [Електронний ресурс].

Фактичний матеріал дослідження становлять близько 1200 та 1060 клішованих одиниць англійської та української мов, дібраних методом суцільної вибірки із джерельної бази.

Специфіка теми, завдань і матеріалу дисертації зумовили комплексний підхід до вибору **методів дослідження**. Основним методом дослідження був *зіставно-типологічний*, що передбачав обрання *tertium comparationis*, зіставної інтерпретації та фіксації симетричних / асиметричних форм мовних кліше як продуктів різних видів діяльності носіїв англійської та української мов. За *tertium comparationis* у роботі обрано такі параметри: еквівалентність / безеквівалентність, морфолого-синтаксична форма, ритуально-етикетна схема і дискурсивна таксономія, що є смисловим (семіотичним) базисом для носіїв англійської та української мов.

При вивченні праць науковців, присвячених загальним засадам порівняльно-історичного й типологічного мовознавства, а також клішованим мовним явищам було застосовано *метод узагальнення й опису* теоретичної бази.

Метод опозицій разом із *методикою компонентного аналізу* (складовою *структурного методу*) були застосовані для визначення

симетричної семіотизації мовних кліше, що виявляються в закономірностях формо- й змістотворення, та дисиметричних рядів. Для розкриття когнітивних механізмів семіотизації мовних кліше-реалій як продуктів свідомості представників англомовної й української етнокультур був використаний *семантико-когнітивний метод*.

Методика за *безпосередніми складниками* була застосована для синтаксичного членування мовних кліше за будовою: на словосполучення і речення. При цьому *метод синтаксичного моделювання* допоміг при побудові структурних моделей / синтаксичних схем мовних кліше.

Культурно-семіотичний метод сприяв аналізу мовних кліше як знаків культури й етикету. *Елементи методу дискурс-аналізу* застосовувались для характеристики дискурсивних соціальних ситуацій, для яких релевантними є конкретні знакові форми англійських і українських мовних кліше.

Квантитативний метод із *процедурою кількісних підрахунків* забезпечив достовірність й об'єктивність здобутих наукових результатів.

Наукову новизну дисертації визначає звернення до інтегрованого та системного розгляду властивостей МКО в контексті нової когнітивно-дискурсивної парадигми сучасного мовознавства, а також потреба осмислення природи мовного кліше в його функціональному розмаїтті. В дисертації *уперше уточнено* визначення *мовного кліше* як продукту етно- й соціокультури, що зберігається у свідомості її представників і відтворюється у процесі пізнання навколишнього світу за допомогою характерних для кожної мови граматичних моделей; *установлено* три типи симетрично-асиметричних відношень між мовними кліше: еквівалентні (32 %), частково еквівалентні (60 %) від загальної кількості (2260 од. у двох мовах), безеквівалентні (лакунарні) (5 % із 1200 – англ. од. та 3% із 1060 укр. од.). *Змодельовано* морфолого-синтаксичні схеми семіотизації мовних кліше: субстантивні словосполучення (спільні 348 од. (N + N – 197 од., Adj + N – 136 кліше, Adj + N + N – 15 од.); відмінні – англ. N + N / укр. Adj + N; англ. N + Pr + N / укр. N + N; англ. Adj + N / укр. N + Adj + N та Adj + Adj + N);

дієслівні словосполучення (спільні – 623 од. (V + N); відмінні – англ. V + A + N та phV + N + A / - + N / укр. V + N; англ. phV + A / - + Pr + N / укр. V + Pr + N); речення: односкладні непоширені (спільні – 18 од. (V! – 14 од., no/ні + N – 4), відмінні – англ. “no + N” / укр. “без + N; англ. “no + N!” / укр. “Adv!” або “не + V!”; англ. “not + Adj” / укр. “Adv” або “не + V”; односкладні поширені (спільні – 10 од. (Adv + V! – 6, та V + Pn + N! – 4); відмінні – англ. Pn + A + N! / укр. Pn + N!; англ. Pr + N! / укр. Adv!; англ. phV + A + N! / укр. V + N! або не + V + Pr + N!; англ. V + Pn! / укр. V + Adj!); двоскладні непоширені (спільні – 24 од. (Pn + V? – 12, N + V – 8 та Conj + Pn + V – 4); двоскладні поширені (спільні – 4 од. (Pn + V + Pn + N); відмінні – англ. V + Pn + V + Pn? / укр. Pn + Pn + V?; англ. Pn + V + Pn / укр. Pn + Pn + V; англ. Adv + Pn + V / укр. Adv + V). *Ідентифіковано синонімічні* (структурно-стилістичні симіляри (14 рядів) – англ. 33, укр. 14; універби (10 рядів) – англ. 22, укр. 12; мультивербі (19 рядів) – англ. 23, укр. 15) та *антонімічні* (контрарні (10 пар) – англ. 10, укр. 10; контрадикторні (12 пар) – англ. 12, укр. 7; комплементарні (5 пар) – англ. 10, укр. 10) зв'язки між цими одиницями. *Зафіксовано* 4 спільні типи мовних кліше як обов'язкових компонентів мовленнєвого етикету й ритуалізованих форм спілкування: 1) ритуальні (англ. 83 од. / укр. – 76 од. (спільні – вітання, прощання, подяки, вибачення; відмінні – формули звертання); неритуальні (англ. 119 од. / укр. 120 од. (привернення уваги, запит та надання інформації, згода/незгода, асемантичні вставки); спонукальні (англ. 36 од. / укр. 37 од. (поради та побажання, прохання та розради, заклики); аксіологічні кліше-оцінки (англ. 26 од. / укр. 21 од.).

Визначено основні дискурсивні сфери, де функціонують відповідні мовні кліше: професійний дискурс (англ. 214 од. / укр. 210 од.: симетрія – 190 од., часткова еквівалентність – 218 од., безеквівалентність – англ. 10 од. / укр. 6 од.), офіційно-діловий (англ. 44 од. / укр. 49 од.: симетрія – 30 од., часткова еквівалентність – 56 од., безеквівалентність – укр. 6 од.) та

побутовий (англ. 152 од. / укр. 122 од.: симетрія – 84 од., часткова еквівалентність – 116 од., безеквівалентність – англ. 52 од. / укр. 22 од.).

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з можливістю їхнього застосування у викладанні навчальних дисциплін: порівняльна типологія англійської та української мов, теорія комунікації (розділ “Одиниці комунікації”), загальне мовознавство, зіставне мовознавство, лексикологія англійської мови, сучасна українська літературна мова, стилістика української мови, теорія і практика перекладу та ін. Опрацьований фактичний матеріал може бути використаний для укладання перекладного англо-українського словника мовних кліше.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлювались під час доповідей на таких *міжнародних конференціях*: “The Ninth European Conference on Languages, Literature and Linguistics” (Відень, 2015), “Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej Filologia, sociologia I kulturoznawstwo” (Краків, 2016), “Актуальні проблеми філології” (Чернівці, 2016), “Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури” (Львів, 2017), а також на щорічній університетській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених “Молода наука-2015” (Запоріжжя, 2015).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено в *одинадцяти* одноосібних публікаціях, у тому числі у *чотирьох* статтях, надрукованих у фахових виданнях України, в *одній* статті, надрукованій у періодичному виданні іншої держави, в *одній* статті журналу, що включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: РИНЦ, ScholarGoogle, ОАІ, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus, у тезах доповідей *п'яти* наукових конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із анотації українською та англійською мовами, списку опублікованих праць автора, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів із висновками до кожного з них, висновків, списку використаної літератури (300 позицій, з

яких – 52 іноземними мовами), списку використаних лексикографічних джерел (8 найменувань), списку джерел ілюстративного матеріалу (12 найменувань), додатка у вигляді словника клішованих мовних одиниць (668 одиниць). Повний обсяг роботи становить 260 сторінок (основний текст – 184). Дисертація містить 10 таблиць та 19 рисунків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми апробації і структуру роботи.

Перший розділ “Теоретичні основи вивчення процесу семіотизації мовних кліше” присвячено аналізу поглядів учених на явище “кліше” на тлі суміжних явищ, вивченню семіотизованих сталих мовних комплексів як продуктів свідомості, культури й дискурсу. Наведено різні підходи щодо витлумачення терміна “мовне кліше” з позицій лексикології, фразеології та граматики, на підставі яких запропоноване найбільш оптимальне його визначення. Представлено наявні таксономії мовних кліше за походженням, формою, значенням і функцією.

У другому розділі **“Методологічні підходи до зіставлення мовних кліше як знаків свідомості, культури і дискурсу”** здійснено аналіз наявних методологічних установок у вивченні мовних кліше як одиниць позамовної дійсності та власне мовних утворень. Для міжмовного зіставлення обрано знакову структуру МК за *tertium comparationis*, розроблено новий методичний алгоритм для аналізу англо- й україномовних кліше з науковими припущеннями щодо його ефективності.

У третьому розділі **“Симетрія/асиметрія англо- й україномовних кліше”** було визначено три типи відношень між МК, до яких належать еквівалентність, часткова еквівалентність (у свою чергу поділяється на три підгрупи за критеріями структури і функції, семантики і функції, лише функції) та безеквівалентність. Також проаналізовані структурно-типологічні

параметри МК та виділені структури субстантивних та вербативних словосполучень, а також речень (односкладні та двоскладні / поширені та непоширені).

У четвертому розділі “ Англо- й україномовні кліше як компоненти етикетних і ритуалізованих форм спілкування” на основі специфічної конфігурації компонентів МК, які є ключовими словами-символами етикету й ритуалізованих форм кожної культури, встановлено такі їх типи: ритуальні, неритуальні, спонукальні й аксіологічні.

У п'ятому розділі “Дискурсивна таксономія англо- й україномовних кліше” було розроблено типологію МК за сферами вживання у дискурсивних практиках, представлена знакова симетрія / асиметрія в рядах МК, а також встановлено синонімічні ряди й антонімічні пари.

У висновках підведено підсумки роботи, викладено результати дослідження та окреслено перспективи подальшого наукового пошуку.

Наприкінці подано списки використаної літератури, лексикографічних джерел та додаток.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СЕМІОТИЗАЦІЇ МОВНИХ КЛІШЕ

Ключовим положенням у розробці теоретичних засад дисертації є антропоцентричний фактор, який стимулював розгляд питань, пов'язаних із тим, як світ відображений у свідомості людини (А. Вежбицька, Л. Ленекер, Т. Толчєєва, D. Crystal), як індивід зберігає знання про навколишнє середовище (Д. Бердникова, В. Манакін, В. Постовалова, М. Шутова, F. Graham) та яка роль у цих процесах мовних засобів (А. Бабушкін, І. Корольов, О. Кубрякова, Л. Петрова). Сучасні теоретичні розвідки містять прикладні питання порівняльно-типологічного та історичного мовознавства, навколо яких тривають наукові дискусії: специфіка існування й особливості функціонування різних мовних одиниць, починаючи від граматично сталих і семантично незмінних фразеологізмів та ідіом і закінчуючи вільними словосполученнями. Особливу увагу науковців привертає процес людського спілкування, що знаходить відображення в постійних комбінаціях слів із традиційними значеннями і формою автономних лінгвістичних знакових утворень, до яких належать мовні кліше.

Завданнями цього розділу є огляд наявних праць, присвячених висвітленню особливостей досліджуваних мовних одиниць та їхніх функцій, аналізу відповідної термінологічної бази, а також визначення дискусійних проблем у вивченні мовних кліше, зокрема ототожнення МК з іншими лінгвістичними одиницями або ж виокремлення її в системі понять, окреслення основних критеріїв, за якими класифікують мовні кліше.

1.1. Мовні кліше та суміжні явища в лінгвістиці

Для сучасного рівня розвитку лінгвістичної науки характерна тенденція до більш глибокого проникнення в суть мовних явищ, детального висвітлення їхньої лінгвальної й соціальної природи, а також активного

вивчення питань функціонування та відмінних ознак сталих виразів (фразеологізмів, штампів, стереотипних висловлювань), серед яких виділяють і мовні кліше, наприклад: *bad coin / фальшива монета, amusement park / парк розваг, beaten path / проїзна дорога, Better luck next time. / Наступного разу пощастить.*

Зміст терміна “мовне кліше” потребує конкретизації, а його дефініція – уточнення. Це пов’язано із суперечностями в трактуванні поняття “кліше”, які виникають у зв’язку з різними підходами до тлумачення його мовної природи, що може пояснюватися традиційним та інноваційним розумінням сутності цієї лінгвоодиниці. Ототожнення певних мовних явищ із конкретними мовними одиницями завжди вважалося однією з найскладніших проблем лінгвістики. Не винятком у цьому аспекті є й питання лінгвістичної ідентифікації мовного кліше, що насправді має декілька синонімічних термінологічних визначень, які розкривають різні аспекти цього феномена.

Згідно з дефініціями мовознавців (Н. Скрипичникової [192], С. Шулежкової [242]), стійкі словесні комплекси – це поєднання двох і більше компонентів, що побудовані за законами мови та мають усталену семантику, характеризуються відтворюваністю й стійкістю лексичного складу та граматичної структури, до яких у деяких випадках належать надслівні одиниці з ідіоматичним значенням або без нього. Таке пояснення словесних комплексів не суперечить і тлумаченню клішованих одиниць, які є одиницями відображення певного обсягу інформації у відносно невеликих формах коротких структур і виконують важливі номінативні, експресивні й когнітивні функції.

Результати вивчення часто вживаних сталих комплексів В. Архангельським [9], В. Гаком [39], В. Жуковим [65], М. Шанський [224], С. Шулежковою [242] дозволяє об’єднати відповідні мовні одиниці в категорію словесних утворень різного ступеня стійкості й синтаксичної структури: фразеологізмів, сполучень номінативного характеру, які є стійкими для певного професіолекта, паремій, афоризмів, мовних кліше,

крилатих висловів, культурно-мовних штампів. Останнім часом на підставі походження та функціональних особливостей до зазначеної вище категорії стали відносити мовні стереотипи, лексичний повтор, вигук (Ш. Баллі [14], М. Шанський [224], С. Шикалов [239], Р. Newmark [282], А. Nina [283]). Усі згадані вище поняття потребують більш детального розгляду з метою розмежування самостійних мовних явищ.

Дослідники Н. Вишневська [34], О. Кухарева [111], І. Серебрянська [188], О. Шаніна [223], Н. Шарманова [228], F. Baider [250] вказують на ототожнення поняття *мовне кліше* з іншими лінгвістичними термінами та наголошують, що будь-яка сфера відносин обслуговується різними стилями спілкування. Кожен зі стилів характеризується чітким і лаконічним викладом змісту, однозначністю або багатозначністю формулювань, аргументацією викладеного. Усі ці першорядні ознаки сфер спілкування вимагають певної стандартизації, що проявляється через використання штампів, слів із нейтральним значенням, повторів, зворотів.

Вітчизняні мовознавці, як і зарубіжні, зосереджують увагу на висвітленні стереотипних одиниць в основному в роботах із фразеології, де проблемі кліше відводиться досить скромне місце, і тлумачать кліше як **фразеологічну одиницю** (ФО) [108]. МК, подібно до інших відтворюваних лінгвістичних одиниць, слід розглядати в межах фразеологічної системи мови у зв'язку з природою походження цього лінгвістичного явища. В. Стрибижев стверджує, що в широкому розумінні фразеології до її складу включають не лише одиниці з переосмисленими компонентами, але й звороти та вислови з прямим значенням, для яких характерна відтворюваність: *born with a silver spoon in his mouth* / народитися зі срібною ложкою в роті; *born with a shirt on* / народитися в сорочці; *keep one's hands in pockets* / плювати в стелю¹.

¹ В.Стрибижев, Речевые клише в современном английском языке: метакоммуникативная функция (Тула 2005) 11.

R. Garipov, A. Garipova вважають, що через часте використання фразеологічні мовні звороти втрачають своє первісне значення і стають стандартними мовними кліше, проте продовжують вивчатися в межах фразеології [264]. Згідно з функціональним підходом, прихильниками якого є М. Шанський та Д. Ушаков, у межах фразеології описують усі стійкі словосполучення: одиниці, еквівалентні слову, одиниці, співвідносні в семантичному і структурному відношенні з реченням, а також фразеологічні звороти: *day off* / *вихідний день*; *a drop in the bucket* / *крапля в морі*; *at breakneck speed* / *стрімголов*.

У деяких працях із фразеології (Б. Ларіна [115], М. Шанського [224], А. Ніна [283]) МК визначають як фразеологічну одиницю, яка може бути виражена в різних формах (канонічній або примітивній), що зазвичай є монолітною лексемою в синтаксисі: *to talk nonsense* / *нести нісенітницю*; *thoughts are in a whirl* / *голова йде обертом*; *(at) the other end of the world* / *на іншому кінці світу*. За словами Р. Делевської [53] та І. Сковронської [191], фразеологія відображає сфери нашого життя за допомогою усталених словесних образів. Саме ці образи полегшують сприйняття інформаційного потоку, посилюють його пізнавальну цінність. Вони в стислій, часто образній формі передають емоційно-експресивну оцінку певних явищ, осіб чи предметів, а також різних соціальних процесів: *to fritter away one's time* / *бити байдики*; *bosom-friend* / *щирий друг*; *ticklish question* / *делікатне питання*; *to catch one's fancy* / *принести до смаку*; *dirty business* / *брудна справа*; *easy game* / *легка здобич*.

Н. Вишневська, зважаючи на критерій функціональності, кваліфікує фразеологізми як частину кліше, що розглядаються як особливий вид усталених високочастотних комунікативних одиниць і фразеологічного, і нефразеологічного характеру, різноманітних за структурою і стильовою належністю, закріплені за типовими життєвими ситуаціями і прийняті певним мовним колективом на певному етапі розвитку суспільства [34, с. 34].

На нашу думку, ототожнення фразеологічних одиниць із мовними кліше є виправданим до певної міри на рівні функціонування, проте не за семантичним наповненням. До загалу МК належать ФО як денотативні одиниці мови та фразеологізми із повним або частково стертим емоційно-експресивним значенням, а також граматичні ідіоми як службові аналітичні одиниці внутрішньої форми мовлення.

У працях з англійської лексикології О. Смирницький розглядає лінгвістичні поняття, не виокремлюючи кліше в системі термінів, натомість прирівнює його до словосполучень. Дослідник стверджує, що ФО слід відмежовувати від *звичайних* або *традиційних словосполучень*, які, хоча й повторюються безліч разів у мовленні, не є еквівалентами слів. Наприклад, такі словосполучення, як *rough sketch / пробний начерк; nice distinction / тонка відмінність; (to) take an examination / скласти екзамен; sports club / спортивний клуб; spelling error / орфографічна помилка; remote controller / пульт дистанційного керування; information bureau / довідкове бюро* тощо є звичними в мовленні, їхнє багаторазове відтворення протягом комунікативного акту споріднює ці сполуки із ФО. Проте відносити їх до фразеологізмів було б хибним, оскільки будь-яка ідіоматичність для словосполучень такого типу нехарактерна, а їхнє загальне значення виводиться із суми значень компонентів [194, с. 208]. Є підстави стверджувати, що до характеристик МК належать особливості звичайних словосполучень, за допомогою яких відбувається процес номінації та передачі інформації, проте не можна обмежувати явище кліше лише відсутністю ідіоматичності, таким чином розширюючи межі МК.

Наступним поняттям, з яким ототожнюють мовне кліше, є *складний термін*. До МК належать номінативні, синтетичні й аналітичні одиниці, що зумовлює потребу виділити їхні функції щодо власного статусу як самостійних повнозначних денотативних або ж повнозначних конотативних чи службових одиниць мови. Зокрема, Б. Ларін [114] та Г. Перм'яков [152], слідом за Ш. Баллі, розглядають емоційно-експресивний зміст висловів,

складники яких самостійні, семантично незалежні, проте значення всього виразу є цілісним, що зазвичай відповідає єдиному поняттю. До цієї категорії, що є перехідною між стереотипними та вільними словосполученнями, Ш. Баллі відносить складні терміни з французької (*chemin de fer* / залізниця), російської (*воспаление легких* / пневмонія, *повивальная бабка* / акушерка, *сестра милосердия*); литовської (*sokiu vakaras* / *vakarelis* – у перекладі укр. “танцюлька”); латиської (*valeja vestule* / листівка)². Прихильником такої ж думки є і В. Виноградов. Він, зіставляючи різні групи усталених словесних комплексів, стверджує, що в системі фразеологічних єдностей і зрощень окремо повинні розглядатися цілісні словесні групи, які є термінами, тобто виступають у ролі назви певного поняття або явища дійсності [32]. Пряма, логічна, виправдана відповідність терміна й позначуваного ним предмета або поняття складає нерозривність фразової структури та робить якусь словесну групу еквівалентом слова.

У межах порівняння понять “мовне кліше” та “термін” останній трактують як лексичну одиницю, що є засобом позначення спеціальних понять певної наукової сфери (*atomic weight* / атомна вага; *rail carrier* / залізниця), що має при цьому всі семантичні та структурні властивості загальноживаного слова чи словосполучення, тоді як соціолінгвістичний термін – це одиниця конкретної термінологічної системи і часто через свою актуальність для суспільства потрапляє в загальний вжиток мови (Ю. Дзябко [54], Г. Мацюк [135], Т. Толчеєва [211], С. Шелов [237]). Таке ототожнення з останньою дефініцією є вдале, однак не слід змішувати поняття “генералізація значення” та “перехід в інший вимір визначень”. Не всі терміни з генералізованим і стертим значенням є мовними кліше, які характеризуються не лише впізнаваністю серед носіїв певної мови або варіантів однієї мови.

² цит. за Б.Ларин, Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов) (История русского языка и общее языкознание 1977) 3.

У зв'язку з цим виникає потреба окреслити межу між складним науковим чи технічним терміном та між назвою певного явища чи предмета. У побутовій мові ця відмінність часто нівелюється, оскільки за законом функціональної семантики більшість таких складених термінів переходить на назви предметів, процесів і явищ, а отже, стає розмовно-побутовими еквівалентами понять: *straight intestine* / *пряма кишка*; *progressive paralysis* / *прогресивний параліч*; *question mark* / *знак запитання*; *holiday center* / *будинок відпочинку*; *ambulance car* / *камета швидкої допомоги*; *public opinion* / *громадська думка* [32]. Саме за такого переходу з однієї галузі мовних понять в іншу фактична база МК включає в себе терміни.

МК прирівнюють до **метафори та прислів'я або приказки**. Мовні кліше виділяють як вид метафори, починаючи з праць Р. Newmark, у яких дослідник виокремлює шість видів метафори: стерту (dead), метафору-кліше (cliché), загальну (stock), адаптовану (adapted), “недавню” (recent) та оригінальну (original). До метафор-кліше науковець відносить ті, які частково втратили свій естетичний складник і переважно виконують конотативну функцію, надаючи висловлюванню емоційності: *at the end of the day* / *у кінці дня*; *not in a month of sundays* / *коли рак на горі свисне*³. Учений увиразнює клішовані метафори на підставі їхнього походження, стверджуючи, що кліше складається зі стереотипних словосполучень: прикметників у переносному значенні та іменників у прямому або дієслів та іменників у переносному значенні. Домінувальною характеристикою метафор-кліше є їхнє часте застосування, однак абсолютне ототожнення понять “метафора” та “кліше” немає ніяких підстав.

Г. Перм'яков до реалій, що існують у мовленні, але належать мові, а тому є зрозумілими для всіх її носіїв, відносить кліше-приказки. Серед прислів'їв і приказок автор виділяє три граматичні види кліше: окремі словосполучення; самостійні речення; цілі розповіді та сценки. Ототожнення

³ С. Шикалов, Способы перевода метафор в концепции Питера Ньюмарка <<http://www.thinkaloud.ru/science/shik-newmark.pdf>> дата звернення 20 вересня 2016.

автором понять “кліше” та “приказка” ґрунтується на тому факті, що ці явища відображають побут, уподобання, звичаї та інші специфічні особливості народу, що їх використовує⁴. На відміну від приказок і прислів'їв, деякі дослідники вважають, що кліше – це суто мовне явище, тоді як попередні два більш складні утворення та існують і в позамовній дійсності (*easy come, easy go / як прийшло, так пішло; easier said than done / легше сказати, ніж зробити; early bird catches the worm / ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють; haste makes waste / поспіх – людям посміх*) [152, с. 16; 213, с. 22]. Однак із такою думкою важко погодитися, оскільки МК належить як до мовної, так і до позамовної дійсності, а її функціональний потенціал охоплює лінгвістичний та когнітивний рівні, що не виключає занесення окремих легкорозпізнаваних паремій до системи мовних кліше.

Ототожнення МК з метафорами, приказками, афоризмами не є остаточно виправданим, оскільки мовні кліше не виконують конотативної функції в процесі мовлення, відображають не лише історичний стан речей, але й спрямовані на сучасний етап розвитку суспільства, а також характеризуються вживанням у повсякденних ситуаціях для спрощення процесу мовлення, яким не притаманний повчальний характер.

Не менш важливим поняттям, з яким ототожнюють МК, є **стереотип**. Дискусійні питання виникають насамперед на ґрунті мовної та культурної специфіки. По-перше, відповідні лінгвістичні одиниці знаходять місце в мові прислів'їв і приказок, анекдотів, ширше – у мові фольклору, що досить важко відобразити як компонент тлумачення. Саме для таких мовних ситуацій і формалізованих уявлень, що не мають певного трактування, використовують термін “стереотип” (частіше “культурний стереотип”) [102, с. 114]. По-друге, схожість стереотипів із мовними кліше простежується на рівні характеристики іншого народу, уявлень однієї нації про культуру іншої: загальні поняття, норми мовного спілкування, поведінки, категорії,

⁴ Г.Пермяков, Основы структурной паремиологии (Наука 1988) 16.

мисленнєві аналогії, забобони, моральні норми етикету, традиції, звичаї тощо [250, с. 1170].

На позначення лінгвальних явищ, добре відомих носіям мови, уникаючи використання терміна “мовне кліше”, застосовують назви “часто вживані стереотипні словесні поєднання”, а також “більш складні семантичні єдності”: стандартні репліки, гасла, популярні цитати тощо [102, с. 57]. Водночас спільними рисами МК та стереотипної одиниці є впізнаваність та закріпленість у свідомості носіїв мови, проте якщо стереотип залишається в межах явища свідомості, то мовне кліше семіотизується і переходить на рівень мови й дискурсу: *jesus society / релігійне товариство; jewels of the crown / діаманти в англійській короні; John o' Groats / Північ Шотландії; to take whooree / голосно реготати; Old Bailey / Центральний кримінальний суд.*

Починаючи з праць Ш. Баллі [14], у наукових дослідженнях усе частіше згадуються готові відтворювані фрази або й цілі речення, які отримали назву *мовні штампи*. На думку Н. Шарманової, “фразеологічні одиниці, мовні штампи, ситуативні кліше, терміни, прислів'я та образні висловлювання належать до тих одиниць, що ускладнюють та уповільнюють процеси оперативного обміну інформацією під час міжмовного спілкування”⁵. Ці реалії стають надміру вживаними через привернення загальної уваги, часте їхнє повторення не викликає інтересу до теми розповіді чи то в усному, чи то в писемному мовленні [191, с. 327]. Ототожнення мовного кліше і штампа стало можливим і тому, що обидва явища мають схожу природу та походження, оскільки вирізняються “відтворюваністю”. Найчастіше їхній ужиток простежується в офіційно-діловій сфері спілкування: *(to) beg leave / питати дозволу, Don't mention it! / Не звертай уваги!, You're welcome! / Будь ласка!, Yours faithfully! / Щиро ваш!, See you later! / Побачимося пізніше!* Учені, уникаючи терміна “кліше”,

⁵ цит. за Н. Шармановою, Мовне кліше і фразеологічна дилема (Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету 2011) 515.

використовують поняття “штамп”, надаючи йому значення так званої ланки між загальною мовленнєвою практикою й індивідуальною творчістю, тобто фактів стилю.

Визначальною характеристикою штампів, яка й дозволяє розмежувати це поняття з поняттям “мовне кліше”, є те, що штампи були колись влучними виразами, які з часом перетворилися в заготовки на всі випадки життя і зміст яких стерся⁶. У результаті надто частого використання ці мовні одиниці втрачають свою виразність, проте в певних випадках можуть вважатися оригінальними висловами [14; 187]: *provision of aid* / надання допомоги; *life expectancy* / середня тривалість життя; *performance of a task* / виконання завдання; *to pass resolution* / ухвалити постанову; *to draw a wide reaction* / набувати широкого резонансу; *party discipline* / партійна дисципліна; *to drive back* / давати відсіч.

Попри можливість ототожнення мовних штампів і кліше через схожість у їхній структурі (ними можуть бути не тільки мовні сегменти, але й структурні моделі), повністю уподібнювати ці два поняття некоректно, оскільки штампи – це стерті вислови або слова, використання яких не вмотивоване стилістично, а тому вони створюють негативний смисловий ефект, тоді як МК є основним будівельним матеріалом мови, що зберігає виразність як дискурсивний конструкт.

Описуючи комунікативно-прагматичні властивості лінгвальних засобів як прийомів вербалізації емоцій у сучасній англійській та українській мовах, В. Виноградов [32], К. Максимова [128], О. Малярчук [129], А. Мединська [136], Ф. Фортунатов [219] застосовують поняття **вигук**, характеризуючи його як самостійну частину мови, що перебуває поза поділом слів на повнозначні та службові, посідає особливе місце в системі частин мови, а в мовленні є еквівалентом речення, цілісного висловлювання, комунікативність яких превалює, оскільки семантика більшості інтер’єктивів виявляється саме в процесі комунікації. На особливу увагу заслуговують вигуки-експресиви

⁶ М. Нечепоренко, Емоційно-вольова культура студента 103.

(*Good afternoon!* / *Доброго дня!*; *All the best!* / *Усього найкращого!*; *My bad!* / *Моя провина!*; *It's no trouble!* / *Немає за що!*; *Happy Birthday!* / *З Днем народження!*) та вигуки-директиви (*Shoulder arms!* / *На плече!*; *All hands on deck!* / *Усі нагору!*; *Shake a leg!* / *Рухайся швидше!*), які до своєї будови включають похідні дво- та багатослівні вигуки. Ці групи є складниками експресивних і директивних мовленнєвих актів, актів спонування, у яких мовець висловлює свою волю, спрямовану на виконання певної дії, а також мовленнєвих актів, що, виражаючи емоційний стан комуніканта, містять формули соціального мовленнєвого етикету, який диктує норми мовленнєвої поведінки [128.].

Ототожнювати поняття “мовне кліше” та “вигук”, незважаючи на схожі ознаки, немає достатніх підстав. До вигуків відносять незмінні за формою слова, що ізольовані в реченні та непеєднувані з іншими реченнями (фразами). Вони позбавлені номінативної функції та спеціальних граматичних показників. Однак саме вигуки-експресиви та вигуки-директиви за їхніми властивостями повторюваності та частого відтворення доцільно відносити до групи МК.

Поняттю мовного кліше також надають ознак, властивих явищу *повтору*. Перші спроби вивчення лексичного повтору, як і МК, було здійснено в межах фразеологічних досліджень. Лексичний повтор – це повтор слів, який збігається за всіма, кількома або одним компонентом значення (дослівний, синонімічний, тематичний повтор)⁷. Усі повтори можна віднести до усно-розмовних формул, первинне закріплення яких відбулося в літературній практиці (у мовленні персонажів художніх творів). Повтор словоформи, словосполучення або речення є порушенням синтагматичного ланцюжка і вже цією структурною особливістю спрямований на перетворення в експресивний прийом синтаксису. Натомість МК не порушує процес мовлення, а її використання не обмежується

⁷ Т. Филатова, Изоморфизм разноуровневых повторов в художественном тексте как основа лингвостилистической интерпретации текстового целого (на материале современной немецкой прозы) (СПб 1992) 8.

виконуваною синтаксичною функцією. Конструкції з повтором лексем можуть бути створені дво-, три- чи чотириразовим і подібним вживанням лексеми: *Perfection is instant despair. Instant despair / Досконалість – це постійний відчай. Постійний відчай; I was tired, tired, tired of deception; tired of being deceived; tired of deceiving others / Я втомився, втомився, втомився від обману, втомився бути обманутим, втомився обманювати сам [68; 84].*

Однак прирівнювання клішованої одиниці до повтору є некоректним з огляду на те, що останній, будучи лінгвістичним явищем, не виникає випадково чи автоматично та постає як ієрархічна система, що функціонує в різних стилях, відіграючи, однак, різні ролі. Функціонуючи на всіх рівнях, повтори є результатом пошуку відповіді, вимушеної паузації тощо [253, с. 201], вони не можуть ототожнюватися з клішованими одиницями, які, навпаки, служать для миттєвої відповіді, а отже, і для уникнення довгого розмірковування в процесі спілкування.

Отже, ураховуючи наявні спроби ототожнення кліше з іншими лінгвістичними одиницями, пропонуємо віднести до МК фразеологічні сполучення, вигуки (експресиви й директиви), стереотипні одиниці, терміни і загальні словосполучення, складники кожного з яких характеризуються суттєво більшою самостійністю, ніж фразеологічні зрощення і єдності, та не мають переносного значення (рис. 1.1).

Рисунок 1.1. Елементи системи МКО

Беручи до уваги всі думки науковців, робимо висновок, що термін “мовне кліше” є узагальненим, містить у собі ознаки всіх зазначених понять, однак ототожнення їхнє неможливе через звуження дефініції терміна МК. Кліше як знакове утворення когніції, мови й дискурсу потребує розмежування його від інших суміжних явищ. По-перше, від вільних словосполучень МК відрізняються властивою їм стійкістю форми та відтворюваністю (І. Арнольд, Д. Розенталь, О. Селіванова, S. Anthony). По-друге, від афоризмів, крилатих висловів, приказок за притаманний їм повчальний характер (Г. Перм’яков, P. Newmark). По-третє, на відміну від штампів, МК не мають стертої семантики, але зберігають виразність як дискурсивні конструкти (М. Нечепоренко, Н. Шарманова). По-четверте, немає підстав ототожнювати МК і з фразеологізмами, оскільки кліше характеризуються значно більшою самостійністю, ніж фразеоформули (термін М. Шутової), бо повністю або частково втрачають переносне значення і є дискурсивно закріпленими одиницями (Н. Вишневська, В. Стрибижев).

У дисертації використано робоче визначення *мовного кліше* як самостійного стандартизованого конструкта, що відображає схему семіотизації стереотипних ситуацій спілкування і між представниками однієї культури, і в міжкультурній комунікації

1.2. Мовне кліше як продукт свідомості, культури і дискурсу

Дії та вчинки носіїв певної мови в процесі їхнього спілкування постійно повторюються, тому підлягають уніфікації. Особливості поведінки й комунікації, що склалися в межах одного суспільства, засвоюються його членами з дитинства в процесі виховання та відтворюються автоматично. Науковий аналіз кліше сягає початку ХХ ст., проте й до сьогодні цей феномен викликає інтерес учених у межах різних напрямків, залишаючись невизначеним і перехідним явищем у лінгвістичному середовищі та соціумі. На сьогодні відсутнє пояснення процесу перетворення кліше-елемента

свідомості на кліше-мовний знак, а також виділення окремих механізмів, які беруть участь у наділенні кліше знаковості. Однак, проаналізувавши всі сфери людської діяльності, де фігурує мовне кліше, визначаємо такий шлях семіотизації кліше та перенесення цього явища зі стереотипної ситуації до знаковості власне стандартизованого вербалізатора (рис. 1.2).

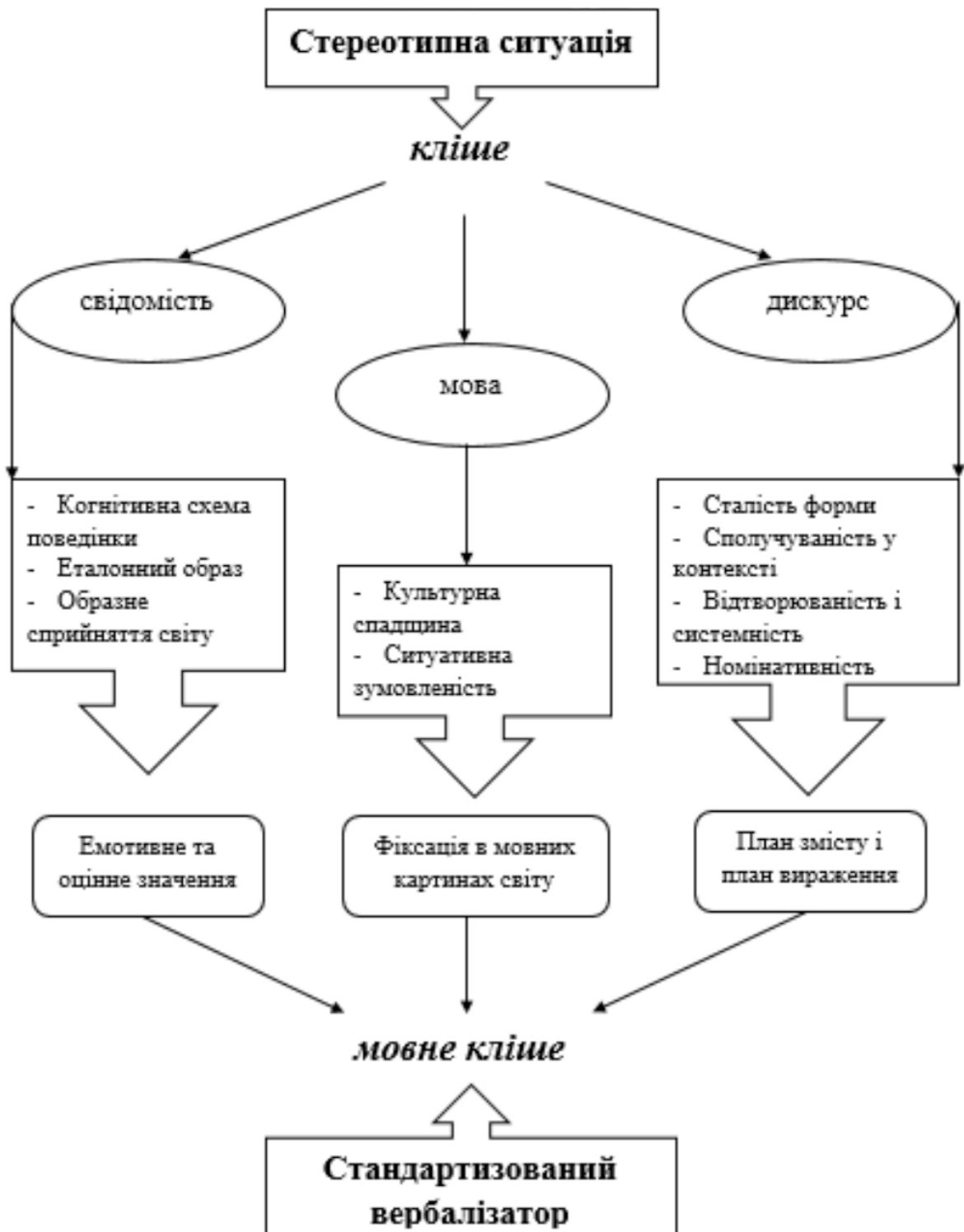

Рисунок 1.2. Процес семіотизації кліше

Так, конститутивним механізмом для визначення мовного кліше є його *когнітивна природа* (Р. Будагов [22], Р. Гельгардт [43], Р. Максакова [127], І. Соколова [195], Т. Ушакова [214], Н. Шарманова [228], В. Skinner [294], S. Soto-Faraco [295]), що спостерігається в образному сприйнятті світу людиною, когнітивних схемах, еталонних образах, типових когнітивних ситуаціях.

Н. Шарманова зосередила увагу на наукових моделях породження мови “у зв’язку з мисленнєвою й когнітивною практикою людини, які передбачають урахування основних засад різних специфічних підходів до опису ресурсів мови й одночасно такі дослідницькі напрями, що дозволяють багатоаспектно вивчати різні механізми мовної системи”⁸. Узнявши до уваги таку парадигму, стало можливим вивчати мовні кліше в тісному взаємозв’язку з мисленнєвими процесами.

На сьогодні, за словами Т. Ушакової, здатність індивіда вербалізувати поняття, що складають його мовну картину світу, цікавить не лише мовознавство, а й *психологію*, тому важливо розуміти, як ця спроможність зароджується й розвивається, як вона пов’язана з мозком і генетичним апаратом окремої людини⁹. Досі в центрі інтересів лінгвістів були саме мовні засоби (звукові, граматичні, лексичні), однак тепер стало очевидним, що всі ці одиниці є “формальними операторами”, за допомогою яких людина спілкується, додаючи їх до системи значень знаків мови. Мовознавство на сучасному етапі зацікавлене в дослідженні взаємозв’язку процесу мовлення та свідомості¹⁰. У цьому плані психологія може бути корисною для лінгвістичної теорії стосовно надання їй природно-наукової та соціальної орієнтованості. З огляду на це МК розуміють як когнітивну (пізнавальну) одиницю, що формує образне сприйняття світу людиною і входить до складу

⁸ Н. Шарманова, Мовне кліше в контексті функціонально-стильової диференціації мови (Філологічні студії. Вип. 6.) 119

⁹ Т. Ушакова, Психолінгвістика: учебник для вузов (ПЕР СЭ 2006) 11.

¹⁰ В. Глухов, Психолінгвістика. Теорія мовної діяльності <<https://www.elkniga.ru/static/booksample/00/15/18/00151849.bin.dir/00151849.pdf>> дата звернення 11 жовтня 2016 року.

різного роду когнітивних схем, еталонних образів, типових когнітивних ситуацій і бере участь у формуванні осмисленого й цілісного тексту.

Т. Ушакова вивчає мову й мовлення в психології в контексті природних і соціальних закономірностей життя людини, ураховуючи мозкові механізми мовленнєво-мовних проявів [214, с. 13]. Т. Ушакова та Р. Гельгардт розглядають психологічні й лінгвістичні аспекти мовної діяльності людини, соціальні й психологічні аспекти використання мови в процесах комунікації та індивідуальну мовленнєво-мисленнєву діяльність у межах міждисциплінарної галузі знання – психолінгвістики [43; 214], яка останнім часом привертає увагу науковців, оскільки дозволяє вивести власні дослідження за межі однієї конкретної науки та більш глибоко вивчити мовні явища не лише на рівні вербалізації, але й на надслівному.

Починаючи від “Граматики Пор-Рояля” й донині питання дослідження мовних явищ через призму психології вивчали І. Бодуен де Куртене, Дж. Локк, О. Потебня, Ф. де Сосюр, Р. Будагов [22], В. Глухов [44], В. фон Гумбольдт [49], М. Кобзєв [84], Р. Максакова [127], З. Пахолок [151], В. Петренко [154], І. Соколова [195], Т. Ушакова [214], П. Фортунатов [219], Н. Хомський [220], О. Шмельов [240], В. Skinner [294] та ін. Проте в наукових доробках явище мовного кліше або не бралось до уваги взагалі, або згадувалось принагідно (Р. Максакова [127]; І. Соколова [195]; В. Skinner [294]), поступаючись аналізу мовних штампів, повторів і термінів у мові (В. Белянін [17]; Ю. Дзябко [54]; М. Кобзєв [84]; З. Пахолок [151]; О. Ронен [177]).

За твердженням І. Сковронської [191] та В. Skinner [294], психологічний феномен репродукування знань і досвіду є основою МК не лише як знака когніції, але і як мовного явища, що набуває певної форми в мовленні в певних повторюваних ситуаціях, полегшуючи процес спілкування. Взаємодія та взаємовплив цих груп чинників, що спричиняють функціонування мови, уможлиблюють психолінгвістичний підхід до вивчення природи МК, який дозволяє розглядати особливості сприйняття й

відображення мовних кліше як підставу реалізації їхнього значення, а також досліджувати асоціативні зв'язки¹¹. Такий ракурс вивчення явища МК дає підстави усвідомити, що взаємодія комунікантів, окрім мовних чинників, забезпечується й антропологічними та соціальними макрочинниками.

З одного боку, вплив людини на рідну мову детерміновано насамперед її соціальною природою, оскільки мову слід уміти розглядати як цілісне явище, що має найрізноманітніші форми існування й функціонування. Таке ставлення до мови відображається у виявленні можливого впливу людей на неї через використання тих чи тих форм мови задля власних потреб [22, с. 2]. Виділяючи відтворювані стереотипні одиниці в окремих психолінгвістичних дослідженнях як вияв підсвідомості та неконтрольований підтекст, науковці тлумачать їх як характерні ментальні особливості (Р. Будагов [22], Ю. Дзябко [54], М. Prull [289], S. Soto-Faraco [295]). В онтологічному плані виникнення будь-якого мовного явища С. Ліо пов'язує з першими стадіями фонологічного розвитку мови [280, с. 267].

Н. Вишневська [34], Н. Шарманова [230], Н. Clark, Th. Wasow [253] переконані, що МК як знак мови не виникає випадково чи автоматично, а є результатом попередніх міркувань, пошуку потрібної відповіді, уникнення довгої паузації тощо. У свідомості добираються різні слова для найменування дії та об'єкта, про які комунікант збирається вести мову.

У результаті спілкування між носіями однієї мови неодноразово повторювані дії та вчинки підлягають стандартизації, утворюючи своєрідний ритуал людських стосунків, які разом з особливостями усталеної поведінки засвоюються членами одного суспільства з дитинства в процесі виховання та відтворюються автоматично. Н. Вишневська стверджує, що “людська свідомість відображає ситуації, що часто повторюються і при цьому виробляє відповідні психологічні стандарти, які, своєю чергою, відображаються в мові у вигляді кліше” [34, с. 33]. Як уже наголошувалося, ситуації, за яких

¹¹ З.Пахолок, Гносеологічний і онтологічний статус категорії повторюваності: мовний та мовленнєвий виміри (Вежа-Друк 2013) 271.

вживають мовні кліше, є стереотипними й не потребують побудови нових речень і словосполучень, оскільки вже існують певні готові універсальні формули, що їх використання полегшує спілкування та економить зусилля [22; 34; 103; 191]. Це, зі свого боку, дозволяє передбачати мовну поведінку співрозмовника та користуватися готовими мовними формулами.

Однією з причин появи готових одиниць мови вважають існування багатьох обставин, у яких вони вживаються. Така думка здається не досить переконливою, оскільки частотність ситуації є необхідною, але недостатньою умовою для виникнення кліше. Стандартизацію в мові І. Арнольд [7], Р. Будагов [22], Н. Вишнеvsька [34], Л. Леонова [118] пояснюють загальною тенденцією до спрощення та своєрідного кодування висловленої думки: *and now I'd prefer to talk about... rather than... / а зараз я хотів би поговорити про..., а не про...; Get lost! / Забирайся геть!; Get this straight! / Затям собі!* Ці причини сприяють використанню в певних умовах мовних кліше, багато з яких у нових ситуаціях будуються за аналогією до вже наявних, що економить мовні й розумові зусилля.

З іншого боку, стереотипні вислови, формуючись на підсвідомому рівні та відтворюючись автоматично, належать до найбільш показових і змістовних сигналів, оскільки вони досить точно відображають емоційну установку людини й дозволяють швидко пізнати напрямок думок і манеру переживань мовця, тому стереотипні вислови передають смисл ірраціональних компонентів психотерапевтичної взаємодії [17; 127]. Оцінне ставлення мовця до повідомлюваного через посередництво МК може бути репрезентовано двома позиціями: позитивною (*a flourish of trumpets / урочиста церемонія; deep/strong/warm affection / глибоке відчуття; advantageous offer / вигідна пропозиція;*) і негативною (*dead drunk / дуже п'яний; alcohol misuse / зловживання алкоголем; barbaric/barbarous act / акт вандалізму; dirty tricks / брудні махінації*).

Отже, вивчення лінгвальних явищ не може бути всебічним без звернення до інших наук, зокрема до психології, когнітології, оскільки лише в

поєднанні її з мовознавством можна дослідити зв'язок психічного стану індивіда та його мовної поведінки.

Когнітивна природа мовного кліше як знака тісно пов'язана з *культурологічною специфікою* (А. Вежбицька [29], Ю. Зацний [72], В. Маслова [133], R. Keesing [276], E. Partridge [285]), яка виявляється у збереженні культурної спадщини етносу та її фіксації в мовних картинах світу. Особливість такої належності полягає, на думку Е. Сепіра, в тому, що кліше є сукупністю ідей, що характеризують соціальний спосіб життя [186]. Дж. Брунер [21], Р. Ладло [112], Є. Тарасов [207] акцентують увагу на тому, що в процесі відтворення лексико-фразеологічних одиниць комунікантами виявляється тісний взаємозв'язок культури з мовою, яка є структурованою системою змодельованої поведінки та колективної пам'яті, а також ланкою передавання людських здібностей від однієї особи до іншої.

Такий підхід до розгляду взаємозв'язку культури й мови дозволяє визначити лінгвокультурологічну особливість як одну з основних ознак МК як знака мови, що була розкрита в роботах А. Вежбицької [29], В. Маслової [133], R. Keesing [276], E. Partridge [285]. Цю думку засвідчують приклади мовних кліше, що увійшли до вжитку з творів художньої літератури, народних традицій, а також із життя суспільства, що виявляється у вербальному відображенні особливостей етносу: *barmecide feast / бармецидів бенкет* (видимість щедрості та привітності); *belgian blocks / брукована дорога* (назва пішла від спеціального бельгійського каменю); *to be in possession of the house / виступати з промовою* (в основі кліше є назва білого дому – американської культурної спадщини, осередку політичних дій); *box and cox / один за одним* (імена героїв комедії Мортонна, які по черзі жили в одній квартирі, один – удень, інший – уночі); *Bless the mark! / З дозволу сказати* (англійське слово “*bless*” притаманне носіям англійської мови); *british phlegm / спокій і врівноваженість* (словосполучення англійською мовою дослівно перекладається як “британська холоднокрівність”, що прямо характеризує жителів Великої Британії); *Uncle Sam / Дядечко Сем* (прізвисько

в США, яким позначають людину, яка має стосунок до Америки або до її парламенту); *dutch courage* / *п'яний дебош* (сміливість голландців розуміють як таку, що з'являється після випитого спиртного).

Досліджуючи суспільний характер мови, В. Виноградов [32], Ю. Жлуктенко [63], Ю. Зацний, Т. Пахомова [72], Е. Сепір [186] стверджують, що мова – явище соціальне, однією з особливостей розвитку якого є мінливість, а суспільство виступає середовищем для розвитку та детермінантом для змін. Лексика є галуззю мови, яка реагує на зміни, що мають місце в суспільному житті, оскільки зміни в соціально-економічній та культурній сферах спричиняють потребу постійного поповнення словникового складу новими словами. Взнявши за основу наукові розвідки Г. Заньковської [71], можна наголосити на тому, що не викликає сумніву прагнення до глибокого вивчення соціальної зумовленості мови, її ролі в житті суспільства, до проблем, пов'язаних із формуванням мовної особистості та національного менталітету. Зміна словника мови узалежнена постійним його поповненням новими лексемами, серед яких велика кількість МК (*be right back* / *скоро повернуся*; *home page* / *домашня сторінка*; *to sat chat* / *спілкуватися в відео чаті*; *laugh out loud* / *сміх уголос*), втратою застарілих (*Dark Continent* / *Чорний континент*; *bafeer's dozen* / *тринадцять*; *cross the Styx* / *відійти в потойбічний світ*; *aight i know* / *наскільки мені відомо*; *happy despatch* / *миттєва смерть*; *rolling wave* / *море*; *sorry jest* / *безглуздий жарт*) та заміною старих на нові МК (*truth to tell – to tell the truth* / *правду кажучи*; *by my fay/hood – by my faith* / *слово честі*).

Зв'язок свідомості і культури залишає відбиток на мовній поведінці комунікантів, яка відображається в низці *лінгвістичних особливостей* оперованих мовних кліше в різних дискурсах. Поняття “мовне кліше” об'єднує у своїй назві аспекти номінативного й комунікативного характеру.

У площині дискурсології відбувається дискусія стосовно питання стереотипності клішованого явища, номінативної спроможності, частотності використання та належності до певного дискурсу.

Перший критерій було вивчено зарубіжними науковцями (І. Загоруйко [69], В. Карнюшина [79; 80], О. Кубрякова [103-105], Г. Сосунова [199], F. Baider [250], R. Garipov, A. Garipova [264], A. Haberer [267]), які заперечують стереотипність кліше, однак повністю її не виключають. Так, кліше розглядається як самостійне окреме лінгвальне утворення з погляду міжкультурної комунікації та стереотипних спеціальних стандартизованих мовних одиниць. І. Загоруйко [69], В. Карнюшина [79] у своїх працях, присвячених міжкультурній комунікації, про стереотипність МК мову не ведуть, однак стверджують, що ці лінгвальні явища економлять мовленнєві зусилля та спрощують взаємозв'язок між мисленням і мовленням. У науковій літературі переважає сучасне трактування кліше, оскільки, незважаючи на те, що сам термін згадується ще в ХІХ ст., досі немає чіткості в дефініціях цього поняття, через те, що кожен із науковців надає йому певних характеристик, тому воно змінюється, а приклади мовних кліше постійно оновлюються й поповнюють мовний запас¹². Однак неможливо заперечити F. Baider, який зазначає, що стереотипність у МК присутня і може бути як на рівні культурології – сприйняття певного культурного явища (факти про країну та її жителів), інформації для туристів, так і на рівні лінгвістики, де можна виокремити дискурсивні кліше, зокрема синтагми, вирази, що переходять від одного мовця до іншого та притаманні відповідному дискурсу [250, с. 1168]. На підтвердження цьому є низка прикладів: *Founding Fathers / Батьки-засновники; You say! / Та ви що!; No lies? / Не жартуєш?; No need to worry! / Не хвилюйтеся!*

R. Garipov, A. Garipova, O. Кубрякова, досліджуючи питання семантичних змін мовних кліше, які відбуваються внаслідок двох основних причин (лінгвальних і екстралінгвальних), використовують корпусний підхід та вважають, що фактологічна база прикладів включає в себе одиниці побутового спілкування, а отже, кліше – це мовний зворот, який використовується так часто, що стає загальновідомим словом або

¹² A. Haberer, A defence of the cliché (Journal of english studies) 151.

словосполученням і визнається всіма мовцями. До прикладів таких мовних зворотів відносять МК-терміни, які саме через широке застосування втратили вузькоспеціалізовану спрямованість і стали розпізнаваними мовними кліше: *sanitation engineer / інженер з санітарії; wall maintenance officer / працівник ремонтної служби*¹³. Стереотипна характеристика комунікативних актів виявляється через наявність у мовленні не лише ритуальних зворотів, але й “цитатних” матеріалів, що стали засобами членування ситуації та її опису [103]. Змінивши семантичні акценти, вони з’являються у звичайній мові та використовуються набагато частіше, ніж це усвідомлює кожний із комунікантів. Отже, з одного боку, МК властива певна стереотипність у семантичному наповненні, що відображається в закріпленні тих чи інших понять у свідомості носіїв мови, однак з іншого, постійне поповнення прикладів кліше новими реаліями вказує на притаманну фактичному матеріалу новацію.

Стереотипність мовних кліше тісно взаємопов’язана з другим критерієм – частотністю застосування та належністю до певного дискурсу, який досліджували І. Арнольд [7], Д. Розенталь [166], О. Селіванова [182], S. Anthony [249]. Прихильники такого підходу тлумачать МК як мовний стереотип, готовий зворот, що використовується як легковідтворюваний у певних умовах і контекстах стандарт [249, с. 136] і формує конструктивну одиницю, що зберігає свою семантику, а в багатьох випадках і виразність [166, с. 168]. За твердженням науковців (І. Арнольд [7, с. 267], О. Селіванова [182, с. 209]), які звертаються до мовної ситуації, що виступає контекстом функціонування кліше, явище МК слід розглядати в межах спілкування як стандартні відтворювані засоби мови, що їм притаманне регулярне повторення (*with respect to / з повагою до; having regard to / беручи до уваги; in view of / з огляду на; on the hypothesis that... / припустивши, що....*) в певних контекстах і роль показників відповідного стилю або акту комунікації.

¹³ R. Garipov, A. Garipova, Corpus linguistics and some causes of semantic changes in cliché<<http://www.sworld.com.ua/konfer30/273.pdf>> дата звернення 11 березня 2015. Переклад авторський – Р.Н.М.

Розмовний чи публіцистичний дискурс як акт комунікації дозволяє мовцеві не прагнути точності й повноти висловлювання, оскільки, з одного боку, у разі нерозуміння його співрозмовниками він одразу зможе замінити слова, доповнити свій текст чи пояснити сказане, а з іншого – полегшують завдання ораторові при формулюванні власного висловлювання (*in my opinion it is not an unjustifiable assumption that* замість *I think, by examination of / за допомогою вивчення, а не by examining / вивченням*)¹⁴. Усе це передбачає використання меншого за обсягом лексичного запасу, кодованого в готові до відтворення кліше, застосовуючи які мовець витрачає набагато менше часу на формулювання думки у процесі спілкування: *to be worthy of notice / заслуговувати на увагу; be worth noting / слід зазначити; On what grounds? / На якій підставі?*

Останній критерій, яким керуються мовознавці (В. Бурунський [24; 25], С. Лещак [121]), а саме номінативна спроможність МК, спрямований на відмежування значного масиву мовних кліше і від класичних фразеологізмів (образних аналітичних номінативних мовних знаків), і від вільних словосполучень. С. Лещак зазначає, що “домінуючою диференційною властивістю кліше є формальна відтворюваність і семантична інваріантність аналітичних номінативних неїдіоматичних знаків”¹⁵. Тому до МК відносять відтворювані лексичні одиниці первинної / вторинної номінації: *desk lamp / настільна лампа; botanical garden / ботанічний сад; block of flats / багатоквартирний будинок*. Мовні кліше є так званими готовими необхідними одиницями номінації, завжди містяться в пам’яті комунікантів і є складовими мовної картини світу. Наділивши МК такими особливостями, слід наголосити на тому, що вона є специфічним номінативним утворенням, яке поєднує в собі ознаки стійких відтворюваних виразів, що співвідносяться з одиницями мови та одиницями мовлення одночасно.

¹⁴ И. Арнольд, Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов (Флинта: Наука 2002) 267, 288.

¹⁵С. Лещак, Языковое клише: прагматика, семантика и структура аналитических номинативных неидиоматических знаков в современном русском языке (Akademii Świętokrzyskiej 2006) 30.

Погоджуючись із Г. Сосуною [199], вважаємо за доцільне розглядати мовне кліше як знак дискурсу, основною характеристикою якого є відтворюваність та виконання єдиної синтаксичної функції в мовленнєвому акті. Ця особливість виявляється через розпізнаваність використовуваної МК носіями певної мови в процесі спілкування. Притаманні МК смислова стандартність, синтаксична єдність не заперечують факту варіювання їх форми та відношення до сучасного контактування носіїв тієї чи іншої мови.

Головними характеристиками МК є відтворюваність і системність, що стосуються понятійного змісту, словесного вираження й відповідності між змістом і формою. Таку особливість мовних кліше окреслено науковцями (І. Арнольд [7], В. Бурунський [24], Н. Вишневська [34], Л. Леонова [118], С. Лещак [121], Д. Розенталь [166], Г. Сосунова [199], S.M.-M. Anthony [249]) в більшості визначень. Традиційні стереотипні словосполучення є часто вживаними: *(to) take an exam / складати екзамен; How are you? / Як справи?; what's the time / котра година; thank you very much / дуже вам дякую; I beg your pardon / прошу мене вибачити*. Вони відтворюються як готові висловлювання та складаються з семантично чітко виділюваних частин, що виявляється в прозорості внутрішньої форми. Отже, МК зручні, засвоюються як готові формули і прискорюють динаміку спілкування. Відповідні засоби членування ситуації та її опису, таким чином, пронизують мову набагато глибше, ніж усвідомлює кожний із комунікантів: *Am I disturbing you? / Я вам не заважаю?; As far as I can judge / Наскільки я можу судити; As the saying is / Як кажуть; At this point I'd like to ... / Тут я б хотів....*

Стереотипність і ситуативна зумовленість є не менш важливими характеристиками мовних кліше, які належать до процесу мовлення в різних дискурсах. Існують певні формули спілкування, які кожного разу, залежно від конкретної ситуації, наповнюються відповідним змістом, а також лексично усталені речення-сполучення, як-от: *bless you / доброго здоров'я; good night / добраніч; have a safe trip / щасливої дороги, Before Heaven! / Слово честі!, Be a good sort! / Будь другом!* [34, с. 34]. Такі моделі

описуються на рівні їхніх структурних і функціонально-семантичних ознак і визначаються як стереотипні за ступенем рекурентності [34; 143]. Отже, мовлення спричиняє появу шаблонних фраз, прикріплених до певних побутових і відповідно типових комунікативних ситуацій, характерною для яких є впорядкована система мовних знаків: “Відрядження”, “Влаштування на роботу”, “Розмова телефоном”, “Проведення ділових переговорів”, “Розгляд і підписання контракту”, “У готелі”, шаблонних тем розмови¹⁶. Оскільки кліше сприймають як готові речення, фрази, номінативні структури, “готовими” вважаються не лише усталені синтаксичні утворення, але й регулярні мовні моделі, зокрема: *That's good. / Це прийнятно.; I know that. / Я це знаю.*

Функціональні особливості кліше потребують певної переорієнтації аналізу цих мовних знаків на інтегрованість концептуального, лінгвістичного й комунікативного аспектів функції. Ця властивість виявляється у спроможності МК виконувати різну роль та існувати як мовне явище. Вони загалом є сталими словосполученнями, які активно вживаються на сучасному синхронному зрізі: *humanitarian act / гуманний акт; extraordinary situation / екстремальна ситуація; to find a market / користуватися попитом; crime fighting / боротьба зі злочинністю; protection of ethnic minorities / захист національних меншин; maintain diplomatic relations / підтримувати дипломатичні відносини.* Ураховуючи надбання І. Серебрянської [188], можна стверджувати, що такі мовні звороти через крайню необхідність та їхню важливість для комунікації починають вживатися у функції готових формул.

Таким чином, семіотизоване мовне кліше прив'язане до конкретних дискурсивних ситуацій, в основу знакопозначення якого покладений зв'язок плану змісту і плану вираження його елементів, що виявляється в емотивному й оцінному значеннях, відтворюваності й системності, стереотипності, номінативності, сталості форми, валентності.

¹⁶ Л. Якубинський, О диалогической речи (Ленинград 1979) 175.

1.3. Мовне кліше як одиниця лексики, фразеології, граматики

Розробка теоретичної бази дослідження вимагає визначити, який основний аспект мови для розгляду проблеми виникнення та існування МК науковці беруть за основу та яку мову обирають за джерело вивчення кліше. Не менш важливим завданням є й виділення принципів систематизації наявних наукових підходів з метою формування стратегій подальшого аналізу мовних кліше.

Дослідники МК розглядають різні аспекти цього мовного знака. Зокрема, зарубіжні та вітчизняні вчені на базі французької мови вивчають природу мовного кліше, фокусуючи увагу на проблемі його тлумачення (R. Amossy [248], S.M.-M. Anthony [249], A. Nina [283]), типології МК (P. Fournier [262]) та функціонуванні цього явища в різних дискурсах: літературному (S.M.-M. Anthony [249]), мас-медійному (Н. Шарманова [227; 229]), медичному (О. Шаніна [223]) та ін. На основі фактичного матеріалу англійської мови науковці висвітлюють теорії виникнення та аналізують дефініції кліше (A. Haberer [267], T. Veale [297]), особливості його функціонування (F. Baider [250], A. Haberer [267]), здійснюють комплексне вивчення окресленого лінгвістичного явища, а також подають класифікації МК за різними показниками – етимолого-генетичними й функціонально-тематичними (В. Стрибижев [204]), семантичними та структурними особливостями (В. Бурунський [24]). О. Кухарева вивчала МК арабської мови, беручи до уваги їхній статус та функціонування МК як когнітивної основи відображення національного менталітету [111]. С. Лещак [121], Т. Ніколаєва, І. Сєдакова [148] на матеріалі з російської мови розглядали дефініції, типологію, функціонування та структуру МК. Порівняльний аналіз англо- й російськомовних кліше (І. Загоруйко [69], В. Карнюшина [79]) охоплює всі згадані вище проблемні питання – від виникнення до семантичних ознак МК.

Вітчизняні науковці в дослідженнях, виконаних на матеріалі української мови, порушують такі питання: еволюція тлумачення самого терміна МК (Н. Вишнеvsька [34], Н. Шарманова [227; 228]), його функції (І. Дегтярєва [51], І. Серебрянська [188], О. Шамрай [221; 222]) та класифікації (В. Янчевська [246]). Російська мова стала основою досліджень О. Шаніної, де увага приділялася функціонуванню МК у різних дискурсах [223]. Питання функціонування мовних кліше в китайській мові висвітлено в роботах Б. Нечипоренка [145]. Актуалізується порівняльний аналіз МК різних мов (І. Серебрянська [188], І. Сковронська [191], Ю. Прохватило [163]), зокрема англійської та української.

Так, кліше розглядають у різних площинах: лексичній, граматичній, фразеологічній. Кожен із підходів до термінологічної бази явища МК спирається на різні критерії дослідження, до яких належать виникнення і вживання в певних мовних ситуаціях (а отже, і їхня належність до певного дискурсу), функціонування і значення кліше, стереотипність і здатність до номінації, частотність відтворюваності.

Обґрунтовуючи належність до *лексичної підсистеми мовної системи* досліджуваних одиниць, Ю. Прохватило [163], І. Серебрянська [188], І. Сковронська [191], R. Garipov [264], T. Veale [297] при з'ясуванні дефініції кліше враховують критерій виникнення цього явища та його значення в процесі використання. Так, за твердженням T. Veale, критерій процесу виникнення має три домінуючі підстави. Перша заснована на думці, що в межах мовознавства можна виокремити явище мовної павутини (Linguistic Web), що стала середовищем для всіх МК і простором, у якому оратори протягом спілкування в різних мовних ситуаціях можуть змінювати мовні кліше з метою задоволення власних потреб. На просторах Інтернету ці варіації набувають швидкого розвитку, що, зі свого боку, сприяє виникненню нових стереотипів, які вербально закріплюються мовним кліше [297]. Схоже явище інші вчені називають лінгвістичною базою (Corpus linguistics), що становить підвалину для аналізу мовних одиниць, які є прикладами з

“реального життя” і виокремлені в процесі мовлення. Саме цей підхід і було взято за основу дослідження МК R. Garipov, який зазначає, що розглядана одиниця – це “слово або комбінація слів, які стали широковідомими в мові, наприклад: *a kernel of truth* / зерно правди, *to speak the truth* / чесно кажучи”¹⁷. Таке джерело виникнення кліше має право на існування, оскільки, відповідно до нього, стандартизація мовленнєвого процесу відбувається за допомогою технічного фіксування певних явищ, що потім виходить за межі використання в усному спілкуванні.

За другим джерелом, кліше може з’явитися в результаті закріплення у свідомості носіїв мови імен видатних осіб, чий вподобання або здібності зафіксувалися в популярній культурі та ввійшли до мовної павутини у вигляді кліше. Наприклад, ім’я *Chuck Norris* / Чак Норріс може використовуватися на позначення будь-якої людини, що виділяється невігядливою та непохитною поведінкою; *Benedict Arnold* / Бенедикт Арнольд вживається для позначення людини, яка є зрадливою або дуже непостійною стосовно того, який бік підтримати¹⁸. З такою точкою зору також важко не погодитися, оскільки вона торкається взаємозв’язку між когнітивних процесів у свідомості комунікантів та змін лексичного складу певної мовної картини світу. Так, серед відомих прикладів сформованих патернів, які прямо асоціюються з окремими особистостями, є *Don Juan* – людина, яка в пошуку насолоди і почуттів, *Alain Delon* – ім’я, що стало синонімом чоловічої краси.

Отже, особливістю мовних кліше є їхня номінативність, яка впливає з того факту, що до МКО належать не лише фрази комунікативного плану, але й словосполучення номінативного спрямування. Кількаслівні кліше на кшталт *oh well* / що ж, *to say more* / до того ж, *you don’t say* / та невже тощо

¹⁷ R. Garipov, A. Garipova, Corpus linguistics and some causes of semantic changes in cliché <<http://www.sworld.com.ua/konfer30/273.pdf>> дата звернення 11 березня 2015. Переклад авторський – Р.Н.М.

¹⁸ Veale T. The Soul of a New Cliché: Conventions and Meta-Conventions in the Creative Linguistic Variation of Familiar Forms <<http://afflatus.ucd.ie/Papers/Veale%20Turing%20100.pdf>> дата звернення 10 серпня 2015. Переклад авторський – Р.Н.М.

є прикладом непропозиційного (несентенційного) типу мови, який відображає механізми “малого синтаксису”, включаючи до свого складу вставні конструкції [103]. Фактично номінативна властивість пов’язана з пізнавальною функцією, оскільки назва складає невід’ємну частину процесу пізнання. Людина, узагальнюючи масу конкретних явищ, відокремлюючи випадкові та виділяючи сутнісні ознаки, відчуває потребу закріпити отримане знання в слові, унаслідок чого з’являється назва.

Уся система понять, якою володіє сучасна людина, базується, на думку С. Лещак, на системі назв, притаманних мові загалом. Відтворювані мовні знаки поділяються, незалежно від їхнього формально-граматичного статусу (слово, клішоване словосполучення), на лексичні мовні номінанти (слова) і синтаксичні (словосполучення) [121, с. 30]. За іншого підходу синтаксичні номінанти розглядають окремо від мовних синтаксичних номінантів (надслівних клішованих мовних знаків), серед яких виокремлюються власне мовні аналітичні номінанти й клішовані словосполучення, тобто кліше (*teddy bear* / плюшевий ведмедик; *sure thing* / надійна справа; *sports club* / спортивний клуб; *remote controller* / пульт дистанційного керування) – і мовні предикативні знаки (паремії, афоризми, крилаті вислови, відтворювані клішовані необразні пропозиції).

Доцільно навести приклади МК-номінантів, які в процесі використання втратили необхідність переосмислення та використовуються не для того, щоб висловити ставлення журналіста до висвітлюваних фактів, а для уникнення повторення слів і кліше: *black gold* / чорне золото замість *naphtha* / нафта; *cast-iron discipline* / залізна дисципліна замість *exact discipline* / жорстка дисципліна; *proprietor of White House* / господар Білого дому замість *government executive* / президент США.

Третє джерело виникнення МК базується на засадах перекладознавства [152], де досліджується проблема перекладу мовних кліше. Тут наголошується на тому, що цю лінгвістичну реалію слід відокремлювати від схожого з ним явища “штамп” саме на основі виникнення. І. Серебрянська

стверджує, що мовні штампи – це стерті та колись образні вислови [188, с. 166]. Натомість вони є і засобом вербалізації понять та уявлень із закріпленою структурною схемою (наприклад: *Allow me...* / *Дозвольте мені...*; *Excuse me to...* / *Пробачте мені...*; *Remember me to...* / *Нагадайте мені...*). Слід зазначити, що використання клішованих композицій у неприйнятних мовленнєвих ситуаціях та їхнє багаторазове повторення призводить до втрати ними безпосередньої функції конструкта процесу мовлення та перетворення їх на штампи.

Отже, доцільним є врахування кожної з названих вище теорій про джерела виникнення мовних кліше, оскільки всі вони стосуються закріплення у свідомості носія певної мови конкретних уявлень, що знаходять своє відображення в процесі спілкування. Ці думки підтверджують закладену у визначення МК особливість відтворення та розпізнання серед носіїв окремої мовної картини світу.

Другий критерій виділення МК ґрунтується на функціональному призначенні одиниці та доцільності її використання в процесі мовлення. І. Сковронська наголошує на розбіжності термінів “мовне кліше” та “штамп” і стверджує, що, незважаючи на негативні ознаки, характерні для обох понять, використання клішованих одиниць може бути певною мірою виправдане, у той час як вживання штампів недоцільне. На думку дослідниці, “кожна мова має свою базу штампових виразів, що загалом знижує емоційно-експресивний вплив на читача...”¹⁹. І.Серебрянська надає поняттю “штамп” певного негативного відтінку, тоді як термін “кліше” є більш позитивно маркованим. У цьому аспекті мовні штампи окреслюються як стерті, колись образні неточні вислови, зайві слова, стилістично невмотивовані повтори, які створюють негативний стилістико-смісловий ефект (*більша половина* (правильно – *більша частина*); *у березні місяці* (*березень і є місяцем*); *живопліт із куців* (*живопліт і є куцем*), а мовні кліше полегшують процес

¹⁹ І. Сковронська, Ужиток фразеологічних одиниць, штампів та кліше у двомовному публіцистичному тексті (Теле- та радіожурналістика. Вип. 9 (Ч. 2) 328

спілкування, економлять зусилля і час як для того, хто говорить (пише), так і для того, хто слухає (читає) (*сфера обслуговування; підтримувати дипломатичні відносини; одержувати інформацію; as far as I know / наскільки я знаю; if it's not too much trouble / якщо це не обтяжливо; as you know / на скільки ви знаєте*)²⁰. Розмежування понять “штамп” та “кліше” є доцільним у наукових розвідках. Важко не погодитися з думкою про неточність штапованих фраз, які подекуди можуть сплутатися з явищем “кальки”, що асоціюється з неволодінням комунікантом лексичним матеріалом певної мови.

У плані належності до *фразеології* досліджували МК В. Бурунський, Н. Вишневська, В. Гвоздєв, В. Карнюшина, І. Загоруйко, С. Лещак, Г. Сосунова, Н. Шарманова. Здебільшого науковці відокремлюють кліше від фразеологізмів і виділяють їх в окремий клас лексико-фразеологічних одиниць, обираючи критерії частотності відтворюваності в мовленні [24; 34; 231], появи їх у конкретних умовах мовленнєвого акту та у стереотипних ситуаціях-контекстах [69; 80; 121]. Г. Сосунова наголошує на реалізації семантики кліше виключно в реальному контексті, який, на її думку, залежить від “вибору того чи того слова або вислову, зумовленого спрямуванням на певний комунікативний ефект”²¹. Це підтверджується наданням МК ознак вільного словосполучення (іменниково-прийменникові, дієслівно-іменникові) та необразним характером названих одиниць, яким не завжди притаманне переосмислене значення [121; 213]. В. Гвоздєв переконаний, що така інтерпретація клішованих одиниць послаблює їхні синтагматичні зв’язки з іншими висловлюваннями [42, с. 17], а М. Шанський наголошує, що віднесення певних словосполучень до фразеологічних чи, навпаки, відмежування їх, зумовлюється не їхньою номінативністю, а відтворюваністю в пам’яті або виникненням у процесі

²⁰ І. Серє брянська, Стилїстичні особливості та культура ділової усної комунікації (Вісник СумДУ) 167-167. Переклад авторський – Р.Н.М.

²¹ Г. Сосунова, Функционирование и семантическая характеристика языковых клише во французском языке: (на материале таможенного дискурса) (Язык и культура. 2014) 91.

спілкування [224, с. 4]. Прикладом може бути така низка постійно відтворюваних фразеологічних одиниць: *to get some shut-eye* / *пнути на бокову*; *achille's heel* / *ахіллесова п'ята*; *to have not a penny to one's name* / *не мати ні копійки за душею*; *in safe hands* / *у надійних руках*.

На відміну від стилістичного підходу, де за основу береться ситуативна знаковість і стандартизованість мовних одиниць, при фразеологічному – головний акцент робиться на фіксованій для кожного МК статусній ролі і відсутності необхідності постійного переосмислення кожного члена конструкта задля знаходження значення цілої одиниці.

Частина мовних кліше характеризується емотивним і оцінним значеннями, певним переосмисленням компонентів, що може бути підтверджене низкою досліджень, у яких клішовані одиниці розглядаються в площині фразеології (Н. Амосова [1], В. Бурунський [24], А. Кунін [109], Б. Ларін [114], С. Ожегов [150], О. Смирницький [194], М. Шанський [224], Е. Partridge [285]). Учені визначають особливості змінних словосполучень (за Ш. Баллі), фразеологічних єдностей (за В. Виноградовим) та єдиних висловлювань (за П. Фортунатовим), а також аналізують функціонування лексико-фразеологічних одиниць *correspondence course* / *заочне навчання*; *unrestrained habitual drunkenness* / *безпробудне пияцтво*; *to sting to the quick* / *зачіпати за живе*. Названі приклади характеризуються додатковим оцінним значенням, що доповнюють семантику кожного із слів-складників [114]. До цієї ж групи відфразеологічних одиниць з емотивним значенням належать приказки та прислів'я (*All that glitters is not gold.* / *Не все те золото, що блищить.*; *As ugly as sin.* / *Жахливий як гріх.*; *Better late than never.* / *Краще пізно, ніж ніколи.*; *Easier said than done.* / *Легше сказати, ніж зробити*).

Наголосимо, що різноманітні висловлювання такого характеру, які постійно відтворюються як цілісні конструкти, виступають одиницями мови саме через те, що використовуються як засіб для висловлення думки в процесі спілкування [285, с. 2], а отже, розглядаються як елементи *граматики*. Слід звернути увагу й на те, що відомі складні утворення, які

трапляються в мовленні і за будовою подібні на словосполучення (*to be at home in* / *почувати себе вневненою*; *a note of interrogation* / *знак запитання*), відрізняються від них тим, що не придумуються в процесі мовлення, а відтворюються в готовому вигляді, а тому кваліфікуються як мовні клішовані.

Сталість структури є важливою особливістю мовних кліше, яким притаманна можлива формозміна. Що стосується структури та структурних особливостей МК, то склад англо- й україномовних кліше варіюється та досліджується науковцями (В. Бурунський [24], Р. Делевська [53], Л. Завгородня [66], В. Карнюшина [79], С. Лещак [121]) у різних аспектах мови. Структурні типи кліше номінативного характеру відповідають моделям стійких словосполучень нефразеологічного плану. За семантичними ознаками кліше різноманітні, що залежить від структурних елементів клішованої одиниці. Серед англомовних кліше переважають сполучення з будовою простого речення та дієслівного словосполучення (*Take my advice!* / *Прислухайся до моєї поради!*; *That does not concern me.* / *Це мене не стосується.*; *There was nothing you could do about it.* / *Нічого не можна було зробити.*; *This is my treat.* / *Я пригощаю.*), що зумовлено функціональним призначенням кліше, які в стислій, лаконічній формі описують певну подію чи ситуацію.

Конструкції на кшталт *there is no denying the truth* / *що правда, то правда*; *better luck next time* / *наступного разу пощастить*; *as far as i know* / *наскільки я знаю*; *as you say* / *як скажеш*; *no questions about it* / *нема питань стосовно цього* є готовими схемами, у яких не змінюються граматичні форми слів, їх розташування. Ці моделі наповнюються в процесі мовлення конкретним лексичним матеріалом, якому властива ознака валентності (або сполучуваності в контексті).

Із питанням граматичного начала МК пов'язана і валентність кліше. Проблематиці валентності присвячено праці Й. Андерша [3], І. Вихованця [33], К. Городенської [46], А. Загнітка [68], Н. Іваницької [75],

М. Степаненка [200], М. Степанової [202], З. Філоненка [218], яка є однією з центральних у сучасних лінгвістичних дослідженнях. На думку Л. Галії [41], Я. Руферової [181], О. Селіванової [182], валентність є потенціалом семантико-синтаксичної сполучуваності лексичних одиниць (усіх компонентів МК) та виявом системно-мовної синтагматики. Валентність МК слідом за М. Степановою²² розуміємо як здатність вступати у взаємні зв'язки на рівні лексем (*could you allow me...* та *could you please allow me / не могли б ви мені дозволити = чи не могли б ви мені, будь ласка, дозволити; I am certain that... = I am one hundred percent certain that... / я впевнений, що... = я на сто відсотків впевнений, що...; I would be grateful + could you let me know when = I would be grateful if you could let me know when... / я був би вдячний + могли б ви повідомити мене, коли = я був би вдячний, якби ви могли повідомити мене, коли...; to batten down = to batten down the hatches / вживати заходів = вживати жорстких заходів) і на рівні сем (*This is it! = This isn't it! / Це те, що треба! = Це не годиться!*; *logged data / реєстровані дані = logging data / каротажні дані*).*

Отже, віднесення поняття мовного кліше до певної галузі мовознавства викликає низку дискусійних питань, до яких належить і виокремлення самого поняття МК, і надання йому окремого місця серед інших мовних одиниць. Різновекторне проектування розгляданого явища в лексикологію, граматику, фразеологію надає МК характеру синкретичної одиниці. Обрання тієї чи іншої сфери як єдиної провідної у визначенні лінгвальної природи МК є недоцільним через звуження понятійного охоплення дефініції відповідного терміна.

1.3.1. Таксономія мовних кліше за походженням, формою, значенням і функцією. Спроби класифікувати кліше робилися неодноразово і в основному зводилися до звичайного групування МК, що обслуговують подібні мовні ситуації в певних дискурсах.

²² М. Степанова, О “внешней” и “внутренней” валентности (Иностранные языки в школе №3 1967)

Існують різні типи МК, за основу класифікації яких беруть походження певного мовного кліше [148; 204], стилістику (на базі різних дискурсів) [51; 158; 192], семантику (з опорою на мовні ситуації) [80; 121; 127; 199], функцію (значення кліше в певній мовленнєвій ситуації) [121; 145; 158], структуру (залежно від кількості складників) [26; 69; 121].

Важливим чинником у дослідженні будь-якого лінгвістичного явища є джерело його виникнення. **Етимолого-генетична класифікація**, розроблена Е. Partridge, спирається на поширене в зарубіжному мовознавстві розуміння поняття “кліше”, що у вітчизняній лінгвістиці більшою мірою відповідає поняттю “фразеологізм”²³. Науковець до джерел виникнення клішованих одиниць відносить: а) надактивно вживані звороти (*far and wide / скрізь і всюди; in my opinion / на мій погляд; Who knows? / Хто знає?*); б) метафори, що втратили мотивацію (*Don't waste my time! / Не марнуй мій час!* [278, с. 28]; *You're running out of time! / Твій час добігає кінця!* [278, с. 29]; *She'll rise to the top! / Вона досягне неймовірних висот!* [278, с. 39]); в) формули, які перетворилися на звичайні повторювані при кожному мовленнєвому акті (*far be it from me / ні за що; it depends on... / усе залежить від...; No way! / Та ну!*); г) прізвиська, що втратили свою оригінальність і важливість (*The Iron Lady / Залізна леді*); д) цитати (*Be yourself; everyone else is already taken / Будь собою, інші ролі вже зайняті; Be the change that you wish to see in the world / Будь зміною, яку ти хочеш побачити у світі*); е) запозичення (*bête noire / злий геній; bon jour / добрий день; bon aqua / жива вода*).

При вивченні мови така класифікація себе виправдовує, проте для об'єктивного наукового дослідження мовних кліше в цій типології бракує готових стереотипних формул вираження, що не обмежуються класом ідіом, у яких функції інші, ніж у виділених МК. Не визначено також лінію розмежування першого і третього класів типології.

²³ Е. Partridge, A dictionary of clichés: with an introductory essay (London and Boston, Routledge and Kegan Paul 1978)

В. Стрибижев [204] та J. Cresswell [254] продовжили традицію англійської теорії кліше, однак внесли зміни до існуючої типології, виділивши певні класи кліше, які можуть реалізувати метакомунікативну функцію та відрізняються від ідіом: а) кліше-заповнювачі – фрази, які використовуються в повсякденному мовленні; б) “модні” кліше – різновид кліше, що неочікувано з’являються в мові й після швидкого поширення втрачають свою оригінальність; в) цитації.

Зміна акценту при вивченні мовних кліше й появи їх у діалогах і повсякденних комунікативних ситуаціях [148; 204] знайшла відображення у класифікації за критерієм походження: а) давні, загальновідомі фразеологізми, приказки, крилаті слова, семантика яких на синхронічному рівні непрозора, але історично обґрунтована й реконструйована лінгвістами в науково-популярних виданнях: *Call me cousin but cousin me not. / Горщиком назви, а в піч не клади.*; *Diamond cut diamond. / Наскочила коса на камінь.*; б) невідомого або авторського походження фразеологізми пізньої доби, які можуть бути як мовними зворотами, крилатими фразами із кінофільмів, так і досить поширеними клішованими висловами: *Nail Columbia. / Чорт забирай.*; *Huckleberry to a persimmon / Ніщо в порівнянні*; в) нелітературні повсякденні фрази, які не є яскравими показниками соціального статусу мовця: *God’s are / дурень від народження*; *God pickle my soul in hell, if... / побий мене лиха година, якщо...*; г) “радянізми”, тобто звороти й конструкції, що міцно пов’язані у свідомості комунікантів саме з епохою Радянського Союзу та сприймаються ними як дратівливі елементи жарту, а не нейтральні лінгвістичні одиниці комунікації: *Вперед к победе коммунизма стройными рядами!* / *Вперед до перемоги комунізму щільними рядами!*; д) МК пострадянської доби, які знаходяться в активній стадії впровадження в побутове спілкування: *ближнее зарубежье / ближнє зарубіжжя*; *лица кавказской национальности / особи кавказької національності*; *Cold war /*

*Холодна війна; Red Army / Червона армія*²⁴. Зазначимо, що ця класифікація не є універсальною, оскільки останні два класи МК за критерієм походження можуть бути імплементовані у вивчення кліше серед носіїв споріднених мовних картин світу.

Обстежений матеріал дозволяє визначити способи виникнення клішованих одиниць:

1) надмірне вживання в мовленні ідіом: *at sixes and sevens / у сум'ятті; much of a muchness / майже одне й те ж; to be at odds / бути у сварці; happy hour / обідня година; dead end / глухий кут;*

2) нейтралізація денотативного значення, що спричиняє виникнення політичних, економічних, журналістських, літературних кліше: *add insult to injury / виносити нові звинувачення, ancestral acres / спадкові землі, a far-reaching policy / далекосяжна політика;*

3) часте вживання мовцями цитат, зазвичай узятих з Біблії або літератури: *Their name is Legion. / І ім'я їм – Легион.; to be or not to be, that is the question / бути чи не бути, ось у чому питання;*

4) сучасні кліше-заповнювачі, які перейшли в статус кліше з повсякденної розмовної мови, сленгового або жаргонного рівня, що в процесі комунікації втратили негативні конотації та стали легковпізнаваними всіма носіями мови: *Cheer up! / Не сумуй!; Cheese it! / Стережись!; Come back to earth / Прийми до тями; Love is patient, love is kind / Любов терпляча, любов добра.*

Така типологія дає підстави кваліфікувати МК як повноцінну самостійну лінгвістичну одиницю, яка має свої особливості входження до повсякденного користування, у зв'язку з чим стає легковпізнаваною та зрозумілою для носіїв певної мови.

Стилістична класифікація є більш повною порівняно з генетично-етимологічною, оскільки в її основу покладено значно ширший спектр

²⁴ Т. Николаева, И. Судакова, Ценностная ориентация клише и штампов в современной русской речи (Revue des études slaves) 609-613.

дослідження МК. Відповідно до цього критерію Н. Скрипичникова, аналізуючи явище стійких словесних комплексів, до яких належать МК, виділяє в їхніх межах чотири групи: фольклорні, літературно-художні, розмовно-ужиткові та науково-професійні [192, с. 60]. Вони відповідають основним формам суспільної свідомості та взаємодії людей: мистецтво (усна народна і професійна літературно-художня творчість), повсякденні стосунки й наука. В. Стрибижев за стилістичною особливістю виділяє два прояви використання МК: діалогічне (чергування реплік, що виникає в результаті обміну висловлювання декількома учасниками мовленнєвого акту) та монологічне мовлення (структурно-цілісний мовленнєвий ланцюг, що передбачає односпрямоване безперервне говоріння, з одного боку, й односпрямоване сприйняття з іншого) [204, с. 109]. Отже, його класифікація є обмеженою за своїм спрямуванням на дослідження лише реального мовленнєвого спілкування.

Найбільш вдалою здається класифікація, запропонована С. Лещак [121] та Н. Муравйовою [140]: 1) загальноживані (побутові кліше), до яких належать усі прагматичні види одиниць, а також власне номени, що слугують засобом автоматизації і спрощення процесу комунікації: *to brush one's teeth / чистити зуби; tooth-brush / зубна щітка; to go to school / ходити до школи; household chores / домашні турботи; to do the washing-up / мити посуд;* 2) кліше-культурні знаки, що є вагомими продуктами чітко спрямованої людської діяльності, які функціонують на певних рівнях культурної поведінки людини і є значущими в певній культурі: *Keep away from me! / Цур мене!; For shame / Тьху, тьху, тьху!; Good luck! / Ні пуху, ні пера!;* 3) ділові кліше, які у відповідній сфері стають основою стандартизації мови, що викликано необхідністю повного взаєморозуміння та узгодженості виробничої й ділової комунікації: *to call to account (for) / притягнути до відповідальності; officer of the court / судовий виконавець; to raise a question / порушити питання;* 4) наукові кліше, які характеризуються абстрактністю, термінологічністю й інтернаціональністю: *to perform an experiment / провести*

*експеримент; to develop a theory / розробляти теорію; 5) публіцистичні кліше, які вживаються в публіцистичному дискурсі, що базується на емоційно-оцінних відносинах між членами суспільства загалом або ж між окремими соціальними групами зокрема, що суттєво відрізняє саме цей дискурс від “раціоналістичних” сфер діяльності (наукової та офіційно-ділової) насамперед установкою на різноманіття й новизну висловлювання: *genuine democracy / справжня демократія; well-deserved rest / заслужений відпочинок; national interests / національні інтереси; national safety / національна безпека; 6) художні кліше, що широко використовуються в певних стилях і жанрах, “бродячих” сюжетах і образах-символах, а також застосовуються як ремінісценції та алюзії: *in a burst of joy / у пориві радості; to be bored to death / померти від нудьги; the love as long as one shall live / кохання до смерті; slender waist / тонкий стан; regular features / суворі риси обличчя. Тобто стилістична класифікація мовних кліше повинна охоплювати всі сфери мовної діяльності (наукову, художню).***

За семантичними ознаками класифікація МК дещо ширша, оскільки значення мовних кліше є досить різноманітним через використання їх у різних мовних ситуаціях. На думку С. Лещак, теоретичними проблемами в питанні семантики МК є ступінь покриття всього семантичного простору за допомогою кліше, характер їхньої внутрішньої побудови значення, ступінь семантичної синтетичності значення кліше²⁵. Визначення спільних семантичних ознак та аналіз праць, присвячених дослідженню класифікації кліше за цим критерієм (В. Карнюшина [79], С. Лещак [121], Р. Максакова [127], Г. Сосунова [199]), дозволили виділити кілька різних сфер, на рівні яких проявляється семантика: суспільну, сімейно-побутову, освітню, професійну та ін. У працях дослідників усі ці сфери розглядаються більш детально. Так, у межах професійної сфери використання МК виокремлено низку мікросфер, як-от: загальнодержавна, регіональна,

²⁵ С. Лещак, Языковое клише: прагматика, семантика и структура аналитических номинативных неидиоматических знаков в современном русском языке (Akademii Świętokrzyskiej 2006) 90.

місцева, навчально-виробнича, економічна, робоча, торговельна, канцелярсько-ділова, інтелектуально-аксіологічна, медична. В. Бурунський [24, с. 7], О. Шамрай [222], В. Янчевська [246, с. 179] до суспільної сфери відносять соціально-культурну, ритуальну, соціально-політичну. Увесь мовний матеріал, не залежно від сфер уживання та значеннєвої приналежності до кожної з них, Г. Сосунова розділяє на два типи. За семантикою іменників, що виступають у клішованих конструкціях у ролі загальних лексем, МК буває з позитивним і негативним маркуванням²⁶.

МК номінативного характеру за семантичним критерієм групуються таким чином: 1) суспільні кліше, до складу якого входять мовні одиниці на позначення явищ соціального характеру: *public project / суспільний проект; civic stand / громадянська позиція; public opinion poll / опитування громадської думки*; 2) сімейно-побутові кліше, в основі яких лежить сутність явищ повсякденного навколишнього світу та розмовних мовленнєвих актів: *family status / сімейний статус; joint estate / спільна власність; harvest time / збір урожаю; parental care / батьківська турбота*; 3) освітньо-професійні мовні одиниці: *protection of labour / охорона праці; day off / вихідний день; field personnel / робочий персонал будмайданчика; scientific efforts / наукова робота*.

Вдалим є об'єднання стилістичного та семантичного підходу в один і виділення окремих тематичних підгруп, які пов'язуються спільною темою та позначуваними об'єктами.

Дослідники групують МК за їх функціонуванням, беручи за основу інтенціональний підхід і розглядаючи окремі дискурси.

У медичному дискурсі функціонують: 1) кліше-контакти (*How do you do! / Здрастуйте!; You go on right ahead! / Проходьте!; Do sit down! / Сідайте!*); 2) кліше-запитання (*What's worrying you? / Що Вас турбує?; What's your complaint? / На що Ви скаржитесь?; What brings you here? / Що*

²⁶ Г. Сосунова, Функционирование и семантическая характеристика языковых клише во французском языке : (на материале таможенного дискурса) (Язык и культура 2014) 92.

Вас привело до мене?); 3) кліше-імперативи (*Take off your things!* / Роздягайтеся!; *Keep breathing!* / Дихайте!); 4) кліше-установки (*Keep to one's bed!* / Дотримуйтеся постільного режиму!); 5) кліше-констатації (*The treatment is quite indispensable!* / Вам необхідне термінове лікування!; *Self-treatment can hurt your health!* / Самолікування може завдати шкоди здоров'ю!) [223, с. 78].

У безпосередніх побутових ситуаціях використовують такі різновиди прагматичних кліше: 1) ритуальні кліше – звертання (*Ladies and gentlemen!* / Леді й джентльмени!; *All those present!* / Усі присутні!), вітання (*Many happy returns of the day!* / Бажаю багато років життя!), прощання (*Good-bye!* / До побачення; *So long!* / Прощавай!); 2) неритуальні кліше – привертання уваги (*Excuse me!* / Прошу вибачення!); 3) спонукальні кліше – прохання, запрошення (*What about you?* / А як щодо тебе?), поради (*How about...* / Як щодо...; *I think we should...* / Я думаю, нам слід...; *Will that suit you?* / Це Вам підходить?); 4) кліше оцінки: схвалення / несхвалення (*without fail* / не прогадаєш; *nothing doing* / нічого не поробиш); 5) кліше співпереживання – побажання (*All the best!* / Усього найкращого!), розради (*Good for you.* / Добре для Вас.; *Keep up your spirits!* / Тримайтесь!; *Take it easy!* / Стався простіше!); 6) кліше подяки (*May god speed you!* / Дай Боже здоров'я!; *May the Lord help you!* / Дай Боже!; *Always glad of good wishes!* / Дякувати за добре слово!; *Thank you ever so much!* / Дуже Вам дякую!; *A thousand thanks* / Тисячі подяк); 7) кліше вибачення (*I beg your pardon.* / Прошу вибачення.; *Forgive me.* / Пробачте мені.); 8) кліше згоди / незгоди (*I fully agree.* / Повністю згодний.; *Settled!* / Домовилися!; *I refuse point blank.* / Я відмовляюся.; *I couldn't agree more.* / Більш ніж згоден.; *You've got a point, but...* / Ти маєш рацію, але...); 9) кліше-знайомства (*Meet my friend, mr M.* / Познайомся з моїм другом, містером М.); 10) кліше-прохання (*Be so kind as to...* / Будьте такі ласкаві...); 11) кліше впевненості / невпевненості (*I thought as much* / Я був упевнений...); 12) кліше здивування, за допомогою якого

повідомляють про емоційний стан мовця (*I say / Я кажу*); 13) кліше співчуття (*Poor thing! / Бідолашний!*) [79; 204; 228].

І. Серебрянська [188, с.168], В. Стрибижев [204, с. 75] у межах МК виділяють і розмовні формули, які слугують для когезії в процесі діалогу (*Take your time! / Не поспішай!*; *If you ask me. / Якщо ти мене просиш.*; *strictly speaking / точно кажучи*; *in case / у разі*; *as far as I know / наскільки я знаю*; *if it's not too much trouble / якщо це дуже не обтяжить тебе*; *as you know / наскільки ти знаєш*; *i am afraid / я боюсь*; *i am not sure / я не впевнений*), а також слів-паразитів (*well / ну*; *simply/just / просто*; *besides / крім того*; *so to say / так сказати*).

Б. Нечипоренко [145] та В. Янчевська [246, с. 181] відзначають, що в політичному дискурсі з позиції лінгвопрагматики мовні кліше мають значний сугестивний ефект у таких площинах: створення ілюзії стабільності, примітивізація мовної картини світу та настанова на емоції. Відповідно до функціональної специфіки кліше об'єднуються в такі групи: 1) апеляція до стабільності й дотримання традицій – *Marxism-Leninism / марксизм-ленінізм*; *support these requirements / підтримати вимоги*; *peaceful coexistence / мирне співіснування*; *to maintain diplomatic relations / підтримувати дипломатичні відносини*; 2) апеляція до новітніх трендів та сучасних тенденцій – *liberation movement / визвольний рух*; *management reform / реформа управління*; *economic renovation / економічне зростання*; *diplomatic drive / дипломатичні ініціативи*; *to hold a referendum / провести референдум*.

У блогосфері Інтернет-дискурсу на основі функціональних особливостей кліше і їхньої ситуативної зумовленості виділяють: 1) ініціалізувальні – привітання (*What's up? / Як поживаєш?*; *Hi there! / Привіт!*), звертання (*Dear Sirs / Шановні панове*), прояв інтересу (*What is the matter? / У чому справа?*, *How can I help you? / Чим можу бути корисний?*; *What do you want? / Чого ти хочеш?*); 2) інформувальні – повідомлення (*the point is... / справа в тому, що...*; *it seems to me / мені здається, що*); 3) спонукальні – прохання (*I'd love to / хотілося б*; *could you allow me / не*

могли б ви мені дозволити), пропозиція (*I hold out / Пропоную; I insist on / Я наполягаю*), вимога (*Don't talk nonsense! / Не говоріть нісенітницї!; Stop posting! / Припиніть командувати!*), розрада (*Calm down! / Заспокойтеся!; Don't worry! / Не хвилюйтеся!*), докір (*You should have thought of that before / Раніше треба було думати; Why don't you / Чому б ні*); 4) емотивно-оцінні – схвалення (*first-rate / прекрасно; that's wonderful / чудово*), вдячність (*thank you very much / велике спасибі; thanks a lot / дуже дякую*), згода (*most likely / точно; уер / ага*), відмова (*no way / ні; nope / неа*), співчуття (*I'm so sorry / Мені шкода; it's a great pity / дуже шкода*), обурення (*why should / з якого дива*), здивування (*Oh my God! / Боже мій!*), сумнів (*I seriously doubt that / сумніваюся в цьому*) [69, с. 12].

У сфері спорту і фізичної культури за комунікативним призначенням усі стійкі мовні конструкції, частина з яких входить до практичної бази МК, можна поділити на такі групи: 1) ідіоми, прислів'я та приказки загального характеру, що стосуються концептів “перемога”, “поразка”, “здоров'я” та розпізнаються носіями мови через часте вживання (*A sound mind in a sound body / У здоровому тілі здоровий дух; Faster, higher, stronger! / Швидше, вище, сильніше!* (Олімпійське гасло); 2) власне спортивні кліше – стійкі ідіофразеоматичні одиниці, що мають статус професійної лексики. Прикладом кліше є спортивні команди: *Double time march! / Бігом!; Count in twos! / На перший-другий поділись!*; 3) фразеологічні одиниці (одиниці з фразеоматично зв'язаними компонентами), що сформувалися в галузі фізичної культури і спорту, але зазнали метафоричного переосмислення й розширили свій комунікативний потенціал і стали вживаними в побутових ситуаціях (*sweet feeling of victory / солодкий смак перемоги*); 4) афористичні вислови відомих спортсменів, тренерів, письменників, акторів, політиків і державних діячів: *The most important thing is not to win but to take part / Головне не перемога, а участь* – відомий вислів П'єра де Кубертена, людини, яка відродила Олімпійські ігри; 5) фрази, вірші, гасла підтримки, пісні вболівальників (*chants*) [51, с. 507-508].

Усі зазначені вище підходи до функціонування МК лягли в основу універсальної типології дієслівних МК. Згідно з нею доцільним є виділення таких видів мовних кліше, як-от: 1) кліше-питання, до яких відносять питання-поінформування, етикетні питання, питання-пояснення, питання-підтвердження, питання-сумніви, питання-перепитування (*What's up? / Як життя?; What though? / І що з цього?; Can you do me a favor? / Чи не могли б ви допомогти мені?*); 2) кліше згоди і ствердження (*I strongly believe that... / Я твердо вірю, що...; That does it! / Звісно ж!; I guess so / Я так вважаю*); 3) кліше заперечення (*I guess not. / Напевне, ні.; I doubt it! / Я сумніваюсь!; No chance / Ні в якому разі*); 4) кліше волевиявлення, до групи яких входять побажання, привітання і тости, формули співчуття, накази, заборони, дозволи, заклики та спонування до дії, попередження й поради, прохання і благання (*Would you care to join us? / Не хочете до нас приєднатись?; Don't dare! / Не смійте!; Let's drink to it! / Вун'ємо за це!*); 5) контактостановлювальні кліше, які вживаються в ситуаціях ініціалізації, підтримки та припинення контакту, підведення підсумків сказаного, кліше, що є засобом припинення діалогічного спілкування, ухиляння від відповіді на питання, тайм-аут у діалозі, перехоплення ініціативи, переривання мовця (*No opinion! / Утримуюсь!; No reason! / Просто так!; No more words / Не слід більше говорити!*); 6) формули мовного етикету включають кліше привітання, прощання, вибачення, побажання, вдячності, запрошення тощо (*I'm your man! / До ваших послуг!; My congratulations! / Прийміть мої привітання!; All the best! / Всього найкращого!*); 7) кліше-коментарі, які поділяють на стереотипи позитивної та негативної оцінки, і кліше, що не мають яскраво вираженої позитивної чи негативної конотації (*That's a dear! / Ну і добре!; That's a bit thick! / Це занадто!*).

В. Бурунський [25], Л. Завгородня [66], С. Лещак [121] виділяють також кілька різновидів словесних кліше за **особливостями їхньої структури**: 1) кліше у формі словосполучень – *to carry a resolution / виносити резолюцію; seat of fire / місце займання; reach mutual understanding*

/ досягати взаєморозуміння; 2) кліше зі структурою двоскладного речення – *That suits me perfectly.* / Це чудово мені підходить.; *That was the limit!* / Це була остання крапля!; *God will get you for that!* / Бог тебе покарає!; *Everything (is) under control.* / Усе під контролем.; *That's a good question.* / Це – хороше запитання.; 3) кліше, оформлені в односкладні речення – *And no mistake!* / Жодної помилки!; *Oh, after you!* / Після Вас!; *Don't be funny!* / Не жартуй!; 4) неповні речення, до яких, на відміну від односкладних, можна додати відсутній член речення: *Long time* / Давно не бачилися; *Good question!* / Хороше запитання!; *Fine!* / Добре!

Залежно від складності структури та кількості елементів можна виділити речення-кліше, у яких відсутній підмет (*Bless you!* / Будь здоровий!; *Do me a favour!* / Зробіть послугу!; *Can do.* / Можу зробити.); кліше, у яких відсутній презентатив або його частина (*Everything under control.* / Усе під контролем.; *Pardon.* / Вибачте.); кліше, у якому опускаються обидва головних члени (*Easy!* / Спокійно!; *Faster!* / Швидше!; *Impossible!* / Неможливо!).

Серед мовних кліше виділяються за структурою складні з підрядними обставинно-умовними, у яких відсутнє головне речення [25]. Більш прості за будовою мовні кліше, зокрема словосполучення, об'єднуються в такі групи: 1) відтворювані метафоричні звороти із закріпленням переносним значенням, що мають структуру типу прикметник + іменник: *black gold* / чорне золото (кам'яне вугілля, нафта); 2) іменникові словосполучення із залежною відмінковою формою, переважно родового відмінка: *working man of a sea* / трудівники моря (рибалки), *agricultural landlord* / трудівники полів/заводів; 3) трикомпонентні конструкції, до складу яких входить дієслово: *to become a good tradition* / ставати доброю традицією [66].

Критерій граматичної завершеності покладено в основу типології Г. Перм'якова, який виділяє такі структурні типи клішованих приказок: а) окремі сполучення слів (які прийнято називати прислів'ями): *speak frankly* / щиро кажучи; б) самостійні речення (власне приказки): *to interfere in other people's affairs* / втручатися не у свою справу; в) цілі розповіді або сценки,

синтаксична повнота яких виявляється на рівні надфразової єдності: – *Father, how long we should abide such a poverty? – Forty days. – And then? – We will get used.* / *Батьку, скільки нам терпіти таку бідність? – Сорок днів. – А потім? – А потім звикнемо* [152, с. 17].

В універсальній класифікації за особливостями структури весь арсенал МК представлений словосполученнями та реченнями, подекуди однокомпонентною формулою. Клішовані словосполучення слід класифікувати за головним компонентом, а клішовані речення – за повнотою, а також за складністю граматичної основи.

Отже, визначаючи МК як самостійну одиницю мови, треба брати до уваги різні класифікації мовних кліше на основі різних критеріїв, серед яких способи виникнення кліше в мові й мовленні, належність до різних дискурсів, характер внутрішньої побудови значення клішованих висловлювань, функціонування в різних дискурсах спілкування людей та структурні характеристики. У цьому дослідженні увага фокусується на класифікаціях МК за семантичними, функціональними і структурними особливостями.

Висновки до розділу 1

Антропоцентричні акценти в сучасних розвідках мовознавства зумовлює розгляд взаємозв'язку мови й мисленнєвих процесів, у якому беруть участь різні мовні знаки, зокрема мовні кліше. МК охоплює практично всі сфери мовленнєвої діяльності та лінгвістичні явища, якими оперує мовець у процесі комунікації. Саме це спричиняє дискусії стосовно ототожнення різних лінгвальних одиниць.

Від вільних словосполучень МК відрізняються властивою їм стійкістю форми та відтворюваністю, а від афоризмів, крилатих висловів, приказок – притаманним їм повчальним характером. На відміну від штампів, МК не мають стертої семантики, але зберігають виразність як дискурсивні конструкти. Немає підстав уподібнювати МК і фразеологізми, оскільки кліше характеризуються значно більшою самостійністю, ніж фразеоформули, бо

повністю або частково втрачають переносне значення і є дискурсивно закріпленими одиницями. Тобто МК – це універсальне явище в мовній системі, яке не ототожнюється з іншими поняттями, а співіснує з ними, визначаючись стандартизованим конструктом, що відображає процес семіотизації стереотипних ситуацій на рівні спілкування представників однієї культури і в міжкультурній комунікації.

МК є продуктом свідомості, культури та дискурсу, проходячи довгий шлях від формування, передачі основних особливостей етносу у процесі створення національної мовної картини світу, та власне функціонування на рівні міжмовної комунікації, автоматично перетворюючись на предмет вивчення мовознавців. Цей процес семіотизації спричинив збереження та відтворення стереотипних уявлень у структурно сталих комбінаціях слів. Це відбувається завдяки симбіозу властивого для значення і форми знакових утворень. Це дає підстави стверджувати, що мовні кліше є знаковими утвореннями.

У зв'язку з тим, що кліше – це знакове утворення когнітивного, культурно-типологічного і дискурсивного рівнів, то МК є перехідним явищем у системі мови й розглядається в трьох площинах: лексикології, фразеології, граматики. Мовне кліше належить до різних аспектів мови і функціонує як самостійне явище через головні класифікаційні й диференційні особливості.

Визначальною властивістю МК є психолінгвістична природа, оскільки на її підставі відбувається відтворення стереотипних понять і використання в процесі спілкування їхніх стандартних вербалізаторів. До ознак мовних кліше як частини фразеології належить лінгвокультурологічна характеристика, оскільки кліше є частиною позамовної дійсності й відображає національний менталітет. У площині граматики МК вирізняє сполучуваність у контексті й наявність дефініції, однозначність і конкретизація, стислість, економія мовленнєвих зусиль.

Існують різноманітні підходи до таксономії МК, головні з яких класифікують мовні кліше за походженням, формою, значенням і функцією.

Згідно з етимолого-генетичною типологією важливими причинами виникнення МК є надмірне вживання в мовленні ідіом, нейтралізація денотативного значення, часте використання цитат із Біблії та літературних творів, перехід від сленгового або жаргонного мовлення до побутового стилю спілкування. За формою весь загал МК розподіляється за будовою на словосполучення (подальше розгалуження залежить від виділеного головного члена), фрази й речення (розширення класифікації відбувається за критерієм повноти, а також складності граматичної основи).

В основі класифікації за значенням мовних кліше лежать усі сфери мовленнєвої діяльності. Так, МК номінативного характеру поділяються на класи суспільних, сімейно-побутових, освітньо-професійних мовних знаків, кожен з яких має тематичне розгалуження. Фактичний матеріал названих класів виділяється певною маркованістю (емотивним значенням).

За функціональними особливостями МК у розмовних комунікативних ситуаціях і писемному мовленні виділяють: ритуальні кліше для встановлення контакту й прощання; неритуальні кліше, що привертають увагу; спонукальні кліше, якими послуговуються для вираження прохання, запрошення, поради; кліше оцінки; кліше співпереживання, що спрямовані на виявлення побажання або розради; кліше подяки; кліше вибачення; кліше згоди / незгоди; кліше-знайомства; кліше-прохання; кліше впевненості / невпевненості; кліше здивування, за допомогою яких повідомляють про емоційний стан мовця; кліше співчуття.

Основні положення цього розділу висвітлено у трьох одноосібних публікаціях автора [167; 170; 171].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗІСТАВЛЕННЯ МОВНИХ КЛІШЕ ЯК ЗНАКІВ СВІДОМОСТІ, КУЛЬТУРИ І ДИСКУРСУ

Необхідність розробки комплексної методики зіставного дослідження мовних кліше з позицій когнітивної семіотики (Ю. Валькман, В. Заботкіна, О. Кубрякова, Г. Самігулліна, А. Стрільчук), структурної типології (Ф. де Соссюр, Ю. Лотман, Є. Мелетинський, Б. Успенський, Р. Якобсон) і лінгводискурсології (О. Борисов, В. Карасик, Р. Махачашвілі, А. Приходько) зумовлена складністю об'єкта дослідження, який не є суто лінгвістичним.

Мовне кліше – одиниця мови, що з'являється у свідомості й функціонує в мовленні. Причини його виникнення поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. До перших відносять прагнення до стандартизації й уніфікованості, до других – бажання економити мовні зусилля. Дослідження явища МК на рівні свідомості та культурного надбання кожного народу викликає необхідність використання когнітивного підходу. Проблемне й об'єктивне вивчення МК як знака дискурсу передбачає застосування і загальних, і спеціальних методів, якими послуговуються в порівняльно-історичному та типологічному мовознавстві. До загальних належать методи спостереження, індукції, дедукції, гіпотези, аналізу, синтезу, порівняння, експерименту, формалізації, моделювання, тоді як спеціальними методами дослідження мови є описовий, порівняльно-історичний, зіставний, типологічний та структурний.

2.1. Когнітивний підхід до аналізу мовних кліше

Когнітивна природа МК вимагає застосування не лише лінгвістичних методів, але й тих, що ґрунтуються на схемах когнітивного моделювання спілкування (В. Духневич, Ю. Жарикова, В. Казміренко, І. Корольов, К. Мізін, Г. Щедровицький).

Когнітивна лінгвістика є потужним засобом вивчення мови, концептуальних систем, процесу пізнання світу людиною. В основі цієї науки є когнітивний підхід, який передбачає опрацювання мови як загального когнітивного механізму та інструмента. З цієї точки зору мова розглядається як система знаків, які відіграють суттєву роль у репрезентації (керуванні) та перетворенні інформації [100]. Когнітивна лінгвістика визнає, що дослідження мови є зверненням власне до мисленнєвих процесів. Індивід, коли бере участь у будь-якій мовленнєвій діяльності, апелює до величезних когнітивних і культурних ресурсів, звертається до моделей поведінки, вибудовує численні зв'язки, координує великі масиви інформації та займається творчим її відображенням і передачею.

Важливим з цієї точки зору є мовне кліше як матеріальний носій ментальних явищ, за допомогою якого відбувається процес зберігання, відтворення та передачі повідомлень. Вивчення цих утворень вимагає використання не лише лінгвістичних методів, але й тих, що беруть до уваги власне схеми когнітивного моделювання спілкування. На допомогу приходить семантико-когнітивний метод, який слугує засобом розкриття когнітивних механізмів семіотизації мовних кліше як продуктів свідомості представників англomовної та української етнокультур.

Когнітивний підхід при дослідженні кліше визначає його як мовний знак структури знань про світ і продукт когнітивно-оцінної, духовної й пізнавальної діяльності людини. Така оцінка МК стає можливою завдяки когнітивній теорії категоризації. Вона передбачає використання досвіду та уяви, культури й особливостей сприйняття світу представниками різних етносів у процесі систематизації значень слів у свідомості індивіда в межах повсякденно-побутової та художньої картин світу (М. Кочерган, Н. Парасін, Е. Рош, Б. Уорф).

Використання зіставно-типологічного методу необхідне при аналізі МК як проміжної ланки між мовною й позамовною реальністю, вивченні зіставної інтерпретації та фіксації симетричних / асиметричних форм англо-

й україномовних кліше як продуктів різних видів діяльності представників різних культур.

За його допомогою в поєднанні з когнітивним підходом визначено еталон зіставлення при роботі з мовними кліше, оскільки, за твердженням К. Мізіна, “з одного боку, існують структури, що містять (етно)культурну інформацію (вербальний рівень), з іншого ж – безпосередній вихід у царину мови мають концептуальні надслівні одиниці”²⁷. У процесі виділення еталона порівняння та зіставлення МК за виділеними в дослідженні критеріями лінгвістика абстрагується від історично-генетичних зв’язків між мовними явищами та співвідносить їх на синхронній площині з метою встановлення і розбіжностей, і подібностей, що дає змогу глибше зрозуміти їхню структурну й функціональну специфіку, а також виявити особливості кожної із зіставлюваних мов, які можуть залишитися поза увагою вчених за умови “внутрішнього вивчення мови” [23, с. 336; 40, с. 9].

Схожість і відмінність виокремлюють переважно порівнянням кожної з обраних мов із певним еталоном. Доволі часто в цій ролі використовують одну із двох зіставлюваних мов, яка сама водночас є об’єктом контрастивного аналізу. Ефективність зіставлення залежить від вдало обраного еталона (основи порівняння, спільного знаменника), за яким виявляють реалізацію певної ознаки [27, с. 37; 98, с. 81]. Це дослідження спрямоване на вивчення кліше, яке є конкретним об’єктом зіставлення англійської та української мов. Також у роботі визначаються критерії зіставлення явищ аналізованих мов, за якими й увиразнюють одну спільну ознаку, що стає моделлю цього порівняння.

Питання про еталон порівняння (*tertium comparationis*) було в центрі уваги багатьох мовознавців (О. Валігури [27], О. Єр’оміної [58], Н. Жанпейсової [61], О. Зеленецького [74], А. Корольової [91], А. Левицького [116], В. Манакіна [131], Р. Штернеманна [241]). Дискусійною

²⁷ Мізін К. Проблема пошуку *tertium comparationis* при лінгвокультурологічному дослідженні системи усталених порівнянь (*Studia linguistica* Вип. 3.) 211

залишається проблема визначення критерію порівняння: 1) одна із зіставлюваних мов (мови знаходяться в неоднаковому становищі: друга мова описується крізь призму першої); 2) третя мова (метамова), під кутом якої аналізують лексико-семантичні системи зіставлюваних мов; 3) об'єктивна дійсність, за якої виявляються спільні та специфічні характеристики зіставлюваних мов у способах відображення певного фрагмента об'єктивної дійсності, у способах її “препарування” з метою лексичної об'єктивації; 4) понятійна (когнітивна) система, тобто система понять, вироблена людством у процесі самопізнання й пізнання об'єктивної дійсності; 5) будь-які міжмовні відповідності (універсалії, різноманітні види мовної подібності, еквівалентності, конгруентності тощо), що існують незалежно від зіставлюваних мов [61; 131; 205; 241]. Розгляд еталона зіставлення здійснюється на базі лексико-семантичних систем двох мов. Отже, визначення однієї із зіставлюваних мов, мета-мови або об'єктивної дійсності як еталона порівняння є вдалим під час дослідження конкретної лексики. Наголосимо, що приклади МК містять не лише конкретну лексику, але й абстрактну, опис якої є складнішим, а конкретний еталон при розгляді смислу слів, що номінують поняття зі сфери міфології, релігії, забобонів, – неможливий.

Провідною функціональною властивістю лексичної одиниці та МК як вербалізатора усталених понять є здатність зберігати та виражати певний зміст чи значення, яке фіксується в ній і є важливим із погляду вияву національної картини світу. На думку І. Голубовської [45], Ю. Дзябко [54], М. Кочергана [95], В. Манакіна [131], Р. Пахолок [151], К. Kearns [275], головна причина відмінності лексико-семантичних систем мов полягає у своєрідності сприйняття світу, що відображає різний спосіб його пізнання, тому універсальні ознаки семантичної структури різних мов мають досить обмежену кількість засобів передавання конкретного соціального досвіду і спільних когнітивних процесів у свідомості людей, до яких належать і мовні кліше. Лексичний склад мови є тією сферою, яка експліцитно засвідчує

міжмовні відмінності та універсалії [54; 74; 179]. Саме тому виділення еталона дослідження повинно бути як на рівні когнітивного сприйняття, так і на рівні мовних критеріїв, що слугують підставою для виявлення міжмовних відмінностей.

Когнітивна наукова парадигма дає можливість для пошуку нових методів, визначаючи еталон порівняння як позамовну сферу. Тому, спираючись на напрацювання Л. Валієвої [26] та В. Манакіна [131], дослідження засноване на думці, що як *tertium comparationis* існує порядок зіставлення лексико-семантичних систем різних мов, який є загальною когнітивно-семантичною сферою, силою, що об'єднує й організовує людську свідомість мовців.

З метою зіставлення МК у *tertium comparationis* (об'єктивному позамовному полі, що існує у свідомості кожного індивіда, незалежно від мов, якими він володіє) сформовано змістові величини, зокрема й тимчасові, каузальні й темпоральні відношення, характер і хід вербальних процесів. Двосторонній підхід допомагає встановити і подібність, і відмінність між англійською та українською мовами. Щоб виділити й зіставити ті засоби окремих мов, що відповідають змісту *tertium comparationis* (наприклад, те, що відбувається в майбутньому безпосередньо після моменту мовлення) у реченні в англійській та українській мовах, недостатньо зіставити лише форми майбутнього часу (*Whatever will he say? / Що він скаже?*), бо майбутнє може бути виражене й іншими мовними засобами: (*He goes to Berlin on Saturday. / Він їде до Берліна в суботу.*).

Такий вияв лінгвальних засобів окремих мов за допомогою еталона порівняння певною мірою є ономасіологічною процедурою, оскільки головне запитання, що виноситься на розгляд – які засоби існують у двох порівнюваних мовах для вираження того, що сформовано в обраному еталоні

дослідження²⁸. Проте такий підхід найрезультативніший для споріднених мов, адже розкриває особливості лексичних одиниць у напрямку від значення до форми (споріднені мови відрізняються насамперед своїми структурно-функціональними характеристиками).

Розгляд *tertium comparationis* як когнітивної системи дозволив виділити такі головні її якості, як інваріантність, абстрактність назви певної одиниці, сутності, результат узагальнення об'єктивних властивостей конкретних одиниць досліджуваних мов [61; 205]. Еталон порівняння, маючи метамовні властивості, на відміну від об'єкта (явищ порівнюваних мов, на яких базується зіставне дослідження), містить ознаки, що повинні абсолютно точно виокремлювати особливості порівнюваних мовних кліше.

Вивчення відповідних мовних явищ вимагає виділення критеріїв для зіставлення, що, згідно з другою точкою зору, є еталоном порівняння, тобто тією ознакою, яка є спільною для МК англійської та української мов і виявляється за допомогою семасіологічного аналізу. Оскільки за допомогою *tertium comparationis* об'єднуються всі ті засоби для вивчення мов, що збігаються зі змістом певного еталона порівняння, то вони семантично подібні між собою й можуть утворювати функціонально-семантичні категорії. У цьому разі сукупність мовних засобів, що беруть участь у вираженні певних граматичних і лексичних значень, в одній із мов може бути функціонально-семантичною категорією контрастивного аналізу, оскільки в обох мовах залучаються лише ті явища, які характерні для еталона порівняння, тому можуть порівнюватися еквіваленти, але виключно між функціонально-семантичними категоріями. Такий процес пошуку *tertium comparationis* було висвітлено Р. Штернеманом, який описував зіставлення мови А та Б, що об'єднує чотири ($x_1 - x_4$) та три ($x_1 - x_3$) процеси в кожній мові відповідно. У схемі наявні лише дві функціонально-семантичні

²⁸ Р. Штернеманн Введение в контрастивную лингвистику <http://www.classes.ru/grammar/166.new-in-linguistics-25/source/worddocuments/_8.htm> дата звернення 20 листопада 2016.

категорії, а також виділено міжмовну контрастивну процедуру, яка здатна мати два напрямки й веде до певних кореляцій між засобами двох мов. При цьому можуть виявитися співвідношення дивергентності, конвергентності й спільності між аналізованими мовами [241].

Зважаючи на згадані точки зору щодо виділення еталона порівняння при вивченні МК, відтворимо процес зіставного дослідження у вигляді схеми (рис.2.1):

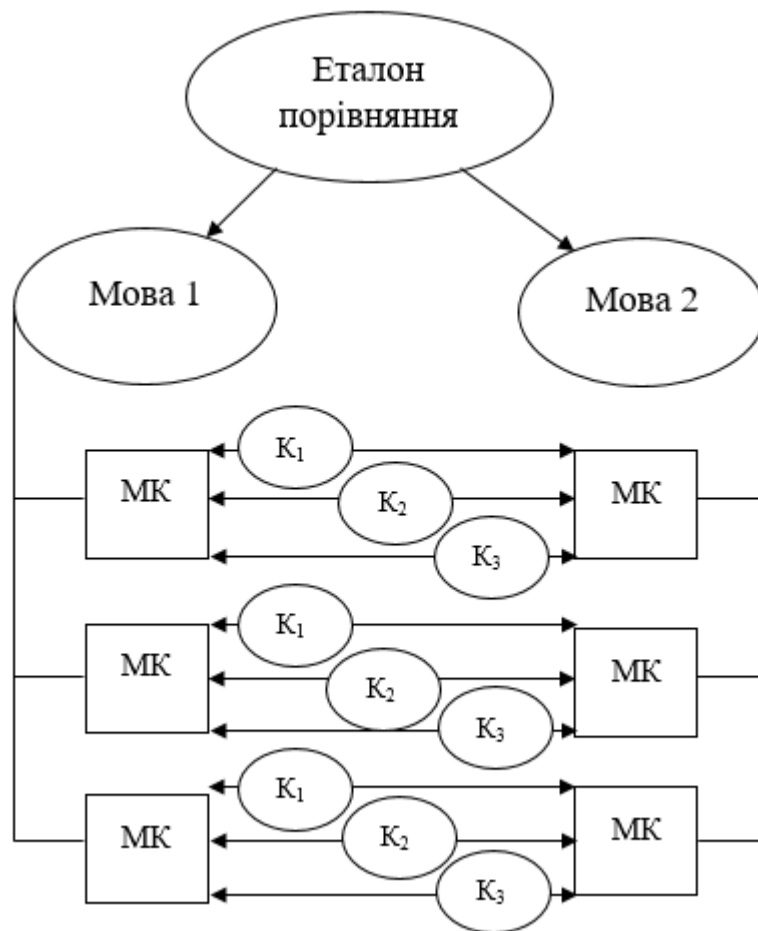

Рисунок 2.1. Процес зіставного дослідження за допомогою еталона порівняння

Згідно зі схемою, у процесі роботи з МК використовується певний еталон порівняння, що є смисловим базисом для носіїв англійської та української мов. Відповідно до обраної семантико-когнітивної сфери в обох мовах відшуковуються МК, які згодом, через посередництво семасіологічного підходу, зіставляються за трьома критеріями: структурним (K_1), семантичним

(K₂) та функціональним (K₃). Контрастивна процедура призводить до певних кореляцій між англо- й україномовними кліше, за яких визначається спільна точка збігу (еталон порівняння) на понятійному рівні з метою визначення міжмовних відповідностей. До того ж можуть виявитися співвідношення еквівалентності, часткового збігу та розбіжностей між порівнюваними мовами.

Основною складністю при зіставленні МК є насамперед визначення його об'єкта та критеріїв, оскільки мовне кліше – універсальне явище, яке належить одночасно до мовного й когнітивного рівнів. Розгляд МК як мовного знака, що відповідає функціональному, структурному й семантичному аспектам мови, дає підстави стверджувати, що при виділенні еталона порівняння можуть виникнути неточності через численність елементів зіставлення лексичних систем, а також через установлення меж лексико-семантичних одиниць і наявності або відсутності взаємодіючих підсистем, що корегують змістову самодостатність семантичного наповнення різних рівнів мови: фонетико-фонологічного, граматичного (морфологічного й синтаксичного) та лексико-семантичного.

Цікавою для науковців є група часткового збігу, яка характеризується кореляціями на певних рівнях мовної системи. Так, найбільше розходжень відбувається на семантичному. Це пояснюється тим, що дослідження змістового боку МК проводиться при виявленні їхніх мінімальних семантичних складників через розщеплення значення слів на семи. Методика компонентного аналізу (складова структурного методу) орієнтується не на встановлення ієрархії сем, а на виділення їхнього набору, який несе зміст і обсяг поняття з метою виокремлення семантичної відмінності. Як приклад для опису візьмемо елемент об'єктивної дійсності – установа (заклад), що й буде еталоном порівняння. Засобами його вираження є клішоване словосполучення англійської мови *Placement service* і український відповідник *Служба зайнятості*. На рівні функціонування в побутовому та в науковому дискурсах, а також у структурі словосполучень (дві самостійні

частини мови – іменники) відбувається збіг цих двох засобів вираження одного еталона.

Якщо розглянути структуру значення лексем окремо, то знаходимо відмінності між словами *Placemet* і *Зайнятість*. Семи першого елемента включають такі змістові відтінки: 1) розміщення, 2) призначення на посаду. Вони не збігаються із семами другого елемента зіставлення: 1) стан людини, яка постійно зайнята якою-небудь роботою, справою; 2) стан людини, яка не має вільного часу.

Отже, на основі аналізу наукових праць, присвячених *tertium comparationis*, можна виокремити думку, згідно з якою еталоном порівняння вважається понятійна система або міжмовні відповідності, що існують незалежно від того, які мови зіставляються. У нашому випадку поняття “еталон порівняння” – це когнітивно-семантична сфера, що організовує свідомість носіїв різних мов, тобто поняттєва система, яка властива практично всім мовним картинам світу. Для зіставлення клішованих засобів англійської та української мов, що відповідають змісту *tertium comparationis*, обирається низка критеріїв. Вона залежить від того, який рівень мови беруть за основу дослідження вчені. Увага спрямована на функціональний, структурний і семантичний аспекти, що й визначає критерії порівняння. Інші мови та їхні решта рівнів можуть стати об’єктом наступних наукових розвідок.

2.2. Структурно-типологічний підхід до зіставлення мовних кліше

Порівняльно-типологічне мовознавство оперує спеціальними методами роботи з мовними явищами, серед яких виокремлюють описовий, порівняльно-історичний, зіставний, типологічний та структурний. Розгляд МК є важливим у зв’язку з національною специфікою вживання клішованих одиниць, яка визначається шляхом виділення їхніх спільних і відмінних ознак за допомогою зіставного та типологічного підходів. У дисертації вони є

основними, а їхнє застосування зумовлене метою й завданнями дослідження, а також тим, що англійська та українська мови здебільшого виражають граматичні форми різними засобами.

Зіставне мовознавство й лінгвістичну типологію часто розглядають у синхронному плані. У науковій літературі (О. Рудківський [179], В. Ярцева [247], І. Karamysheva [274]) підкреслено їхній тісний взаємозв'язок з огляду на матеріал дослідження та способи роботи з ним. Зіставна лінгвістика є підґрунтям типологічної, забезпечує матеріалом саме типологічне вивчення мов. Ця відносно молода галузь мовознавства бере за основу досвід типології в аспекті дослідження мовних явищ і їхньої взаємодії, а також з огляду на наявність відповідних засобів аналізу ізоморфних і аломорфних розбіжностей [85; 190].

У теоретичному та прикладному мовознавстві міжмовне зіставлення – це спосіб, що вважається найефективнішим у вивченні своєрідності концептуалізації світу, метою якого є розрізнення функцій однотипних елементів структури мови (МК, стереотип, штамп, ідіома, фразеологізм)²⁹.

На сьогодні типологічний підхід до вивчення мов актуалізується більшою мірою їхніми системно-структурними та функціональними властивостями, що впливає на розгалуження лінгвістичної типології на окремі напрямки. За типологічного підходу розробляються характеристики мовного матеріалу, здійснюється його класифікація за типами будови та внутрішньої організації, виконуваними функціями, за наявністю чи відсутністю тонів, системою голосних, порядком слів у реченні [98, с. 327]. Метою типології є створення найбільш економного способу кодування інформації про структури мов світу, пізнання внутрішньої організації об'єктів, виявлення типологічних релевантних особливостей. Водночас виділяються ознаки, властиві лише певним мовам, на підставі чого будуються типологічні класифікації.

²⁹ М.Кочерган Основи зіставного мовознавства (Академія 2006) 14.

У дисертації, яка спрямована переважно на розкриття подібних і відмінних ознак у застосуванні клішованих одиниць в англійській та українській мовах, зіставне вивчення мовних явищ послуговується методами структурного підходу [30, с. 12; 95, с. 373]: аналізом за безпосередніми складниками, компонентним і трансформаційним.

Аналіз за безпосередніми складниками – методика дослідження, шляхом якої відбувається репрезентація мовного кліше як ієрархії елементів-слів, що утворюють певну структуру (*abandonment to other persons / відмова на користь третьої особи; absence of mind / неуважність; accidental coincidence / випадковий збіг обставин*). За допомогою цього аналізу виявляється зв'язок морфем у слові, напрямок словотворення та розкривається значення похідних³⁰. У цьому дослідженні аналіз за безпосередніми складниками є засобом сегментації мовного матеріалу і виділення фундаментальних мовних кліше, які конструюють модель мовлення. Розглядаючи МК як еквівалент слова в зіставному вивченні англійської та української мов, цей аналіз може виявити суттєву відмінність у будові мовних кліше (словосполучення і речення). Далі, використовуючи метод синтаксичного моделювання, відбувається побудова структурних моделей / синтаксичних схем мовних кліше.

Структурний підхід до зіставного вивчення МК передбачає й застосування компонентного аналізу, який полягає в членуванні лексичного значення слова на мінімальні семантичні складники та в репрезентації цього значення як семної структури [95, с. 385]. З позиції компонентного аналізу в дисертаційному дослідженні розглядаються семантичні відтінки та синонімічні ряди МК. При зіставленні МК слід звертати увагу на диференційні ознаки, оскільки словникові дефініції слів-складників, що є головними та стоять на першому місці, не завжди дають адекватний еквівалент у англійській чи українській мовах [30, 16-17]. Прикладом

³⁰ Л.Верба Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Посібник для перекладацьких відділень вузів (Нова книга 2003) 14-15.

використання цього методу в роботі є МК англійської мови *amicable action* та його відповідник в українській *судова справа*. Тип відношення між двома цими одиницями – це частковий збіг за структурою та функцією, однак за семантикою вони різні, на що вказує застосування компонентного аналізу при зіставленні цих двох мовних явищ, зокрема те, що відповідності між значеннями *amicable* (*дружній*) та *судовий* не виявлено.

Трансформаційний аналіз спрямований на визначення простих структур, які лежать в основі будь-якої складної синтаксичної структури [95, с. 381]. Сутність його полягає в тому, що мовна одиниця будь-якого рівня перетворюється на одиницю іншої структури без зміни змісту (*to give help* / *надавати допомогу*; *to help out* / *виручати*). Ця методика використовується для встановлення семантичних зв'язків між компонентами МК, що дасть повну картину можливих значень англійських кліше в українській мові. Певні ж слова чи вислови в англійських кліше внаслідок трансформації можуть виявляти значення, що не мають формального вираження в українській [30, с. 17-18]. Тому цей аналіз був імплементований при виділенні асиметричного дуалізму в синонімічних рядах і антонімічних парах.

Згідно з типологічним підходом до вивчення МК існує необхідність у виокремленні декількох видів типологічних досліджень. Лінгвістична типологія розуміється як учення про типи мовних структур, яке займається групуванням головних сутнісних ознак і виведенням загальних закономірностей, властивих певній кількості мов³¹. Завданням типологічного аналізу МК є дослідження ознак структурної єдності англійської та української мов, особливостей функціонування відповідних мовних одиниць та їх належності до певних мовленнєвих ситуацій (незважаючи на територіальне поширення та структурну подібність неспоріднених мов).

³¹ А.Левицкий Сравнительная гинеология английского, немецкого, русского и украинского языков: Учебное пособие (Освита Украины 2009) 6.

Важливим завданням є й формулювання спільної теорії мови, виявлення універсальних (дійсних для будь-якої мови) співвідношень і характеристик.

Окреслення типологічних подібностей мов різноманітних генетичних груп, що належать до різних структур і сімей, стало можливим після того, як почали аналізувати не мови, а їхні системи й підсистеми. Саме тому в роботі увагу зосереджено на частковій типології, в основі якої – окремі частини мовної системи як об'єкт дослідження.

Порівняльна типологія застосовується при функціональній класифікації мовного матеріалу, вказує на головні тенденції розвитку мов, тому для неї головними є історія культури та історія народу (носія обраної для вивчення мови). Такий підхід виводить науковців на зіставлення мов в аспекті зовнішньої лінгвістики, наприклад, у соціолінгвістичному плані – за сферами використання, схемами функціонування різних мов у суспільстві [74, с. 9]. Саме цей погляд на типологічний підхід до вивчення мовних явищ ураховуємо при дослідженні МК, що є одиницями не лише мовного, але й когнітивного рівнів. За допомогою порівняльної типології було проаналізовано окремі мікросистеми мови, так звані лексико-семантичні групи, де виокремлено відмінності мотивацій семантично співвіднесених словосполучень і фраз в англійській та українській мовах. Водночас слід мати на увазі, що їхня система пов'язана з деякими стійкими соціальними уявленнями, і, як наслідок, при описі мікросистем лексики, що не мають спільної соціальної мотивації, виявити в них чіткі та вірогідні відношення досить складно.

У дослідженні також використовується структурна типологія, що враховує систематизацію й інвентаризацію фактів окремих мов і виділяє спільні мовні універсалиї. Вона дозволяє розглядати системи без будь-якого обмеження й виділяти типові ознаки, притаманні англійській та українській мовам. Структурна типологія вирішує подвійне завдання: з одного боку, вона прискорює розвиток описових методів для інвентаризації систем мов, а з іншого, – проводить зіставлення систем мов. Її предметом є внутрішня

організація мови як системи, яка знаходить відображення в структурній класифікації МК.

Отже, у дослідженні використовується симбіоз структурного та типологічного підходів до зіставлення англо- й україномовних кліше, який націлений на виявлення специфіки відображення особливостей системної організації мови і її будови в системі мовних кліше, схожих і відмінних особливостей.

2.3. Знакова структура мовних кліше як основа міжмовного зіставлення

Зіставно-типологічний аналіз слів у семасіологічному плані – це виявлення відмінних ознак на рівні головних компонентів змістової структури слова, а також особливостей реалізації лексичних значень, які виходять за межі стійких системних відношень, окреслюючи контури так званого смислу слова [131, с. 156]. Інтерпретуючи такий спосіб дослідження МК та застосовуючи його в роботі, окреслена змістова структура мовного кліше як основа для міжмовного зіставлення.

Терміном “семантична структура слова” в лінгвістичній літературі позначають: 1) структуру (семантику) слова як єдність усіх його значень і граматичних форм; 2) структуру кожного окремого значення [196, с. 5]; 3) сполучення елементів, у якому кожен із них зумовлений усіма іншими [201, с. 61]; 4) найближчі синоніми цього слова (у межах контекстуальних значень, що можуть виникнути тільки з потенційно закладеного в смисловій структурі певного слова за допомогою функціонального принципу дослідження) [165, с. 186].

МК розглядається в різних аспектах: 1) фізичному (акустичному); 2) соціально-інформаційному; 3) предметно-типологічному (денотативному); 4) екстралінгвальному. На підставі цього науковці виділяють центральні компоненти слова, а саме: знак (звук + внутрішня форма), значення

(лексичне поняття + внутрішня форма), смисл (лексичне поняття + денотат), реальна дійсність³².

Зміст МК розглянуто як зміст цілісного явища та як зміст окремих його елементів. До змістової структури МК як цілісної одиниці входять такі компоненти: 1) денотативний, або предметно-логічний (відношення МК до денотата, тобто до означуваних предметів); 2) конотативно-прагматичний (відношення МК у позамовній реакції, що викликана цією клішованою одиницею); 3) когнітивний (відношення МК до сигніфікатів, тобто до висловлених думок). Компонентами змістового наповнення МК на рівні лексико-семантичної групи є: 1) валентність (компонент, що реалізується можливістю сполучуваності МК з іншими знаками); 2) семантика (внутрішня форма) (рис. 2.2.).

Рисунок 2.2. Компоненти змістового наповнення МК

Денотат МК як ідіоматичної одиниці з мовним відображенням виявляється через відношення плану змісту і плану вираження (позначуваного і того, що позначає). Відношення того, що позначає, і позначуваного пов'язані з номінацією, яка ґрунтується на взаємозв'язках між мовним кліше і реальним денотатом (позначуваним) [8; 136]. Зі структурою змістового значення МК поєднують існування слів не лише предметних (або

³² Н.Комлев Компоненты содержательной структуры слова (КомКнига 2006) 102.

конкретних, які стосуються навколишнього світу людини): *amusement park* / парк розваг; *call box* / будка для телефонних розмов, але й ознакових (абстрактних, які звернені до мислення людини): *ample opportunity* / необмежені можливості; *bad name* / погана репутація.

Інколи поняття не має відповідника в реальній, немовній діяльності, але й цей “нульовий об’єкт” можна назвати денотатом, оскільки денотат – ланка дійсності, яка може бути виражена мовними вербалізаторами [89, с. 80]. Щоб краще розуміти властивості семантичної структури МК, необхідно вивчити характер об’єктів найменування. Для номінації об’єктів у мовах є спеціальна лексика, яку можна об’єднати в дві групи [89, с. 84]: а) металексика, слова-знаки, що називають факти (“речення”, “словосполучення”, “фрази”) (*Behave yourself!* / *Поводьтеся правильно!*; *from time to time* / *час від часу*; *You don't say!* / *Та що ви кажете!*); б) функціональна лексика, слова-знаки, що виражають виключно мовні відношення, до яких належать прийменники, сполучники й займенники, денотатами яких є мовні факти (*by no means* / *ні в якому разі*; *back and forth* / *туди й сюди*). Спираючись на такий поділ лексики, зауважимо, що денотати МК можуть належати і до першої, і до другої групи (зокрема одиниці малого синтаксису як допоміжні складники граматичної структури речення та фраз).

Конотативно-прагматичним компонентом, який не змінюється за всіх варіацій смислу мовної одиниці в різних контекстах, є значення. Деякі науковці вважають, що певна одиниця дослідження, взята окремо в лексиконі, має лише одне значення, найбільш загальне і відносно стійке, відоме всім носіям мови знання про предмет [31, с. 369-370]. На противагу цій думці існує інша: словникове тлумачення слова – це не його зміст, а лише модель цього значення, а отже, неможливо вимагати від словника вміщення всієї інформації про суть слів, які існують у мовному колективі, водночас знання завжди нестабільні, змінні й відносні щодо процесу пізнання предметів [89, с. 80] (*california blankets* / *каліфорнійські ковдри* – це один із прикладів англомовних кліше, зміни в семантиці якої вплинули на вживання

цієї одиниці не в її первинному значенні – “газета, якою вкривалися безхатченки”). З цим важко не погодитися, особливо стосовно кліше, яке є особливим ідіоматичним утворенням позамовної дійсності та має мовні вербалізатори. МК як матеріал дослідження є лексико-семантичним об’єднанням слів. Ті з них, що входять до складу кожного МК, характеризуються прозорістю значень, яка полягає в тому, що цільні мовні кліше, які вимовляються або записуються, викликають актуальне розуміння за будь-якого представлення їх адресатові. Надалі МК можуть не бути в ужитку, але вони будуть існувати у свідомості індивіда самостійно.

Когнітивний аспект, тобто відношення МК до сигніфікатів (висловлених думок), виявляється через головний компонент змістової структури – смисл. Поняття “смысл” неоднозначне, оскільки образ, уявлення можуть мати різну інтерпретацію залежно від обставин, точки зору, умов, контексту, психічного стану, пізнавальних тенденцій тощо [56]. Смысл є актуальною мовленнєвою категорією, дискурсивним варіантом значення, що суб’єктивується конкретною ситуацією та іншими чинниками. В. Манакін, вивчаючи категорії зіставної лексикології, звертає увагу на лексичне значення, смысл та значеннєвість, наголошуючи на тому, що ці категорії є центральними в лексичній семантиці і відповідно постають основним предметом аналізу змістової сторони порівнюваних одиниць³³. У зіставному вивченні мовних картин світу смысл слова розуміється як концептуальна його семантика, що не належить до певного дискурсу, а також виділяється особливостями концептуального сприйняття названих предметів і явищ самосвідомості народу [131, с. 97].

Смысл є одним зі складників змістової структури МК та критерієм зіставного дослідження. Розуміючи МК як ідіоматичну одиницю та провівши міжмовне зіставне дослідження лексико-семантичних відношень, можна констатувати, що смысл сприймається як цілісне семантичне уявлення про предмет та явище і тяжіє до динамізму, до ситуації з її особистісним

³³ В.Манакін Сопоставительная лексикологии. Монография (Знание 2004) 86.

компонентом. МК – вербалізатор сучасного культурного розвитку та свідомості носіїв певної мови, смисли якої є лише в рефлексії, в русі, у потоці комунікації з людиною і текстом. Адже вони розкриваються через самих себе, через відображення позатекстової дійсності, через пробудження рефлексії в реципієнта [119, с. 127].

Наступний елемент когнітивного компонента в МК як єдиній структурі – це поняття, що є певним розумовим змістом лінгвопсихологічного характеру. Поняття є супутнім до МК, що не має причинно-наслідкового зв'язку з об'єктами позалінгвістичного позначення, а це дозволяє припустити, що цей зв'язок лінгвоасоціативний і на ньому будується система змістової структури МК. Така характеристика поняття подібна до логічного, проте останнє використовується в системі лінгвістики, що займається законами мовної діяльності, законами реального оперування мовленням.

Ознаками лексичного поняття вважають часткове покриття логічним і включення низки елементів, наприклад: наявність емоційних відтінків, конотацій, можливість віднесення до більш широкого кола денотатів, існування вказівки, належність до семантико-граматичного класу [89, с. 74]. Проектування такої точки зору на зіставне дослідження кліше дозволяє стверджувати, що особливість поняття МК полягає в існуванні емоційних відтінків (*no good at all / нікуди не годиться; putting it mildly / м'яко кажучи*), у віднесенні лише до одного денотата (*botanical garden / ботанічний сад; back of one's head / потилиця; act of war / воєнні дії*), в існуванні вказівки (*Keep me informed / Тримай мене в курсі справ; Keep your temper! / Тримай себе в руках!*) та належності до семантико-граматичного класу (*police station / відділок поліції; post office / поштове відділення; railway station / залізничний вокзал*).

Згідно з класифікацією М. Комлева виділяють декілька різновидів лексичних понять: а) розгорнуті та скорочені; б) імпліцитні та експліцитні елементи; в) потенційні й актуальні. До понять МК відносять скорочені, експліцитні та актуальні. Скорочені містять у собі думку одного індивіда як частини соціуму про певний предмет, яку цей індивід переживає в момент

активного використання мовного явища. Експліцитні поняття МК виявляються при застосуванні скорочених клішованих мовних формул у різних контекстах. Актуальні поняття існують як результат відношень лексичних понять до мови й мовлення (в актуальному мовленні лексичне поняття переживається індивідом) [89].

З іншого боку, МК може розпадатися на складники й розглядатися як лексико-семантична група. У такому разі одним із компонентів змістової структури МК є компонент валентності, що реалізується можливістю сполучуваності МКО з іншими знаками. Питання валентності МК більш детально розглянуто в розділі 1 (див. підрозділ 1.3). Змістова ж структура залежить від здатності до поєднання слів у одне ціле – МК (на рівні окремих лексем або/та сем). Необхідно розрізняти також типи зв'язку між словами-компонентами МК [95]. У мовних кліше всі складники є залежними, що підтверджується стандартизованістю граматичних структур.

При зіставному дослідженні змістової структури англо- й україномовних кліше як лексико-семантичних форм важливим є власне цей елемент валентного компонента, оскільки лексеми мають здатність сполучуватися всередині одного аналізованого мовного явища і смисли кожного з них впливають на пошук спільного смислового знаменника, а як наслідок – і значенневого.

У процесі зіставлення та пошуку спільного значенневого знаменника між елементами МК виникає потреба в ще одному компоненті змістової структури кліше, а саме внутрішній формі. Взаємозв'язок внутрішньої форми МК та її форми вираження відображає показник мовної творчості народу.

Предметом зіставної лексикології в плані встановлення особливостей мотивації є передусім слова, які зберігають очевидний зв'язок із первинною семантичною ознакою, що була покладена в основу найменування. Мотивація вибору певного “значення” охоплює способи, причини вибору відповідних мовних знаків. Поданий у підрозділі перелік варто доповнити ще чотирма видами мовної мотивації значення: 1) фонетико-морфологічною,

2) етимологічною, 3) морфологічною, 4) мотивацією, спричиненою семантичним полем [89].

У межах кожного типу мотивації існує декілька видів відповідностей внутрішньої форми та зовнішнього оформлення МК: 1) відмінність внутрішньої та зовнішньої форми з однаковим значенням (*bad fairy* (від “фея”) / *злий геній* (від “талановитий”); *driving force* (від “їздити”) / *рушійна сила* (від “рухатися”)); 2) спільність внутрішньої форми з різною зовнішньою формою (*a package tour* / *пакетний тур*; *change for the best* / *зміна на краще*).

У процесі аналізу МК як знака, найбільш продуктивною та вдалою виявилась семантична мотивація, або внутрішня форма МК. Мовні кліше, до складу яких входять слова з різною семантичною мотивацією, для зіставних досліджень становлять найбільший інтерес, оскільки саме через них простежуються яскраві національні особливості мовного позначення.

Отже, окремі компоненти змістової структури можуть бути складними за будовою та, своєю чергою, допускати розпад на компоненти-складники, різноманітними за своєю природою, належати до різних аспектів і рівнів мови. Попри це тільки сукупність усіх компонентів дає уявлення про значення МК як про лексико-семантичну структуру або ідіоматичну одиницю загалом. Описати семантичну структуру МК означає дати характеристику компонентів цієї структури.

Змістова структура МК (цілісної одиниці) включає в себе денотативний, конотативно-прагматичний, когнітивний компоненти. Однак якщо аналізувати МК на рівні лексико-семантичної групи, то складниками змістової структури є валентний та семантичний елементи.

2.4. Дискурсивний підхід до зіставлення мовних кліше

Надавши кліше знаковості на рівні свідомості та культури, а також вивівши його в царину мовлення, де вже МК є матеріальним вербалізатором, з’являється необхідність у характеристиці дискурсивних соціальних

ситуацій, для яких релевантними є конкретні знакові форми англо- й україномовних кліше.

Питання дискурсу розглядалося в роботах відомих лінгвістів Н. Арутюнової [8], Т. Дейка [52], В. Красних [99], Ж. Лакана [113], Т. Ніколаєвої [147], П. Серіо [189], Ю. Степанова [202], І. Шевченко [232-234]. Поняття дискурсу було затребуване практикою наукових досліджень у зв'язку з необхідністю включення в матрицю осмислення тексту не тільки його лінгвістичної парадигми, але й того соціально-культурного, ідейно-ідеологічного контексту, до якого він чутливий і в якому він перетворюється. Дискурс – ключова категорія буття людини, яка “вписує” її різноманітну соціально-когнітивну практику в тексти культури. Теоретично та методологічно дискурс-аналіз, як і поняття дискурсу, є асиметричним та ідейно розрізненим [47]. Так, дискурс тлумачать як форму, зміст і процес пізнання, розуміння і репрезентації світу.

Кожен дискурс створює свою самобутню картину світу, моделює свій “уявний світ”, що представляє собою динамічну й упорядковану сукупність знань про охоплену дискурсивною думкою дійсність, свій алгоритм зчленування смислів і способів їх об'єктивації, свій набір дискурсивних формул – слів, фразем, мовних зворотів, кліше, тобто “своєрідних зворотів мови, властивих спілкуванню у відповідному соціальному інституті” [77, с. 280]. Отже, виправданим є твердження, що здатність людини стратегічно діяти є обмеженою дискурсами, які супроводжують наші дії, і процесами соціального конструювання. Так, в основу дослідження покладене розуміння дискурсу як об'єданого ареалу текстів (як письмових фіксаторів певного набору мовних знаків) та соціальних ситуацій (постійно-діючий механізм мовленнєвої діяльності).

Оскільки дискурсивні практики постійно розвиваються та вдосконалюються, то досі відкритим є питання дискурс-аналізу, що знаходиться на шляху становлення як самостійний науково-теоретичний та прикладний науковий напрям, об'єктом якого є дискурс як міждисциплінарне

відображення функціонування креативного апарату мови та процесу творення комунікації.

Дискурс при вивченні МК є базою для типологічно подільного корпусу стійких комунікативно-мовленнєвих практик, які об'єктивують сукупність соціально-культурних і психологічних параметрів, що взаємодіють в інформаційно-смысловому обміні суб'єктів. При цьому важливою є когнітивна природа МК, за якої індивідуальне поступається місцем соціальному. Когнітивно-комунікативний порядок вибудовується на основі соціально узгодженого стандарту, який містить сукупність типізованих суб'єктів і правил, що регламентують формат (характер змісту інформації, спосіб її кодування й розгортання) та процедуру передачі, прийому та обробки інформації, а також усіх функціональних елементів. Сукупність стійких особливостей цього порядку формується в процесі типізації та конвенціоналізації соціальної комунікації, тобто колективного узгодження, спрямованого на вироблення принципів, або регламенту об'єктивації смислу й обміну ним [210].

Специфіка дискурсивного підходу до аналізу МК зумовлена осмисленням характеру використання англо- й україномовних кліше в мовних ситуаціях (тобто як знака мови та культури спілкування). Це вимагає від дослідника і лінгвістичних знань, і обліку ситуації спілкування й цілого ряду екстралінгвістичних чинників, аж до широкого соціокультурного контексту, в якому протікає пізнавальна комунікативна діяльність (як реалізація немовленнєвої діяльності) [86]. Зорієнтована на текст форма дискурс-аналізу, за С. Тічер [210], передбачає детальний лінгвістичний аналіз тексту.

За цим же прикладом аналізуються зміст і форма МК, які вважаються неподільними, у визначених дискурсивних ситуаціях. Зміст реалізується через специфічні форми, а різноманітний зміст передбачає різні форми та навпаки. Отже, дискурс-аналіз вбачається як соціально зумовлена

ідентифікація лінгвістичних особливостей ментального сприйняття дискурсів.

Дискурс-аналіз – це галузь міждисциплінарних досліджень та, як результат, відображення процесу життєдіяльності окремих індивідів і соціуму загалом. Як зазначає В. Михайленко [137, с. 185], дискурсивний аналіз – лінгвістичний аналіз уривка (усного / письмового) мовлення, більшого, ніж речення, для встановлення: 1) ланцюга речень (висловлювань), що відзначені в однаковій дистрибуції; 2) набору засобів лексико-граматичного зв'язку (когезії); 3) правил об'єднання речень в абзаці (параграфі) та абзаців (параграфів) у дискурсі; 4) стратегії мовця введення або зміни теми, а також стимулювання слухача для отримання мовленнєвого зворотного зв'язку; 5) контенсивної завершеності мовленнєвого уривку (когеренції).

Напрямки дослідження дискурсивного аналізу: метод діалогічної інтерпретації, тобто аналіз побутового діалогу; вивчення інформаційного потоку, де провідним питанням стає співвідношення мови та свідомості; когнітивна функціональна граматики, в якій розглядаються явища інформаційного потоку в аспекті класичних “інформаційних” категорій (тема/рема, дане/нове); метод когнітивного картування як спосіб моделювання смислової сторони тексту; прагматичний аналіз, що орієнтований на вивчення ефективності комунікації [299].

При вивченні МК дискурс-аналіз відображає функціональну семасіологічну складову створення картини світу загалом і подій, що відбуваються, шляхом ґрунтовного опрацювання внутрішніх процесів формування та особливостей дискурсивних соціальних ситуацій. Допоміжною процедурою при цьому став логіко-семантичний метод, на основі якого фактичний матеріал систематизується в тематичні групи.

2.5. Лінгвістичний алгоритм зіставлення англо- й україномовних кліше

Кожна з мовних систем і підсистем розглядається за певними параметрами, що є суттєвими властивостями, за якими виявляють відмінності між порівнювальними мовами. Саме тому одним з етапів дослідження МК є виокремлення головних критеріїв, які стануть основою для детального вивчення. Ці критерії дозволяють виділити особливості кожної із зіставляваних мов, які можуть опинитися поза увагою дослідника за одного лише “внутрішнього” вивчення мови [40, с. 7].

Вибір параметрів є досить складним питанням, оскільки від нього залежить повнота й об’єктивність зіставного аналізу, а як наслідок – і системи відношень між одиницями лексичних систем, які стали предметом досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців (А. Вежбицької [29], О. Зеленецького [74], І. Корунця [94], М. Кочергана [98] та ін.).

Кількість ознак зіставлення в працях різних дослідників варіюється, що пояснюється вибором параметрів порівняння, які, своєю чергою, змінюються залежно від складності природи самого слова й лексичної системи загалом (за В. Манакіним, Ю. Жлуктенко), а також від рівня мовної системи, на який спрямовується увага вчених (В. Нерознак). Найбільш повним є перелік критеріїв зіставлення, поданий Ю. Карауловим: 1) мови; 2) орфографія слова; 3) графічна довжина слова (кількість букв); 4) наголос; 5) вимова; 6) кількість складів; 7) частина мови; 8) граматичний рід; 9) граматичне число; 10) особливості словозміни; 11) від’ємні та невід’ємні префікси; 12) морфологічний поділ слова; 13) можливість словотворення; 14) багатозначність та однозначність; 15) словникове тлумачення; 16) транспозиція (образні значення); 17) ареальний параметр; 18) синтагматичний параметр; 19) фразеологічний параметр; 20) ілюстративний параметр (приклади вживання в мові); 21) стилістичний параметр; 22) емоційно-оцінний параметр (конотативний); 23) нормативність

слова; 24) частотність уживання; 25) етнокультурні особливості слова; 26) етимологія слова; 27) походження; 28) синонімічні ряди; 29) антонімічні пари; 30) омонімічні відношення; 31) асоціативні зв'язки; 32) особливості семантичних полів; 33) тематичні групи; 34) лінгвоісторичний параметр; 35) бібліографічний параметр; 36) лексикографічний параметр; 37) лексична сполучуваність; 38) рима; 39) наявність або відсутність патронімічних зв'язків; 40) спільна та різна кількість параметрів [78, с. 75-76].

Предмет дослідження, специфіка обраного мовного явища та завдання дисертаційної праці суттєво звужують вибір названих параметрів. Це зумовлює відсутність потреби в характеристиці деяких із них та актуалізує інші: багатозначність і однозначність; словникове тлумачення; ілюстративний параметр (приклади вживання в мові); стилістичний; емоційно-оцінний (конотативний); частотність уживання; синонімічні й антонімічні зв'язки та відношення; тематичні групи; валентність (лексична сполучуваність); внутрішня форма, що проявляється через етимологію одиниці.

Існує два основних підходи до вивчення мовних явищ – семасіологічний і ономасіологічний. Для реалізації першого з них задіюються такі параметри: когнітивний, або предметно-логічний, граматичний, стилістичний, конотативно-прагматичний, компонент, що регулює можливість сполучуваності слова, а другого – спосіб і джерело номінації. Внутрішня форма слова є категорією, спільною для обох підходів [131; 196].

Досліджуючи можливість аналізу МК у різних аспектах мови, науковці використовують терміни “структура” (мають на увазі рівень абстракції), “норма” (рівень загальноприйнятого вживання), “індивідуальність мовлення” (рівень індивідуального використання) [196, с. 11], тоді як інші, розглядаючи явища на різних мовних рівнях (І. Арнольд [7], О. Ахманова [11], Р. Болгарова [20], В. Гак [39], Ю. Жлуктенко [63], В. Манакін [131], В. Нерознак [143], М. Роменська [176], Т. Krzeszowski [277], схильні виділяти

декілька категорій розбіжностей відповідно до різних аспектів дослідження: структурного, семантичного та функціонального. Кожен із цих параметрів зіставного дослідження є важливою ланкою в процесі порівняння, проте ключовим є власне взаємозв'язок ознак зіставлення.

У фокусі дисертації перебувають: особливості змістової структури кожного елемента-складника МК, а також кліше як цілісного мовного утворення з урахуванням будови, змісту, функціонально-стильових особливостей (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Критерії зіставного дослідження МК

семантика	граматика	стилістика
1. Багатозначність і однозначність. 2. Словникове тлумачення. 3. Емоційно-оцінний (конотативний) критерій. 4. Синонімічні й антонімічні ряди. 5. Тематичні групи. 6. Внутрішня форма.	1. Ілюстративний параметр (приклади вживання у мові). 2. Валентність одиниці	Частотність та необхідність вживання.

Структурні категорії контрастивності охоплюють такі параметри: аналітична й синтетична форми, синтагматично залежна та незалежна форми, поєднуваність форми³⁴. На синтаксичному рівні мірою зіставлення служить МК, тобто одиниця складніша, ніж слово, оскільки формується, наприклад, зі словосполучень, фраз або цілих речень, що більш наочно проявляється при порівнянні побудови конструкцій висловлювання в мовах різних типів (наприклад, англійській та українській). Як стверджують дослідники (В. Гак [39], В. Манакін [131], В. Нерознак [143]), синтаксичний збіг у мовах очевидний у межах змісту, бо практично немає таких категорій, які були б притаманні одній мові й відсутні в інших.

Змістові ознаки при зіставленні МК англійської та української мов беруться до уваги з метою виявлення відношень між МК згаданих мов згідно

³⁴ В.Нерознак *Метод сравнения в синхронном языкознании: (К основаниям лингвистической компаративистики)* (Наука 1986).

з визначеними критеріями. Аналіз характеру зв'язку між логічними відношеннями й семантичними трансформаціями дозволяє виділити такі типи відношень між лексемами: 1) рівнозначність (збіг обсягу двох понять), 2) виключення, 3) контрадикторність, 4) підпорядкування чи включення, 5) перетин [39].

Функціональні категорії виділяються за такими показниками, як використання маркованих і немаркованих форм, форм у первинних і вторинних значеннях, незбіг ядерних/периферійних явищ, частотність, функціональні лакуни [143, с. 97]. І. Арнольд, Ю. Жлуктенко, В. Манакін, Б. Успенський при зіставленні мовних фактів, спираються на відношення між мовними явищами, які мають певні спільні властивості та здатні виконувати однакову функцію, а отже, існує можливість взаємної заміни двох елементів або поєднань частин без порушення граматичної коректності речення.

Вибір критеріїв для дослідження уможливорює наступний етап алгоритмічного процесу зіставлення МК – окреслення типів відношення між ними.

Загалом виокремлюють три різновиди лексичних трансформацій, беручи за основу формально-логічні категорії: 1) підпорядкування (диференціація, конкретизація, генералізація значень); 2) перетин (смісловий розвиток, цілісне перетворення); 3) виключення [10, с.7; 109, с. 252; 206, с.44-45]. На підставі цих трансформацій і з урахуванням висновків учених, усі багатогранні відношення лексичних одиниць, що зіставляються в мовах, об'єднують переважно в три провідні типи: повний збіг (еквівалентність); частковий (із двома різновидами – включенням і перетинання семантики) і незбіг (виключення) [131; 161; 165]. Остаточного з'ясування залишається питання встановлення типів відношень між МК англійської та української мов.

Існує велика різноманітність семантичних кореляцій, які існують і між МК різного рівня, і між різними мовами. Власне кажучи, кожна пара МК-відповідників у різноструктурних мовах має свої специфічні особливості

[131]. Семантичні категорії контрастивності (незбіг у сфері семантики) включають: обсяг значення (в ідеографічному, стилістичному й експресивному аспектах), загальний поділ поля, розходження у внутрішній формі, семантичні лакуни [143, с. 97]. З'ясування семантичної значеннєвості зіставлюваних МК – це встановлення їхньої національно-мовної своєрідності, а також якостей, відмінних ознак, що зумовлює “цінність” і місце певної клішованої одиниці в обраній мовній системі [131, с. 100].

Досліджуючи один із типів відношення (еквівалентність), науковці вказують на існування зв'язку між МК на рівні єдності їх глибинної структури, яка береться до уваги при аналізі складних мовних одиниць, особливо на синтаксичному рівні. Однак встановлення еквівалентності лише за одним цим критерієм є недосконалим, оскільки при виявленні збігу англо-й україномовних кліше слід ураховувати всі репрезентанти мовної системи – від фонем (навіть фонологічної ознаки) до тексту [63, с. 8]. Водночас, коли йдеться про значення речення або дискурсу загалом, варто говорити про глибинну структуру, а при вивченні синтаксичної будови речення й дискурсу – застосовувати поняття поверхневої структури [64, с. 9]. Тому, на основі обраних критеріїв і попередніх розвідок, було розглянуто відношення МК, які поділяємо на три типи: еквівалентність (збіг на трьох рівнях мови), частковий збіг (включення та перетинання одного або двох із трьох основних критеріїв), розбіжність (виключення або безеквівалентність однієї МК в іншій мові).

Останнім етапом у процесі наукового вивчення є висунення певних припущень, які необхідно враховувати при зіставленні мовних кліше:

1. Прийнято виділяти ядерну й периферійну структуру порівнюваних лінгвістичних кліше (які є словосполученнями, фразами або реченнями). При визначенні ядерної структури беруться до уваги наявність і відповідність повнозначних слів у двох або більше мовах, а при визначенні периферійної – усіх службових частин мови [39; 121; 165]. Ідею застосування концепції актуального членування щодо словоутворення було висунуто празькими

лінгвістами Ю. Скалічкою та М. Докулілом, а згодом розвинуто російським ономасіологом І. Торопцевим. До МК з ядерною структурою в цьому дослідженні віднесено фразові дієслова, які складаються з простого вербатива та прийменників, що розглядаються як єдине ціле. Такий підхід використаний при встановленні типів відношень між МК. Є підстави порівнювати МК на основі саме ядерної структури (через засоби вираження граматичних форм), тому за периферійною структурою переважна кількість прикладів мовних кліше буде відрізнятися.

2. Зміст кожної лінгвальної одиниці є унікальним для певної мовної картини світу, він легко розпізнається носіями певної мови, що ж до окремих порівнюваних англо- й україномовних кліше, то за деякими відтінками значень вони можуть не збігатися. Словникові дефініції структурують найбільш вірогідні моделі лексичних значень кожного зі слів, що належать до складу кліше, а не їхні смисли. Семантична відповідність зіставляваних слів устанавлюється рівнем їх еквівалентності або мірою збігу семантичних ознак у структурах їхніх лексичних значень. Еквівалентність виділяємо з урахуванням значення МК, що виходить з усіх значень слів-складників. Виокремлення сем кожного із членів МК проводилося за допомогою тлумачних словників.

3. Критерії, за якими визначалися відношення між аналізованими одиницями, стосуються й виокремлення безеквівалентних МК. Саме тому в цьому дослідженні до безеквівалентних кліше відносимо ті, які пройшли такі етапи перевірки: семантичний (ураховується значення МК як цілісної одиниці та як семи кожного зі слів-елементів окремо); структурний (вивчаються формальні показники) та стилістичний (оцінюється виконання функції створення або передачі національного колориту в різних дискурсах) [37; 212]. Оскільки МК розглядається як самостійна цілісна структурна та членована на лексеми-компоненти одиниця, існує необхідність із опрацьованого масиву практичного матеріалу виділити два типи безеквівалентних МК, зокрема МК-реалії та МК-структурні екзотизми. До

МК-реалій належать англо- й україномовні кліше, які не знаходять у корелятивній мові відповідників через те, що позначуваний цією одиницею предмет чи явище відсутній у реальності етнічної спільноти носіїв мови зіставлення. Арсенал МК-структурних екзотизмів включає такі клішовані одиниці, значення предмета, явища та дії яких наявні в мовній картині світу і в англійській, і в українській, однак в одній із них не фіксуються мовні клішовані засоби, які могли б передати досить чітко та влучно значення єдиної МК головної мови. Так, в українській мові часто вживаються прості слова, які в англійській передаються МК з розгорнутою структурою.

4. Культурно-семіотичний метод спрямовувався не на виявлення національно-культурної семантики досліджуваних знаків, а на дослідження специфічної конфігурації компонентів МК, які є ключовими словами-символами етикету й кожної культури, та на аналіз їхньої внутрішньої і зовнішньої форми.

5. Визначити симетричні та дисиметричні ряди мовних кліше, що виявляються в закономірностях формо- й змістотворення, можливо за допомогою методу опозицій. Виокремлено три головні види відношення порівнюваних МК: еквівалентність, частковий збіг, лакунарність (безеквівалентність). Зауважимо, що виділені критерії та вироблена на їхній підставі класифікація клішованих одиниць за певним типом відношення є досить нестійкими, адже належність МК до певної групи ґрунтується на тому, яку структуру обирає науковець, які значення кліше беруться до уваги в кожній з аналізованих мов, яка мовна картина світу розглядається, тобто набуває важливості відмінність сприйняття та вживання мовних кліше в різних дискурсивних ситуаціях.

Отже, визначивши конкретні наукові припущення та сформулювавши покроковий алгоритм дослідження мовних кліше, ученому також необхідно обрати підходи, за якими він буде вивчати МК.

Висновки до розділу 2

У дисертації вивчення явища МК (як допоміжного елемента а процесі зберігання, відтворення та передачі повідомлень) вимагає використання не лише лінгвістичних методів, але й тих, що беруть до уваги власне когнітивне моделювання спілкування. Саме тому як один із головних використано когнітивний підхід, за допомогою якого МК окреслюється як продукт когнітивно-оцінної діяльності людини, які вона набуває в результаті духовної й пізнавальної діяльності, а також визначається еталон зіставлення як єдина когнітивна структура, що містить етнокультурну інформацію та вербальний спосіб вираження міжмовними симілярами.

Завдання та окреслений об'єкт дослідження ставить за мету використання симбіозу структурного та типологічного підходу. У роботі застосовані аналіз за безпосередніми складниками, компонентний і трансформаційний аналізи структурного підходу. Типологічний підхід дає можливість створити кодування інформації про структури англійської та української мов, а також пізнати внутрішню організацію МК. Зокрема, застосовуються три основні методики: лексична, порівняльна та структурна типології.

Зіставний аналіз – це виявлення відмінностей на рівні основних компонентів змістової структури кліше. Зміст МК вивчається як зміст цілісного явища (денотативний, або предметно-логічний, конотативно-прагматичний і когнітивний елементи) та як зміст окремих елементів (структурний і семантичний компоненти).

Елементи методу дискурс-аналізу застосовуються для визначення конститутивних характеристик ситуацій, в яких використовуються конкретні англо- й україномовні кліше.

Досить проблематичним є визначення критеріїв зіставлення, проте домінантою дослідження в дисертації стали особливості структури, семантики та функції в різних дискурсах.

У роботі було сформульовано припущення, які враховуються при подальшому опрацюванні фактичного матеріалу: виділено ядрну й периферійну структуру порівнюваних лінгвістичних кліше; визначено відношення між МК з урахуванням експліцитного значення, що впливає з усіх значень слів-складників); подано характеристику МК, яка дозволяє оцінити можливість функціонування клішованих одиниць у різних обставинах мовного спілкування; з'ясовано тип відношення між аналізованими мовними явищами (еквівалентність, частковий збіг і незбіг).

Основні положення цього розділу висвітлено у трьох одноосібних публікаціях автора [168; 175; 292].

РОЗДІЛ 3
СИМЕТРІЯ/АСИМЕТРІЯ
АНГЛО- Й УКРАЇНОМОВНИХ КЛІШЕ

Мовний знак є конвенціональним утворенням, єдністю матеріальної одиниці (звучання) й одиниці мисленнєвої діяльності (поняття, судження) (за Ф. Маулером). Принципи взаємозв'язку між цими двома планами мовного знака зумовили дихотомію “симетрія/асиметрія” (С. Карцевський), що базується, насамперед, на особливостях мислення й психології носіїв конкретної мови, тобто є когнітивною сутністю. Симетрія в зіставному аспекті досягається при збігові всіх параметрів МК як мовного знака в системі, яка є тотожною з поняттям еквівалентності. Водночас асиметричний дуалізм трактується як прагнення позначуваного набувати нових функцій, а позначення – нових форм, що реалізуються в дискурсивних ситуаціях.

3.1. Еквівалентні англо- й україномовні кліше

Корпус МК було встановлено на базі репрезентативних словників англійської (1200 одиниць) та української (1060 одиниць) мов. Ця вибірка підлягає семантико-синтаксичному аналізу, метою якого є встановлення відмінних характеристик між відповідними парами, типологізація відібраних одиниць для структуризації мовного матеріалу.

Завданням цього розділу є розкриття кореляцій між клішованими одиницями порівнюваних мов. За обраними критеріями (семантичні, граматичні, функціональні параметри) відбувається робота з фактичним матеріалом. Складність вивчення й зіставлення мовних систем залежить від кількості елементів, встановлення меж лексико-семантичних одиниць і наявності або відсутності взаємодіючих підсистем, що скореговують

змістову самодостатність семантичного наповнення різних рівнів мови³⁵. Виявлення факту подібності або відмінності супроводжується певним оцінним моментом – з'ясуванням, на скільки відбувається відхилення між порівнюваними одиницями. Незважаючи на те, що в сучасній лінгвістиці загальної теорії еквівалентності не існує, учені схильні обирати за критерії для досліджень три мовні рівні: функціональний, семантичний і структурний.

Існує думка, що два елементи або сполучення елементів є еквівалентними, якщо за будь-яких обставин можлива їхня взаємозаміна, що не порушує граматичної правильності речення, оскільки вони є лінгвістичними одиницями, що мають спільні властивості, а отже, виконують однакову функцію. З іншого боку, еквівалентність одиниць розглядають на рівні тотожності їх значень, стверджуючи, що повна відповідність – це поняття, яке за своєю суттю пов'язане зі значенням конструкцій [180, с. 17].

Для мов, які належать до неспоріднених, релевантним постає семасіологічний параметр – вивчення від форми до значення і функцій, що на них базується семантика лексем. Семасіологічний опис системи знаків ґрунтується на відповідних сигніфікатах, оскільки лексична семантика залежить від напрямку форма → значення (іншими словами – система знаків) → система сигніфікатів, унаслідок чого виникає різна взаємодія компонентів: 1) одному значенню відповідає різна форма; 2) одній формі відповідають різні значення (одне й те ж відтворюється за допомогою знаків із різними значеннями); 3) є однакові форми та однакові значення, але різні функції (ураховуючи дистрибуцію, оточення одиниць на рівні тексту, їхнє поєднання з іншими одиницями) [54, с. 22].

Оскільки мовні кліше розглядаються як цілісне знакове утворення, до головних критеріїв їхнього контрастивного аналізу належать такі

³⁵ Примітка автора: слід використовувати зіставний метод при вивченні мовних взаємодій на рівні граматики (синтаксису) і лексики (словниковий запас) – окремих слів, фраз і речень.

особливості: структурні – як найбільш видимі та розпізнавані при дослідженні будь-якого мовного явища; змістові – зорієнтовані на вивчення значення мовного явища, яке залежить від його компонентів; функціонально-стильові, спрямовані на виділення функції та ролі мовного кліше в різних дискурсах. Граматичний критерій окреслюється шляхом аналізу ілюстративного параметру. До нього належить структурна сегментація МК та окреслення формул кліше, за якими вони будуються у свідомості мовців.

На основі обраних критеріїв виділяємо три типи відношень між мовними кліше: еквівалентність (повний збіг), частковий збіг (перетин функції та структури або функції й семантики, або лише функції), безеквівалентність (лакунарність – незбіг за всіма параметрами) (рис. 3.1.).

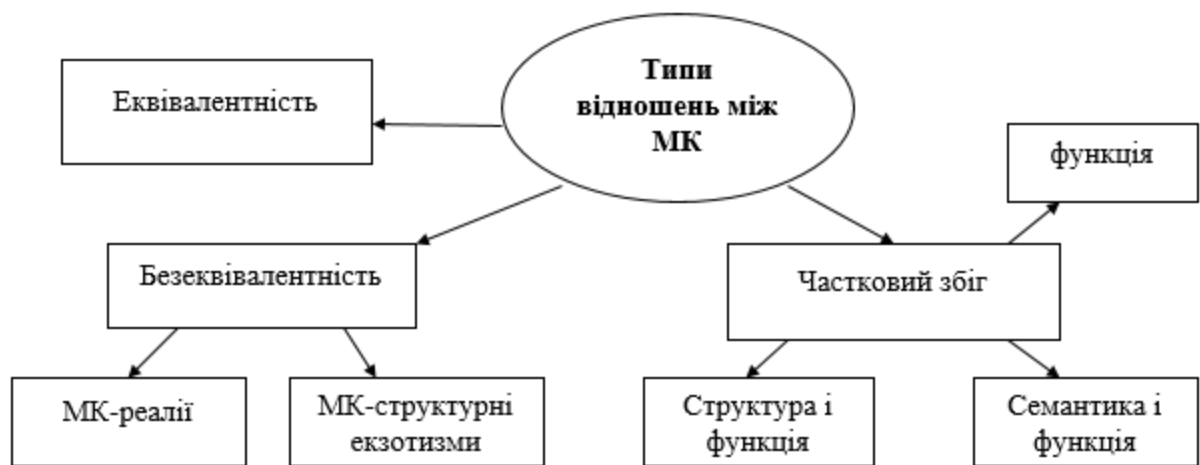

Рисунок 3.1. Типи відношень англо- й україномовних кліше

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що чисельною є група МК першого типу – **еквіваленти** одиниць, що нараховує 362 пари англо- й україномовних кліше. За Ю. Жлуктенком [64], існує два типи еквівалентності – повна й часткова, що залежить від кількості рівнів, за якими і виділяється еквівалентність (Я. Рецкер використовував також термін “варіантний відповідник” [165, с. 14]). В основу дослідження

покладено лише три рівні мовної системи (граматика, яка включає особливості структури, стилістика, до складу якої входить функціональний потенціал МК, а також семантика), тому еквівалентність лінгвістичних одиниць є неповною, тобто частковою. Отримані результати з кількісними показниками наведено в поданій нижче таблиці.

Таблиця 3.1.

**Кількісні показники в закодованих формулах
еквівалентного відношення між МК двох мов**

Формули еквівалентного відношення (362 пари МК)	Просте іменникове словосполучення (116 пар)		Складне іменникове сполучення слів (9 пар)		Готові фрази й речення (30 пар)			Дієслівні словосполучення (207 пар)		
Кодування формул	$N_1 + N_1 = N_2 + N_2$	$Adj_1 + N_1 = Adj_2 + N_2$	$Adj_1 + N_1 + N_1 = N_2 + Adj_2 + N_2$	$V_1 + Adj_1 + N_1 = V_2 + Adj_2 + N_2$	$Pr_1 + Pn_1 + N_1 = Pr_2 + Pn_2 + N_2$	$Pr_1 + N_1 + Pn_1 + V_1 = Pr_2 + N_2 + Pn_2 + V_2$	$V_1 + Pn_1 + V_1 + Pn_1 = V_2 + Pn_2 + V_2 + Pn_2$	Складені (прості) сполучники та прийменники в готових мовних конструкціях	$V_1 + N_1 = V_2 + N_2$	$phr V_1 + N_1 = V_2 + N_2$
Кількісні показники	33	83	5	4	8	5	6	11	59	148
	9%	23%	1%	1%	2%	1%	2%	3%	16%	41%

Так, з метою схематичного відтворення відношень між мовними одиницями скористаємося такими умовними позначками: МК (Unit) в англійській як першій мові аналізу – U_1 , в українській як другій – U_2 ; обрані критерії аналізу позначимо так: структуру – K_1 , семантику – K_2 , функцію – K_3 . Стрілки вказують на кореляцію між зіставляваними одиницями (рис. 3.2.).

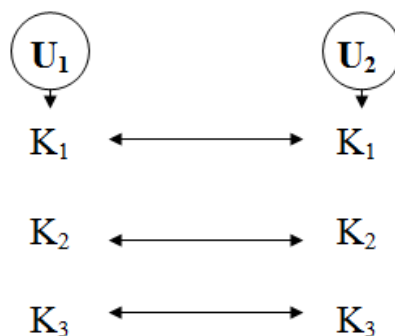

Рисунок 3.2. Графічне зображення еквівалентності між англо- й україномовними кліше за трьома критеріями

На рисунку показано, що при порівнянні лінгвістичних одиниць двох мов за всіма трьома показниками виявлено однаковість мовних явищ. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що відношення еквівалентності характеризують такі мовні кліше:

а) просте іменникове словосполучення, що має у своєму складі дві самостійні частини мови, у кожній з яких є відповідник за значенням в обох мовах і використовується в аналогічних мовних ситуаціях (116 одиниць). Іменні словосполучення з компонентами іменників і прикметників, у яких збігається семантика при семному зіставленні, функціонують переважно у сфері професійної комунікації:

- МК з формулою $N_1 + N_1 = N_2 + N_2$, де N_1 – це іменник англійської мови, а N_2 – української: *advance in price* / *підвищення ціни*; *abuse of power* / *зловживання владою*; *act of grace* / *акт милосердя*; *delivery service* / *служба доставки*; *admission of guilt* / *визнання провини*; *abatement of action* / *призупинення позову*; *act of oblivion* / *акт помилування*; *test of time* / *випробовування часом* (33 одиниці);

- кліше з кодуванням $Adj_1 + N_1 = Adj_2 + N_2$, де Adj_1 та Adj_2 – це прикметники англійської та української мов відповідно: *chain reaction* / *ланцюгова реакція*; *worthy adversary* / *гідний суперник*; *clarion call* / *бойовий клич/заклик*; *absolute proof* / *безперечні докази*; *academic adviser* / *науковий*

керівник; *academic degree* / вчений ступінь; *actionable issue* / спірне питання (83 одиниці);

б) складене іменникове або дієслівне сполучення слів (загальна кількість – 9 одиниць), яке включає до своєї структури три самостійні частини мови. Розширені структури іменних і дієслівних словосполучень характеризуються відповідним змістовим навантаженням, однак, якщо іменні – слугують допоміжним матеріалом та засобом номінації в офіційно-діловій і професійній комунікації, то дієслівним здебільшого характерна нейтральна конотація публіцистичного стилю:

- МК зі структурою $Adj_1 + N_1 + N_1 = N_2 + Adj_2 + N_2$, яка засвідчує наявність у двох мовах прикметника та двох іменників, проте з певною варіацією в порядку їх сполучення: *round table conference* / конференція круглого столу; *abolition of capital punishment* / відміна смертної кари; *one-way street* / вулиця з одностороннім рухом; *rigid adherence to rule* / чітке дотримання правила; *factory trade mark* / фабрична торговельна марка (5 одиниць);

- МК з формулами $V_1 + Adj_1 + N_1 = V_2 + Adj_2 + N_2$, до складу яких входить дієслово, яке позначається V_1 (англійської мови) і V_2 (української мови), залежний від субстантива прикметник та іменник: *to afford great pleasure* / приносити велике задоволення; *to feel a strong inclination* / відчувати велику схильність; *to feel a true affection* / відчувати щире прихильність; *to feel a violent desire* / відчувати нестримне бажання (4 одиниці);

в) розширені формули, які використовуються в повсякденному спілкуванні, виконують функції мовного етикету та виявлення ввічливості. Вони є вдалим прикладом еквівалентної лексики, оскільки значення головних і другорядних членів збігається, а отже, вони використовуються як міжмовні симіляри в процесі міжкультурної комунікації. Складені сполучники або прийменники є частиною і повсякденного спілкування, і

діловодства. Формули цього підвиду еквівалентних МК досить різноманітні, найпоширенішими серед них є такі (30 одиниць):

- $Pr_1 + Pn_1 + N_1 = Pr_2 + Pn_2 + N_2$ – прийменник (preposition) з кодовою позначкою Pr_1 і Pr_2 , а також займенник (pronoun) – Pn_1 і Pn_2 та іменник (N_1 і N_2) у формулах англо і україномовних кліше відповідно: *according to my notice / відповідно до моїх нотаток; on the other hand / з іншого боку; at one's expense / за чийсь рахунок; at one's service / до чийхось послуг* (8 одиниць);

- $Pr_1 + N_1 + Pn_1 + V_1 = Pr_2 + N_2 / Pn_2 + Pn_2 + V_2$: *in accordance with law i request / відповідно до закону я прошу; at the point i'd like to / на цьому я б хотів; pursuant to the instructions you should / згідно з інструкцією вам слід* (5 одиниць);

- $V_1 + Pn_1 + V_1 + Pn_1 = V_2 + Pn_2 + V_2 + Pn_2$: *Could you allow me... / Не могли б ви мені дозволити...; What are you interested in? / У чому ви зацікавлені?; Could you please tell me... / Не могли б ви мені, будь ласка, сказати...; Am I disturbing you? / Я вам не заважаю?; Excuse me for interrupting you. / Пробачте мені, що перериваю вас.* (6 одиниць);

г) дієслівні словосполучення з іменником, формула яких має вигляд $V_1 + N_1 = V_2 + N_2$, також збігаються за семантичним наповненням елементів-складників і використовуються в офіційно-діловому та побутовому стилях: *to accept a challenge / прийняти виклик; to accept an offer / прийняти пропозицію; to achieve success / досягати успіху; to adopt a decision / приймати рішення; to conclude an agreement / укласти договір; to break an agreement / розірвати угоду; to refute an accusation / спростувати обвинувачення; to commit a crime / вчинити злочин; to have an ache / відчувати біль; to attract attention / привертати увагу; to abandon an application / скасувати заявку; to abuse alcohol / зловживати алкоголем; to accomplish a promise / виконати обіцянку; to afford an opportunity / надавати можливість; to fix a problem / вирішувати проблему; to give a signal / подати сигнал* (59 одиниць);

д) дієслівні словосполучення, які складаються з іменника та фразового дієслова (дієслова та прийменника, що властиве лише англійській мові), застовуються в діловодстві та повсякденному спілкуванні, а також передаються формулою $phrV_1 + N_1 = V_2 + N_2$: *to build up confidence / набувати впевненості; to build up strength / набиратися сил; to carry on conversation / вести перемовини; to come to an agreement / дійти згоди; to come to accord / досягти домовленості; to fight off illness / запобігти хворобі; to write out a prescription / виписувати рецепт; to work out plan / розробляти план; to throw out proposals / відхилити пропозицію; to take under advisement / взяти до розгляду; to take into consideration / брати до уваги; to subscribe to opinion / погоджуватися з думкою; to put forward a proposal / подати пропозицію; to post off a letter / надсилати листа; to pay off a loan / виплачувати позику (148 одиниць).*

Отже, згідно з отриманими результатами дослідження відношення еквівалентності між МК англійської та української мови є достатньо представленим, оскільки ядерна структура, семантика й функція аналізованих одиниць збігається (рис. 3.3). Незважаючи на те, що порівнювані мови є неспорідненими, виявлено також схожі структури, які реалізовані переважно у словосполученнях і фразах.

Рисунок 3.3. Показники еквівалентно відношення між МК

Так, найвищий показник (41 %) стосується вербативних словосполучень із фразовими дієсловами англійської мови. Узявши за основу перше припущення та виділивши ядерну та периферійну частини МК, доцільно на цьому етапі визначати структурні формули з фразовим дієсловом англійської мови еквівалентом простому дієслову української мови. Друге місце посідають прості іменникові словосполучення, периферійна частина яких включає іменник або прикметник (32 %). Для цього стилю характерним є збіг у смислового наповненні МК вже зі структурою іменникових та дієслівних словосполучень, якими послуговуються на позначення суспільно-політичної, професійно-виробничої, науково-термінологічної лексики.

Складені сполучники й прийменники утворюють невелику кількість МК (8 %) та застосовуються переважно в офіційно-діловому стилі. Такі МК виконують функцію певної стандартизації ведення документів, що характеризуються широким вживанням готових словесних конструкцій.

Найменше представлені в еквівалентному співвідношенні складені іменникові та дієслівні словосполучення, які розширені до трикомпонентної форми (2%). МК, структура яких розширена до трьохкомпонентної формули та до форми запитальних речень або незавершених частин речення, значення яких збігається в розмовному стилі, найчастіше обслуговують офіційне (формули мовного етикету) й неофіційне спілкування людей та їхні побутові потреби. Головними функціями еквівалентних МК є обмін інформацією, думками, прохання.

3.2. Частково еквівалентні англо- й україномовні кліше

Другий тип відношення між складниками – **часткова еквівалентність** – репрезентують 667 пар мовних кліше. Серед вивчених праць дослідників (В. Манакін [131], А. Приходько [161], Я. Рецкер [165]) спостерігається акцент на частковому збігу за семантикою зіставлюваних

одиниць, однак, наділивши МК складнішою формою та змістом, аніж прості лексеми, постає необхідність у визначенні збігу й за іншими параметрами (ядерна структура та функціонування). Так, групу часткового збігу складають три підгрупи.

Перша підгрупа (311 пар англо- й україномовних кліше) часткової еквівалентності характеризується зіставленням клішованих одиниць у двох мовах (U_1 та U_2) шляхом виявлення відповідностей на рівні їхньої структури (K_1), яка також розділяється на ядерну та периферійну частини, та функцій (K_3) у різних дискурсах, однак відмінною ознакою є семантичне значення (K_2) кожного або одного зі складників кліше (рис. 3.4). Дослідження змістового аспекту МК здійснюється за допомогою виявлення їхніх мінімальних семантичних складників через розщеплення значення слів на семи. Компонентний аналіз орієнтується не на встановлення ієрархії сем, а на виділення їхнього набору, який становить зміст і обсяг поняття, з метою виокремлення семантичної відмінності.

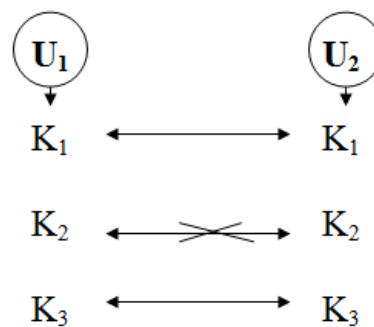

Рисунок 3.4. Графічне зображення першої групи часткової еквівалентності між МК

Нижче наведено кілька прикладів кліше та умовний поділ фактичного матеріалу на підгрупи. Першою виділено групу іменникових словосполучення (96 пар МК).

Словосполучення *dormant account* в українській мові має відповідник МК *поточний рахунок*. За структурою англійська клішована одиниця

збігається з українською, оскільки складається із прикметника та іменника ($Adj_1 + N_1 / Adj_2 + N_2$), а також належить до сфери професійного спілкування. Що стосується останнього критерію, то зіставлення семантики одиниць відбулося за допомогою компонентного аналізу складників англо-й україномовних кліше. Порівнюваними одиницями є прикметники *dormant* та *поточний*, перший з яких до складу своєї значеннєвої структури включає набір таких сем: 1) сплячий, 2) дрімаючий, 3) тихий, 4) спокійний, 5) бездіяльний, 6) пасивний, 7) прихований, 8) потенційний; другий – 1) повсякденний, 2) поточний. Як бачимо, збіг на рівні сем першого компонента МК відсутній. Другим елементом у порівнюваних МК є іменники *account* і *рахунок* у англійській та українській мовах відповідно. Значення першого прикладу другого елемента розпадається на декілька сем: 1) рахунок (у банку), 2) підрахунок, 3) кредит за відкритим рахунком, 4) звіт, 5) опис, зведення (даних), 6) думка, 7) причина, 8) користь; тоді як в українській мові структура значення містить такі складники: 1) підсумок, 2) лічба, 3) рахунок (у банку). Отже, на рівні семантики відбувається незбіг двох сем першого елемента, що дозволяє відносити цей приклад до групи часткового збігу між МК.

МК *accepted truth* має український відповідник *загальновідома істина*. У двох аналізованих мовах структури мовних кліше однакові й містять прикметник та іменник ($Adj_1 + N_1 / Adj_2 + N_2$), а також вживаються в різних сферах: науковій, публіцистичній, діловій, розмовній. Єдиною відмінністю є семантичне наповнення англійського слова *accepted*, значення якого формується такими семами: 1) прийнятий, 2) визнаний, 3) схвалений, що в українській мові не знаходить свого відповідника серед сем лексеми *загальновідомий*: 1) усім відомий, 2) банальний, 3) поширений.

Іншим прикладом іменних словосполучень, структура яких у англійській і українській мовах збігається й містить прикметник та іменник ($Adj_1 + N_1 / Adj_2 + N_2$), а також застосовується в наукових дискурсах, є кліше *advanced degree* та його відповідник *науковий ступінь*. Відмінність

двох наведених прикладів полягає в різному значеннєвому наповненні одного зі структурних компонентів *advanced*. В англійській мові прикметник *advanced* має такі відтінки значень: 1) сучасний, досконалий, 2) передовий, 3) успішний, що не збігається зі значенням лексеми *науковий* – який базується на принципах науки. Англійське кліше *advanced degree* виконує функцію обміну інформацією в науковій сфері, однак є легко впізнаваною одиницею для процесу спілкування і в загальноосвітньому та розмовному дискурсах. Україномовне кліше *науковий ступінь* використовується в тих самих мовних ситуаціях.

Дієслівні словосполучення, основу яких становлять прості або фразові дієслова із залежною від них іменною частиною, здебільшого іменників (169 відібраних пар кліше) формують наступну підгрупу МК. Цю підгрупу теж проаналізовано за трьома критеріями та виявлено, що для прикладів із простим дієсловом в англійській мові існує відповідник в українській – $V_1 + N_1 / V_2 + N_2$ (73 пар МК).

МК *to administer the oath* і *приводити до присяги* збігаються за структурним складом і функціонуванням у таких дискурсах, як офіційно-діловий, публіцистичний. Єдиною відмінністю між цими мовними кліше є різні компоненти значення лексем *to administer* та *приводити*. Значення англійського простого дієслова розщеплюється на окремі семи: 1) управляти, вести справи, 2) бути керівником, 3) робити, допомагати, 3) забезпечувати, 4) призначати. Українському дієслову *приводити* (із структурними компонентами значення: 1) супроводжуючи, вказуючи шлях, 2) примушувати прийти куди-небудь, 3) доводити до якого-небудь стану) не властиве жодне зі значень відповідної англійської лексеми.

МК *to give the alarm* є не менш показовим прикладом для аналізу, оскільки англійське кліше за двома критеріями – структурою та функцією – має в українській мові відповідник *забити тривогу*, проте відмінне за значенням дієслів у двох мовах. Так, розгляд усіх сем англійського дієслова *to give* (1) давати, 2) дарувати, 3) доручати, 4) передавати, 5) платити

б) продукувати, 8) повідомляти, 9) описувати, 10) поступатися, 11) відплачувати, 12) присвячувати, 13) заподіювати, 14) аргументувати) засвідчують відсутність відповідників у семантичному наповненні українського дієслова *забивати* (1) забивати, б'ючи по якомусь предмету, 2) вганяти, заглиблювати в що-небудь; 3) заглушувати, робити звук нечутним або менш чутним; 4) наповнити що-небудь чимось, щільно вкладаючи, втискаючи всередину).

To deliver an address – англомовне кліше, відповідником якого в українській мові є МК *виступати з промовою*. У цих двох прикладах структурні елементи (дієслово й іменник) та функції є спільними, до яких належать регулювання офіційно-ділових стосунків. Однак значення дієслівної частини *to deliver* – передавати, вручати, розносити, віддавати, відпускати, випускати, вимовляти, читати, – не збігаються з українською семою *виступати* (боротися, виднітися, офіційно доповідати, наvertатися (про сльози), показати, стати помітним).

МК *to express agreement* у своїй структурній формулі має такі ж елементи, що й україномовне кліше *дійти згоди* – дієслово та іменник. Обидва МК можуть вживатися в різних комунікативних ситуаціях (від повсякденного до ділового спілкування). Проте значення дієслівного компонента у двох мовах є різним. В англійського дієслова *to express* відсутнє значення *доходити*, натомість цей вербатив може бути номеном цілого спектру дій: *виражати, висловлювати, відбивати, відображати, зображувати, символізувати, відбивати*.

Мовні кліше із фразовими дієсловами за своєю природою є поєднанням простого дієслова та прийменника, однак сприймається як єдиний складник ($\text{phrV}_1 + \text{N}_1$) в англійській мові, що відповідає простому вербативу в українській – $\text{V}_2 + \text{N}_2$. Це може бути наочно підтверджено 96 прикладами.

Кліше з фразовим дієсловом *to be at an advantage* та його український відповідник *мати перевагу*. За структурою та вживанням у певних мовних

ситуаціях є однаковими, проте з огляду на семантичну особливість дієслівної частини вони відрізняються. Значення англійського фразового дієслова *to be at* формується семами 1) робити, 2) братися за роботу, 3) намагатися робити, проте серед них відсутня сема *мати*, властива для МК української мови.

Англомовне МК *to come into question* та україномовне *підлягати обговоренню* вживаються у схожих мовленнєвих актах, виконуючи функцію регулювання ділових взаємин. Схожою є і структура двох зіставлених одиниць, до складу яких належать фразове дієслово в англійській мові та дієслово в українській. Однак до семного поля англійського фразового дієслова *to come into* не належить значення компонента української клішованої одиниці *підлягати*, натомість йому властиві значення *вступати (у права); отримувати у спадщину*.

Англомовне кліше *to be at home* та її відповідник в українській *приймати гостей* у своїй структурі мають два складники, які належать до ядра кліше – дієслово та іменник. Незважаючи на те, що аналізовані мовні кліше вживаються здебільшого в побутових ситуаціях, значення обох елементів МК у двох мовах різняться. Дієслово *to be at* не відповідає українському варіанту. Іменна частина двох одиниць також різняться, оскільки лексема *home* до свого семного поля не включає значення українського відповідника “гості”, натомість англійському субстантиву властиві значення *дім, родина, місце проживання*.

Два МК *to bend over backwards* та *докладати зусиль* англійської та української мов відповідно є схожими за функціональною універсальністю, оскільки вживаються в різних мовних ситуаціях. Однак, незважаючи на подібну структуру (дієслово та іменник), значення кожного з елементів різне. Дієслово англійської мови *to bend over* в українській мові означає *нахилитися*, а іменник *backwards* (минуле) не збігається у плані семантики з відповідним компонентом МК української мови.

Наступну підгрупу утворюють готові фрази й речення (46 одиниць з обох мов), структура та функція яких у дискурсах є подібною, а семантика декількох або всіх складників – різна.

Структура речення-кліше в англійській мові *We suggest you let us know as soon as possible* містить два займенники, дієслово та прислівник. Така ж будова українського вислову *Ми сподіваємося, що ви повідомите нам якомога швидше*. Уживаються кліше в офіційно-діловому й публіцистичному стилях спілкування. Однак є семантична невідповідність між дієслівними компонентами *to suggest* та *сподіватися*. Англійській лексемі притаманні значення: 1) пропонувати, 2) натякати, 3) спадати (на думку), 4) висувати припущення і не властиве значення *сподіватися*.

Take it easy – готова клішована фраза, використовувана в розмовному дискурсі англійської мови, – складається з дієслова, займенника та прислівника. Її відповідник в українській мові – *Стався до цього простіше* – повністю збігається з англійською МК за двома обраними критеріями. Відмінним є лексичне значення англійського дієслова *to take*, яке не збігається з українським *ставитися*, оскільки має зовсім інші семи: 1) ловити, 2) брати, 3) приймати, 4) завойовувати, 5) набувати.

Англомовне кліше у вигляді фрази *I have pleasure to inform you* та її відповідник в українській мові *Я маю честь вам повідомити* подібні за будовою, містять два займенники, дієслово та іменник. На рівні функціонування використовуються в епістолярному й офіційно-діловому стилях. Проте значення іменника англійської мови *pleasure* не відповідає українському *честь*, адже означає 1) задоволення, 2) насолода, 3) воля, бажання.

Keep your temper! – англомовне кліше готове до використання зі структурою односкладного поширеного речення. До його будови входить дієслово, присвійний займенник та іменник. Це МК використовується здебільшого в розмовному дискурсі, так само, як і україномовне МК *Тримай себе в руках!* з тією ж структурою. Єдиною відмінністю двох одиниць є

незбіг у значенні іменника: в англійській мові субстантив *temper* має семи: 1) характер, 2) самовладання, 3) роздратування, запальність, 4) настрої, 5) сплав, склад.

It depends! – МК побутового рівня спілкування виконує функцію заповнення мовленнєвої лакуни в процесі комунікації або слугує за відповідь у процесі діалогічного мовлення. Складається це кліше із двох елементів – займенника та дієслова ($Pn_1 + N_1 / Pn_2 + N_2$), повністю збігаючись за цим та попереднім критерієм з українським відповідником *Як сказати!* Однак два компоненти, які входять до цілісного мовного кліше, певною мірою відрізняються. Так, англійський займенник *it* не відповідає українському *як*, а з-поміж значень дієслова *to depend* (1) залежати, обумовлюватися, 2) покладатися, розраховувати, 3) отримувати допомогу від (кого-небудь), 4) знаходитися на утриманні) відсутня сема *говорити*.

Отже, першу групу часткової еквівалентності визначаємо, враховуючи відповідність компонентів за двома критеріями зіставлення із трьох, – особливостей структури та функціонування в певних дискурсивних ситуаціях; основною ж відмінністю є значеннєве наповнення компонентів МК. Найбільший показник (57 %) належить дієслівним словосполученням, у структурне ядро яких входять прості дієслова або фразове та просте дієслово англійської та української мов відповідно. Найменше збіг спостерігається у структурах фраз і речень (12 %). Щодо функції, то виявленими схожими випадками вживання стали повсякденні мовленнєві акти, офіційно-ділова комунікація та епістолярний стилі.

Друга підгрупа є менш чисельною (282 пар відповідників мовних кліше). Для неї характерні перетин семантики (K_2) наявних складників і їхніх функціонально-стильових (K_3) особливостей як єдиного цілого в різних дискурсах, однак структура (обраний нами критерій зіставлення K_1) МК англійської (U_1) та української (U_2) мов є різною (рис. 3.5.).

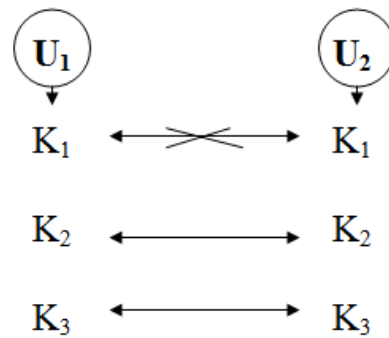

Рисунок 3.5. Графічне зображення другої групи часткової еквівалентності між МК

Зауважимо, що, на відміну від першої групи часткового збігу, який було виявлено після проведеного дослідження змістового боку МК за допомогою порівняння мінімальних семантичних складників розщеплених значень слів, варіації при знаходженні відповідників можливі, але в цій праці доцільним є уникнення дослівного перекладу. У зазначеному підвиді відношень між мовними одиницями виокремлено дві підгрупи висловів.

Першу складають клішовані словосполучення змішаного характеру – іменного та дієслівного, прикладами яких є 171 МК-відповідників.

Англійське іменне словосполучення *acting manager*, що складається із прикметника та іменника, вживається в офіційно-діловому стилі та за своєю семантикою тотожне українському *виконувач обов'язків керівника*, що також є іменним словосполученням, проте складається із трьох іменникових компонентів, тому зіставні формули англо- й україномовних кліше мають такий вигляд: $Adj_1 + N_1 / N_2 + N_2 + N_2$;

Іменне словосполучення *client advocate*, як і його відповідник за значенням в українській мові *захисник прав споживача*, вживається в офіційно-діловому стилі на позначення професійної лексики. Єдиною відмінною характеристикою є структура словосполучення, що в англійській мові є двокомпонентним, тоді як в українській мові – трикомпонентним ($N_1 + N_1 / N_2 + N_2 + N_2$).

Англійське дієслівне словосполучення *to set an alarm* та його український аналог збігаються за семантикою та сферою функціонування (професійна лексика) – *дати сигнал тривоги*. Відмінною є структура двох одиниць, оскільки англійське словосполучення складається з дієслова та іменника, а українське – з дієслова та двох іменників ($V_1 + N_1 / V_2 + N_2 + N_2$).

Англійське іменне сполучення слів *Chief Executive* відповідає українському МК *голова виконавчої влади*. У прикладах спостерігається збіг за семантичним наповненням іменних складників (*Chief* та *голова*) та *Executive*, що знаходить своє відображення в українській розширеній формі *виконавча влада*. Однак формули структури відмінні ($Adj_1 + N_1 / N_2 + Adj_2 + N_2$), тоді як сфери використання зводяться до офіційно-ділового стилю (позначення політичної лексики).

Другу підгрупу складають клішовані фрази й речення (111 пар клішованих одиниць), які характеризуються подібністю за функціонуванням та семантичним наповненням кожного з елементів структури.

I beg your pardon – МК, вживане для спілкування в розмовному та епістолярному стилях англійської мови, якій в українській мові відповідає за значенням клішована фраза *прошу вибачення*, проте розгляд структури двох фраз дозволяє стверджувати, що англійське кліше є більш складним за будовою, оскільки має у своїй структурі три компоненти – дієслово, займенник та іменник, а українська – дієслово та іменник ($Pn_1 + V_1 + Pn_1 + N_1 / V_2 + N_2$).

Glad to meet you! – прийнята для спілкування фраза в розмовному й офіційно-діловому дискурсах, так, як її український семантичний відповідник – *Радий познайомитися!* Відмінність між двома кліше виявляється на рівні структури, яка тільки в англійській мові репрезентована не лише прикметниковим і дієслівним, але й займенниковим компонентом ($Adj_1 + V_1 + Pn_1 / Adj_2 + V_2$).

Англомовне кліше *This is to inform you that...* вживається в офіційно-діловому стилі, де виконує функцію однозначності, точності та лаконічності формулювання та викладу фактів, а також в епістолярному стилі, де використовується з метою інформування адресата. За значенням кліше відповідає українському *Цим повідомляю, що...*. Однак відмінність між двома фразами знаходить вияв у структурному плані: якщо в англійській мові до складу цієї МК входять три займенники та два дієслова, то в українській – два займенники та одне дієслово ($Pn_1 + V_1 + V_1 + Pn_1 + P_1 / Pn_2 + V_2 + Pn_2$).

Англомовне кліше *That's too much* за семантичною ознакою та функціонуванням у різних дискурсах (розмовному) збігається з україномовним – *Це занадто*. Щодо структурних елементів, то склад відповідної англійської одиниці містить займенник, дієслово і два прислівники, а української – займенник та прислівник ($Adj_1 + V_1 + Adv_1 / Pn_2 + Adv_2$).

Фраза *to draw to the conclusion I'd like to say that...* за своїм семантичним наповненням відповідає українській МК *підводячи підсумок, хотів би сказати...*. Обидві одиниці можуть бути використані в офіційно-діловому та епістолярному стилях як прикінцева або прощальна фраза. Відмінними в розгляданих МК є їхні структурні елементи: в англійській – це три дієслова, іменник та два займенники, а в українській – іменник і два дієслова ($V_1 + N_1 + Pn_1 + V_1 + V_1 / N_2 + V_2 + V_2$).

Отже, другу групу часткової еквівалентності англо- й україномовних кліше виділено шляхом зіставлення та виявлення збігу на рівні функціональної аналогії, яка проглядається здебільшого в офіційно-діловому, епістолярному стилях, а також значення їхніх окремих компонентів. Так, відповідною семантикою елементів володіють словосполучення іменні та дієслівні (61 % від усього матеріалу представленого цією підгрупою). Збіг за змістовим параметром

спостерігається і в більш складних утвореннях, незважаючи на присутнє розширення структури додатковими елементами (39 %).

Третя підгрупа вирізняється збігом лише функціонально-стильових особливостей (74 відповідних пар). До неї в англійській (U_1) та українській (U_2) мовах належать ті пари МК, які виявляють схожість між собою лише за одним із трьох визначених критеріїв – функціонально-стильовим (рис. 3.6.)

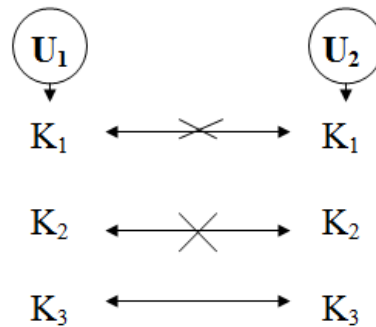

Рисунок 3.6. Графічне зображення третьої групи часткової еквівалентності між МК

Частковий збіг за однією з трьох особливостей репрезентують наведені нижче клішовані одиниці.

Мовне кліше *to advantage one's life* за функціональними та структурними особливостями має відповідник *ризикувати життям*. Ці кліше вживаються в аналізованих мовах у публіцистичному (зادля формування відповідної громадської думки) й розмовному стилях (де послуговується для обміну інформацією). В англійській мові є трикомпонентним ($V + Pn + N$), а в українській складається з дієслова та іменника. Семантика слова *to advantage* із семами 1) давати перевагу, 2) сприяти, 3) приносити користь не відповідає українському аналогу у відтінку значення *ризикувати*.

Словосполучення *to make up one's mind* і *приймати рішення*. В англійській мові складниками МК є три компоненти – фразове дієслово, займенник і іменник, а в українській мові – лише дієслово й іменник ($phV_1 + Pn_1 + N_1 / V_2 + N_2$). Фразове дієслово *to make up* не збігається за

значенням з українським відповідником *приймати*, англійському вербативу властивий такий набір сем: 1) складати, 2) вигадувати, 3) помиритися, 4) відшкодовувати, 5) фарбувати, 6) підлещуватися, 7) наближатися. Відносний займенник *one's* наявний лише в англійській мові, а іменник *mind* має значення: 1) думка, 2) розум, 3) бажання, 4) настрої, що не збігається з семантикою українського слова *рішення*. Отже, спільним для англо- й україномових кліше є функціонування в різних ситуація – від розмовних до ділових, де використовується для стислості вираження думки та надання інформації.

У парі МК *to thrust one's way* та *робити кар'єру* різними є структура й компоненти значення кожного складника. Англійське словосполучення має у складі три самостійні частини мови: дієслово, відносний займенник та іменник, а український відповідник – лише дієслово та іменник ($V_1 + Pn_1 + N_1 / V_2 + N_2$). Змістове наповнення англійського дієслова *to thrust* формують семи: 1) штовхати, 2) просувувати, 3) завдати удару, що породжує значеннєву невідповідність з українським дієсловом *робити*; структура значення іменника *way* не відповідає іменнику *кар'єра*, оскільки складається із таких сем: 1) шлях, 2) напрям, 3) відстань, 4) рух уперед, 5) спосіб, 6) особливість, 7) стан, 8) сфера. Займенник у складі відповідної української МК відсутній. Єдиною спільною особливістю двох клішованих словосполучень є функціонування в публіцистичному та офіційно-діловому стилях для обговорення важливих суспільно-політичних ідей.

Порівняльний аналіз структури англійського кліше *show of hands* та україномовного – *голосування піднятими руками* засвідчує наявність у складі першого словосполучення двох іменників, будова ж другого розширена третім компонентом – дієприкметником – participle (у структурних формулах позначимо цей елемент P): ($N_1 + N_2 / N_2 + P_2 + N_2$). Функціонально-стильові особливості розглядання клішованих словосполучень повністю збігаються, оскільки вони традиційно використовуються в офіційно-діловому стилі на позначення професійної

лексики. Однак значення елементів англо- й україномовних кліше відмінне: *show* тлумачиться як 1) показ, 2) виставка, 3) вистава, 4) банкет, 5) зовнішній ефект, а український дієприкметник *піднятими* не актуалізує свого значення в англійській конструкції.

Мовне кліше *to agree to differ*, як і його відповідник *залишатися при власній думці*, вживаються в різних ситуаціях розмовного та професійного спілкування, головною функцією яких є стислість викладу думки та повідомлення інформації. Що ж до структурних особливостей, то англійське кліше має у своєму складі два дієслова, тоді як україномовне містить ще й прикметник ($V_1 + V_1 / V_2 + Adj_2 + N_2$). Семантика англійського дієслова відрізняється від українського, оскільки структура значення дієслова *to agree* включає семи 1) погоджуватися, 2) затверджувати, 3) уживатися, 4) не суперечити, проте згаданому вербативу не властиве *залишатися*.

Here you are! та *Ось, візьміть!* – приклади англо- й україномовних кліше, які також ілюструють відношення третього типу часткового збігу. Це кліше використовуються в процесі спілкування на побутово-розмовному рівні (де вербалізує ідею надання допомоги), однак на цьому схожість відповідних одиниць вичерпується, оскільки структура та семантика окремих елементів кліше є різними. Так, до складу кліше англійської мови входять три складники – прислівник, займенник і дієслово ($Adv_1 + Pn_1 + V_1$), а у структурі українського відповідника – одним елементом менше: частка та дієслово. Що стосується значення спільного компонента, то воно також відрізняється. Семне поле англійського *to be* складається зі значень: 1) бути, існувати, 2) знаходитися; бути присутнім; перебувати; залишатися, 3) відбуватися, траплятися, здійснюватися, 4) дорівнювати, становити; коштувати; значити, важити. З ними не перетинається жодне зі значень дієслова “*брати*”: 1) забирати, 2) захоплювати, 3) прихоплювати, 4) заволодіти, привласнити.

Третя підгрупа здебільшого представлена дієслівними словосполученнями та реченнями і складає 20 % мовного матеріалу в групі часткового збігу, в якому превалюють функції обміну інформацією, стислості викладу думок.

Отже, група часткової еквівалентності включає в себе три можливі варіанти відповідності між МК англійської та української мов за трьома обраними критеріями (табл. 3.2.):

Таблиця 3.2.

Кількісні показники в закодованих формулах відношення часткової еквівалентності між МК двох мов

Групи часткової еквівалентності (667 пар МК)	1 група (311 пари)				2 група (282 пари)		3 група (74 пари)
	Іменні словосполучення	Дієслівні словосполучення (просте дієслівне)	Дієслівні словосполучення (фразове дієслівне)	Готові фрази і речення	Змішані словосполучення (іменні та дієслівні)	Готові фрази та речення	Готові до відтворення фрази Складні сполучники Словосполучення іменні і дієслівні
Підгрупи часткового збігу							
Кількісні показники	96	73	96	46	171	111	74
	14%	11%	14%	7%	26%	17%	11%

Завдяки поділу структури на ядерні та периферійні компоненти найбільш чисельною та розгалуженою групою є та, у складі якої МК збігаються за структурними та функціональними особливостями (311 пари одиниць – 47%). Серед них виділяється підгрупа дієслівних (фразових дієслівних) та іменних словосполучень (по 96 пар МК – 28 %). Згідно з виділеними функціями, реалізація МК відбувається в офіційно-діловому для обміну професійними поняттями, стандартизації викладу думки та регулювання ділових відносин, публіцистичному стилях. В останньому МК спрямовані на обговорення суспільно-політичних ідей.

Менш чисельною є друга, де подібність МК двох мов виявляється на рівні семантичних і стилістичних особливостей (282 пари МК-відповідників – 42 %). У межах цієї групи переважають словосполучення змішаного типу (дієслівні та іменні) (171 прикладів пар – 26 %). Щодо виконуваних функцій, то акценти на стилі, в яких вживаються такі МК, дещо змінюються. Так, кліше зі спільною семантикою, однак різною структурою вживаються в офіційно-діловому стилі та епістолярному, який актуалізує функцію вираження ввічливості, та використання стереотипних словесних формул для висловлення побажання.

Найменшу кількість МК включає третя група (74 пар мовних кліше – 11 %). Точку перетину відповідні МК знаходять лише у функціональній спроможності, однак саме ця група репрезентована як словосполученнями, готовими до відтворення фразами, так і реченнями та стилістичними заготовками до комунікації. В цьому підтипі виражається функціонал МК у розмовному стилі, де проявляються функція надання допомоги, обміну інформацією та ін.

Так було доведено твердження В. Нерознака, що при зіставному аналізі граматичних структур споріднених мов збіг їхніх формул у словосполученнях і реченнях передається через головні синтаксичні моделі, тоді як при вивченні англійської та української мов збіг має місце здебільшого на рівні складу основних синтаксичних категорій, їхнього змісту та функцій. Розходження в кількісних показниках спричинило виділення ядерної та периферійної частини структури, що автоматично зменшило кількість розбіжностей, уникаючи невідповідностей фразових дієслів англійської та простих вербативів української мов.

3.3. Безеквівалентні англо- й україномовні кліше

Безеквівалентна лексика викликає інтерес при вивченні мовних явищ через те, що дозволяє вийти на рівень поглиблення знань про національно забарвлену лексику. Семантика безеквівалентних одиниць зумовлена історією, культурою країни, діяльністю людини як представника національної мовної картини світу. Така лексика є характерною лише для певного етносу і не знаходить відповідників в інших культурах.

При зіставному дослідженні двох мов, які є неспорідненими, виникає ряд мовних одиниць, що не підлягають знаходженню еквівалента. Оскільки семантичний зміст кожної лексичної одиниці може утворюватися кількома компонентами, тобто семами, а структурний – декількома лексемами, то доцільним є виділення й клішованих одиниць, які також є прикладами безеквівалентної лексики та відображають певні національні характеристики.

Через те, що безеквівалентні відношення між МК передбачають наявність національно маркованої лексики, що притаманна лише одній мові, то в іншій робота з безеквівалентною одиницею відбувається за допомогою перекладу. Так, до групи розбіжностей, тобто третього типу відношення між англо- й україномовними кліше, належить незначна, порівняно з іншими, кількість одиниць (97 мовних кліше – 66 англ. та 31 укр. од.).

У межах безеквівалентного мовного матеріалу доцільно виділити МК-реалії та МК-структурні екзотизми. До першого типу безеквівалентної лексики належать слова, семантика яких збігається з визначенням специфічних для певної культури реалій [131, с. 138]. Такі МК позначають предмет чи явище, які не відповідають реальності етнічної спільноти носіїв іншої мови, а отже, відсутня і відповідна клішована одиниця, що унеможливорює зіставлення за всіма трьома критеріями (рис. 3.7.).

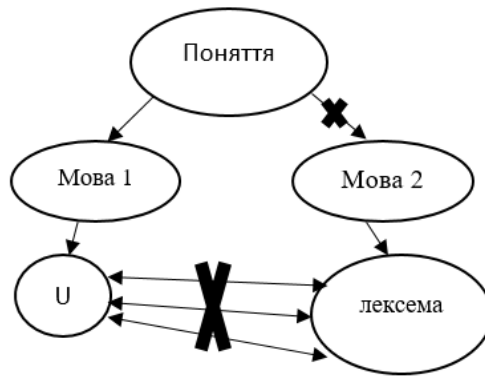

Рисунок 3.7. Графічне зображення першого типу безеквівалентної лексики у складі МК

Більшість МК, віднесених до першої групи безеквівалентних мовних кліше (23 одиниці – англ. 12, укр. 11), стає іменниками на позначення конкретного предмета. Однак національно специфічними МК, до яких належать безеквівалентні одиниці, є також і дієслівні та іменні сполучення слів на позначення абстрактних понять. Зазначимо, що за буквального перекладу лінгвальні одиниці однієї мови функціонують в іншій як вільні словосполучення, що не мають певної домінанти. Таким чином, у межах досліджуваного матеріалу виділяємо групи номенів на позначення предметів матеріальної і духовної культури національних соціумів.

Назви політичного устрою певного соціуму.

В англійській мові *bird of Washington* є клішованим словосполученням на позначення державного герба США. В українській мові при дослівному перекладі відповідник *американський орел* є простим вільним словосполученням.

Big Apple – англomовне кліше, що вживається на позначення міста Нью-Йорк. У свідомості українця буквальний переклад словосполучення *велике яблуко* не несе ніякого смислового наповнення та використовується як вільне словосполучення.

МК *the call of the House* (український варіант – *виклик усіх членів парламенту на засідання*) є прикладом безеквівалентної лексики. Іменник

засідання позбавлений семантичного відповідника в англійській мові, натомість англійське слово *House* (“палата лордів”) позначає реалію, відсутню в українському політичному житті.

Семантичне наповнення україномовного кліше *народний обранець* відображається у значенні *депутат*. В його англійському перекладному варіанті *chosen representative of the people* можливе розширення значення від *учасника місцевого самоврядування* до *парламентаря*.

Ginger group є мовним кліше, яке використовується на позначення конкретних осіб із політичного устрою США, зокрема: групи членів парламенту, яка наполягає на більш рішучих заходах уряду. Цей приклад належить до безеквівалентної групи МК, оскільки відповідна одиниця для номінування зазначеної категорії посадовців в українській мові відсутня.

Англомовне кліше *to be in possession of the House* та український перекладний аналог *виступати з промовою* є прикладами безеквівалентного відношення, оскільки національно-марковане поняття *the House* зі значенням “палата в сенаті” в українській мові не знаходить відповідного значення.

Український приклад *обласний центр* є МК, під яким розуміють велике місто, навколо якого населені пункти об’єднуються за природними умовами, історичними традиціями, етнічними або економічними особливостями, адміністративно-політичним значенням та ін. Таке явище не знаходить поняттєвого відповідника в англійській мові, а перекладним аналогом є *regional centre*.

Лексика на позначення святкової тематики.

В англійській мові *Thanksgiving Day* є мовним кліше на позначення національного свята, тоді як вираз *День подяки* в українській мові є вільним словосполученням, що не несе в собі такого семантичного наповнення.

Великодній кошик є прикладом україномовного кліше, яке не знаходить еквівалента в англійській мові. Власне лексема *кошик* функціонує

в обох мовах, однак саме в поєднанні з елементом свята *великодній* одиниця перетворюється на безеквівалентну реалію-полічлен.

Англомовне кліше *Easter bunny* є прикладом реалії, яка властива жителям Сполучених Штатів Америки та деяких країн Європи. Таке явище не відповідає етнокультурі українця, і перекладний аналог *пасхальний кролик* не несе в собі значеннєвого наповнення про вигаданого кролика, який залишає для дітей крашанки.

МК *свячена вода*, значення якого для кожного українця є канонічним, – безеквівалентна мовна одиниця. Вона не має відповідного явища у свідомості носіїв англійської мови, а отже, і вербалізується словосполученням при буквальному перекладі *sanctified water*.

Загальна лексика повсякденного вжитку.

Кліше англійської мови *ticket day* не має відповідного україномовного кліше, оскільки *другий день ліквідаційного періоду на фоновій біржі* – є перекладним вільним словосполученням, яке не несе в собі семантичного наповнення та цільного значення.

МК на позначення абстрактного поняття *Happy hour* в українській мові функціонує як *година знижок на обідню перерву*, що не збігається з прямим значенням англомовного кліше “година знижок на алкогольні напої”.

Pay cheque є кліше англійської мови, що належить до лексики на позначення реалії з повсякденного вжитку та означає документ, який видається працівнику як заробітна платня і дає можливість отримати готівку при його обміні в банку. Така реалія не знаходить відповідної МК в українській мові.

Кліше *короткий робочий день* є властивим українській культурі, що означає робочий день, який встановлюється з тривалістю менше нормального й надається вкінці робочого тижня або перед державними святами. Англійський перекладний відповідник *short day* не є повним

аналогом та у свідомості носіїв англійської мови не несе такого ж смислового наповнення.

God's country є безеквівалентним мовним кліше, що використовується на позначення “Божої країни” – Сполучених Штатів Америки, тоді як в українській згадана географічна назва не має відповідних асоціативних аналогів.

Прикладами безеквівалентного відношення є й *grand tour* та *подорож для завершення освіти*, вони є свідченням того, що англословне кліше не знайшло відповідного поняття та клішованого виразу в українській мові.

Другий тип містить у собі МК-структурні екзотизми (74 приклади – англ. 54, укр. 20), які відрізняються від МК-реалій тим, що позначуване МК поняття в обох зіставляваних мовах існує, однак в одній із них це поняття позначається лексемою або вільним словосполученням, а в іншій – МК з розгорнутою структурою (рис. 3.8)

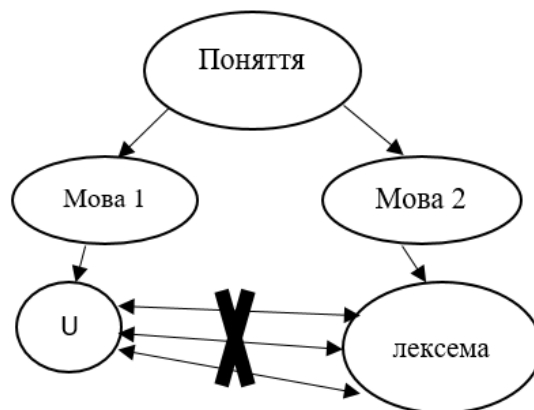

Рисунок 3.8. Графічне зображення другого типу безеквівалентної лексики у складі МК

Структурні екзотизми спрямовані на пошук тих реалій, які є універсальними для двох неспоріднених мов, однак через різні засоби вираження граматичних форм та внутрішні особливості мовних картин світу в одній із них когнітивне утворення відображається не МК, а вільним словосполученням.

Чисельні англомовні кліше, переважно із семантикою предметності, співвідносяться в українській мові з простими лексемами: *haricot beans* / квасоля; *belgian blocks* / бруківка; *lawn mower* / газонокосарка; *sour cream* / сметана; *vacuum cleaner* / пилосос; *weather forecasting* / метеорологія; *voice mail* / автовідповідач; *sweet cherry* / черешня; *stewed fruit* / компот; *record player* / програвач; *toe post sandal* / в'єтнамки; *human being* / людина; *chest of drawers* / комод; *sick leave* / лікарняний; *young fruit* / зав'язь; *back of one's head* / потилиця, *air hostess* / стюардеса.

Аналогічними до згаданих вище є й безеквівалентні англомовні кліше на позначення дії, що мають дієслово-відповідник в українській мові: *to beat a retreat* / відступати; *to become active* / активізуватися; *to come to a conviction* / переконатися; *to dissolve into laughter* / розсміятися; *to give someone a lift* / підвозити когось; *to keep an eye on* / наглядати; *to take pictures* / фотографувати; *to tell goodbye* / прощатися.

Має місце і зворотне явище, коли кількокомпонентні україномовні кліше виявляють співвіднесеність з однослівними англійськими відповідниками: *порядок денний* / *agenda*; *послужний список* / *record*; *бойова готовність* / *alertness*; *порушник дисципліни* / *defaulter*; *виконання необхідних формальностей* / *execution*; *збіг обставин* / *coincidence*; *стан справ* / *status*; *цвітна капуста* / *cauliflower*.

Слід зазначити, що ця група відношень між МК представлена прикладами МК-реалій, які є маркерами культури та трапляються переважно в художньо-публіцистичному стилі. Однак підгрупа МК структурних екзотизмів нараховує приклади з повсякденної комунікації, що відображає специфіку словникового складу мовної картини світу і англійської, і української мов.

На рисунку 3.9 наведено кількісні дані за всіма трьома групами відношення між МК англійської та української мов.

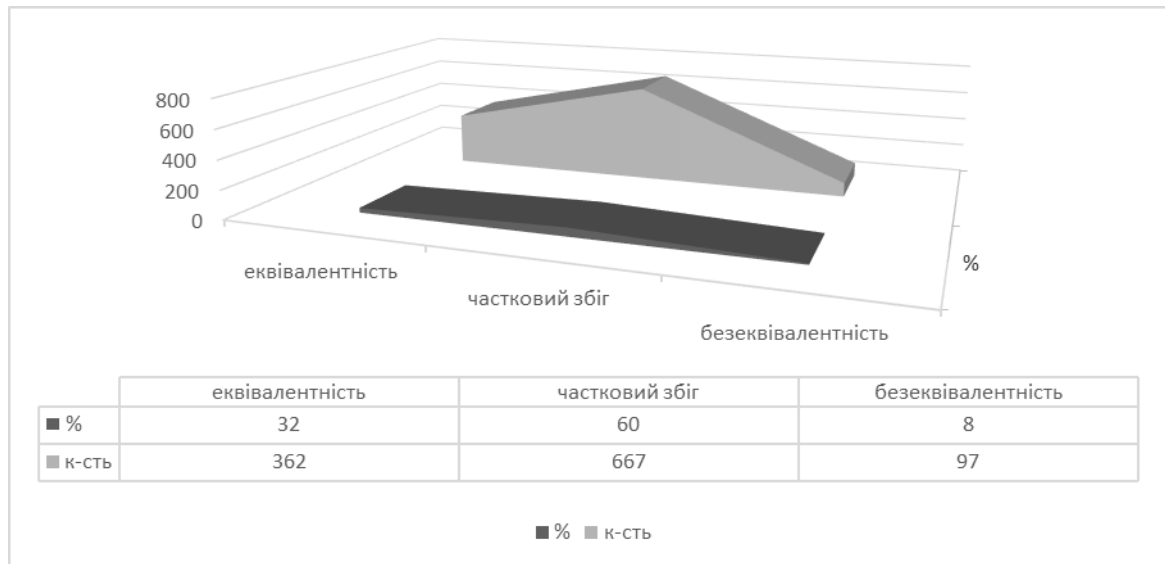

Рисунок 3.9. Кількісні показники за трьома типами відношення

Отже, за головними трьома критеріями (ядерною структурою, семантичним наповненням і функціонально-стильовими особливостями) виділено три основні типи відношення між англо- й україномовними кліше: еквівалентність, часткова еквівалентність і безеквівалентність. Найбільш репрезентативним типом відношення є часткова еквівалентність за збігом певних критеріїв. Статистичні дані підтверджують закладену у визначення “мовне кліше” особливість розпізнаваності серед носіїв різних мов. До того ж, виділення ядерних структур сприяло визначенню спільних когнітивних схем мислення носіїв англійської та української мов, за якими, володіючи базовими знаннями іноземної мови та набором самостійних їхніх частин за спільними семіотичними схемами, можлива міжкультурна комунікація.

3.4. Структурно-типологічні параметри англомовних кліше та їхніх україномовних відповідників

Кожне мовне висловлювання (з уже готовою граматичною структурою й лексичним наповненням) додатково функціонально-семантично і прагматично обробляється в процесі так званого “актуального членування”, тобто поділу висловлювання на дві нерівнозначні частини:

тему й рему. Відправною точкою зору тут можна вважати те, що будь-яка комунікативно-експресивна інтенція виникає в розчленованій синтагматичній формі, являючи собою двочленну модальну конструкцію: “ядро ← характеризатор” [121, с. 108]. Зважаючи на таку схему, можна пояснити будь-яке мовне сполучення – від поєднання звуків у складі й морфів у словоформі до сполучення змісту та смислу тексту.

Прийнято розрізняти два типи структури: власне дериваційну (лексико-семантичну) і синтаксичну (граматико-семантичну). Структурні особливості – один із визначальних показників явища мовних кліше. Тому при дослідженні зовнішньої форми кожної МК з метою класифікації фактичного матеріалу та визначення загальних особливостей, що властиві одній із двох порівнюваних мов, необхідно використовувати аналіз за безпосередніми складниками, який дозволить репрезентувати МК у вигляді ієрархії елементів-слів, що утворюють певну структуру. Тому фразові дієслова англійської мови не розглядаються як єдине ціле, а як формула з двох елементів “дієслово та прийменник” з умовною позначкою rhV.

Зауважимо, що структурні параметри мовних кліше набувають різних проявів, зокрема номінативного та граматичного. У роботі при аналізі мовного матеріалу використані три схеми: перша – це схема номінативного членування словосполучень, друга – схема членування дериваційної структури дієслівних словосполучень і фраз, третя – поділ граматичної структури речення.

3.4.1. Типи субстантивних мовних кліше. Визначення номінативної структури ґрунтується на положенні, що МК – це семіотичні сутності, які є насамперед номінантами, а вже потім формальними структурами. Цим кліше відрізняються і від фразеологізмів (мають опосередковано-номінативний смисл), і від клішованих речень (яким властивий прямо-предикативний зміст), і від ідіоматичних висловів (характеризуються опосередковано-предикативним значенням).

У всіх мовних кліше, незалежно від ступеня їхньої формальної складності, можна також виокремити номінативне ядро (основне, тематичне в поєднаннях) і периферію (додаткові елементи у сполученнях – підпорядковані слова). На відміну від граматичної структури, у номінативній ядром називають одиниці самостійних частин мови, а периферія – це службові частини мови.

Фактична база дослідження свідчить, що ядром у номінативних словосполученнях є самостійна частина мови – іменник (N), а периферія може виражатися іменниками (N), прикметниками (Adj), займенниками (Pn). Графічно це можна зобразити так:

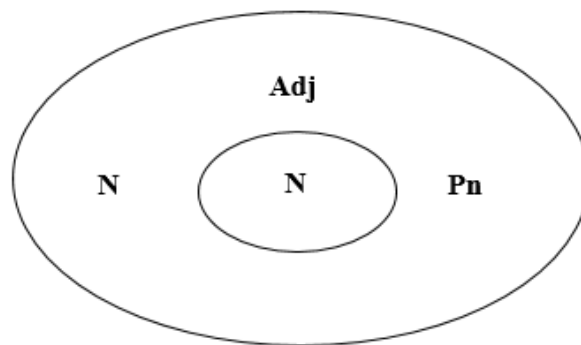

Рисунок 3.10. Номінативна структура МКО

Мовні кліше номінативного характеру є численною групою (316 англомовних, 260 – україномовних кліше) і можуть оформлюватися в конструкції, аналогічні стійким комплексам комунікативного типу: кліше-словосполучення англійської мови “іменник + прикметник”, “іменник + іменник” відповідають іменниковим словосполученням в українській мові “іменник + прикметник”; “іменник у місцевому відмінку + іменник у родовому відмінку” відповідно.

При вивченні номінативних словосполучень до уваги не бралися артиклі, які подекуди подавалися в словникових статтях, задля чистоти проведення аналізу. Англійській мові притаманна подача номінативних структур із зазначенням неозначеного артикля “a”, однак його вживання піддається змінам відповідно до різних мовних ситуацій.

Розглянемо більш детально структуру номінативних словосполучень, виділяючи ядерні та периферійні компоненти.

1) “Іменник + іменник” (N + N) (англ. 114 – 36 % та укр. 83 – 32 %). В англійській мові формула ширша та має три складники: “іменник + прийменник of/on + іменник” (N + Pr + N), тоді як відповідник формули української мови звужений до двох складників – “іменник + іменник” (N + N). У словосполученнях, які мають граматичну структуру, розширену додатковими елементами (службовою частиною мови – прийменниками), закладено можливість зміни порядку домінантів так, що ядро може бути на першому місці, а периферія – на другому і в англійській, і в українській мовах: *chapter of accidents* / збіг обставин; *play on words* / гра слів; *abuse of authority* / зловживання владою; *achievement of goal* / досягнення мети; *division of labour* / розподіл праці, *test of time* / випробовування часом; *point of view* / точка зору; *accident prevention* / техніка безпеки; *advance in price* / підвищення цін.

Наголосимо на тому, що трапляються й повні структурні відповідники, що є менш представленим фактичним матеріалом. У них англійські та українські формули нараховують лише два іменникові елементи (N₁ + N₁ / N₂ + N₂), тобто збіг у структурних формулах відбувається в таких прикладах: *alarm signal* / сигнал тривоги; *bus stop* / зупинка автобусу; *police station* / відділок поліції.

2) “Іменник + прикметник” (N + Adj) (англ. 111 – 35 %, укр. 130 – 50 %). Ця структура зазнає певних змін при встановленні відповідників МК в англійській та українській мовах. Підтип структурної формули номінативних МК з іменною основою реалізується в англійській мові в такій моделі: “прикметник + іменник” (Adj + N), що повністю відповідає формулі МК української мови: *clarion call* / бойовий клич; *dormant account* / поточний рахунок; *priory estimate* / попередня оцінка; *abend exit* / аварійний вихід; *absolute necessity* / крайня потреба; *academic probation* / випробувальний термін; *actionable issue* / спірне питання.

Однак у певних випадках здатність однієї форми реалізувати декілька значень спричиняє асиметрію цієї вже не синтаксичної, а морфологічної структурної формули в англійській мові. Так, один із складників (іменників) виражає атрибуцію означення, чим викликає розбіжність між структурами порівнюваних мов. Англомовні кліше складаються із двох іменників (N + N), що в українській мові має відповідник (Adj + N): *package tour* / *пакетний тур*; *desk lamp* / *настільна лампа*; *night club* / *нічний клуб*; *post office* / *поштове відділення*; *railway station* / *залізничний вокзал*; *sports club* / *спортивний клуб*; *teddy bear* / *плюшевий ведмедик*; *tea party* / *звана вечеря*.

3) “Прикметник + іменник + іменник” (англ. 4, укр. 11). У цій моделі існують варіації у зміні порядку положення ядра й периферії та компонентів в англійській і українській мовах.

Перший варіант знаходить вияв у розширенні додатковими членами структури в українській мові – (Adj₁ + N₁ / Adj₂ + N₂ + N₂): *free hand* / *повна свобода дій*; *accidental coincidence* / *випадковий збіг обставин*; *remote controller* / *пульт дистанційного керування*; *residential address* / *адреса місця проживання*; або в українській мові зміна одного з компонентів ядра з іменника на прикметник (Adj₁ + N₁ / Adj₂ + Adj₂ + N₂): *peppercorn rent* / *номінальна орендна плата*; *advanced student* / *молодий науковий співробітник*; *account current* / *поточний банківський рахунок*.

Друга варіація за граматичною структурою нагадує прості словосполучення, де ядром є іменник, а до периферії належать прикметники та іменники (Adj₁ + Pr₁/- + N₁ + N₁ / Adj₂ + Pr₂/- + N₂ + N₂): *round table conference* / *конференція круглого столу*; *abolition of capital punishment* / *відміна смертної карі*; *rigid adherence to rule* / *чітке дотримання правила*; *extra curricular activities* / *робота в позааудиторний час*.

За валентністю, під якою розуміємо не лише структурні компоненти мовного кліше – єдиного цілого, але й спроможність до сполучуваності з іншими мовним явищами, усі МК можна поділити на вільні та зв’язані (повністю або частково). Структурно вільні кліше складаються зі словоформ

самостійних слів, що використовуються в такому ж значенні і в інших (насамперед вільних) сполученнях: *Team work* / *Командна робота*, *Small talk* / *Салонна розмова*, *False accusation* / *Хибне звинувачення*, *Information bureau* / *Довідкове бюро*, *Litter bin* / *Бак для сміття*, *Mutual agreement* / *Взаємна згода*, *Potential buyer* / *Потенційний покупець*.

Зв'язані мовні кліше включають до своєї структури одиниці, які або взагалі не вживаються в мовленні поза межами певного кліше, або ж мають украй обмежену валентність: *de facto marriage* / *цивільний шлюб*; *sure thing* / *вірна справа*; *run of luck* / *полоса везіння*; *mass media* / *засоби масової інформації*; *hustle and bustle* / *шум і метушня*. Абсолютна більшість розгляданих кліше є вільними.

Мовні кліше номінативного характеру є численною групою (316 та 260 МКО англійської та української мов) і можуть оформлюватися в конструкції, аналогічні стійким комплексам комунікативного типу: кліше-словосполучення англійської мови “іменник + прикметник” (111 одиниць – 35%), “іменник + іменник” (83 одиниць – 26%) відповідають іменниковим словосполученням в українській мові “іменник + прикметник” (130 МК – 50 %); “іменник у місцевому відмінку + іменник у родовому відмінку” (114 одиниць – 43%) відповідно (рис.3.11).

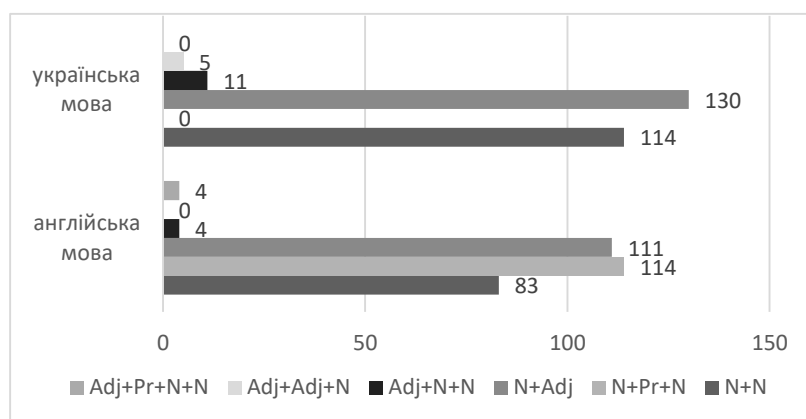

Рисунок 3.11. Варіації структур номінативних словосполучень англійської та української мов

Характерними для номінативної структури є: розширення в англійській мові формули на три складники: “іменник + прийменник of/in + іменник” (N + Pr + N), з відповідником формули української мови, де присутні два складники – “іменник + іменник” (N + N); здатність однієї форми реалізувати декілька значень спричиняє асиметрію цієї структурної формули в англійській мові, де один зі складників (іменників) виражає атрибуцію означення, таким чином викликаючи розбіжність між структурними елементами порівнюваних мов, зокрема англійській мові кліше складаються із двох іменників (N + N), що в українській кліше має відповідник (Adj + N); розширення формули Adj₁ + N₁ англійської мови додатковими членами структури в українській мові – Adj₂ + N₂ + N₂ або – Adj₂ + Adj₂ + N₂.

Отже, збіг номінативних структур відбувається у 197 МК з формулою N + N, 136 кліше з елементами прикметника та іменника, а також у 15 одиницях із закодованою структурою Adj + Pr/- + N + N. Загалом збіг спостерігається у 60 % прикладів. Натомість незбіг структур властивий розширеним формулам із додатковими компонентами прикметника або іменника (40 %).

3.4.2. Типи дієслівних мовних кліше. Синтаксичні моделі англо- й україномовних кліше утворюють дієслівну категорію структурних формул, яка складається з дієслівного та іменного елементів. Ця група є більш чисельною (749 англійських прикладів та 648 – українських), ніж група МК з номінативною структурою. Головною моделлю вербативних словосполучень є “дієслово + іменник” (V + N). Ядром у таких словосполученнях є дієслово, а периферією виступає субстантив (рис. 3.12).

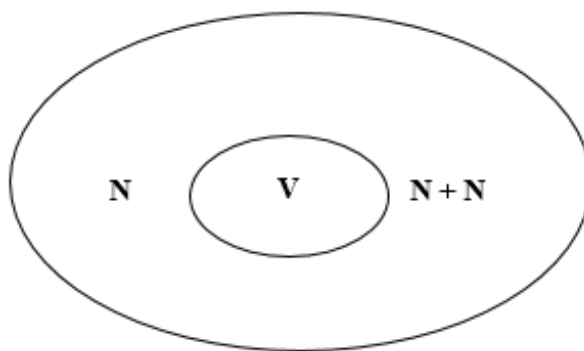

Рисунок 3.12. Граматична структура дієслівних словосполучень

Досліджуючи власне структуру МК задля повного проникнення в суть мовного знака та виділення універсальних і окремих властивостей структурних варіацій у двох порівнюваних мовах, зіставлення проходить за кожним компонентом-складником. Отже, фразові дієслова англійської мови не розглядаються як єдине ціле, а членуються та аналізуються окремо з виділенням самостійних і службових частин мови.

Ця група структурних формул має дві синтаксичні моделі.

Перша в англійській мові – це “to + інфінітив + артикль + іменник” ($V_1 + A_{-1} + N_1$), а в українській її відповідник – “інфінітив + іменник у знахідному відмінку” ($V_2 + N_2$). Така варіація структурних формул властива для 620 англо- й україномовних кліше. Відмінність у цих моделях полягає в тому, що в українській мові відсутнє поняття артиклів і частка “to”, яка в англійській вживається перед інфінітивом. Наприклад: *to abandon an application* / скасувати заявку; *to accept a challenge* / прийняти виклик; *to accept an offer* / прийняти пропозицію; *to accomplish a promise* / виконати обіцянку; *to add the interest* / нараховувати відсоток; *to administer a rebuke* / винести догану; *to adopt a decision* / приймати рішення; *to adopt a resolution* / ухвалити резолюцію; *to adopt a suggestion* / прийняти пропозицію; *to advance a hypothesis* / висунути гіпотезу; *to advance an argument* / наводити докази; *to affirm a judgment* / виносити вирок; *to afford an opportunity* / надавати можливість; *to break an agreement* / розірвати угоду; *to conclude an agreement* / укласти договір; *to abrogate a law* / скасувати закон; *to*

absorb interest / отримувати вигоду; to to accrue benefits / отримувати вигоду; to administer justice / чинити правосуддя; to be a success / мати успіх; to bear evidence / надавати докази; to beat a record / побити рекорд; to call the roll / зробити перекличку, to commit a crime / вчинити злочин; to deliver an address / виступати з промовою.

Друга модель в англійській мові з елементами “фразове дієслово + іменник”. Вона має три можливі варіації формул, які зафіксовано в 446 випадках:

- першою (288 МК) є $phV_1 + Pr_1 + N_1$ в англійській мові, що в українській має відповідник із простим дієсловом $V_2 + N_2$: *to deal with a question / висвітлити питання; to come into fortune / отримати спадок; to draw up agreement / укласти договір; to drum up customers / приваблювати покупців; to fasten on idea / дотримуватися думки; to deliver on agreement / виконувати зобов'язання; to deal with a problem / вирішувати проблему; to cut down the costs / знизити витрати; to come to terms / дійти згоди; to eke out an income / поповнювати бюджет; to end in failure / завершитися поразкою; to get onto question / обговорювати питання; to go through difficult / подолати труднощі; to keep back tears / стримувати сльози; to keep to rules / дотримуватися правил; to mail off a letter / відправляти листа; to open up possibilities / надати можливість;*

- англійське кліше з моделлю $V_1 + Pr + A_1/- + N_1$ та відповідна українська – $V_2 + Pr_2 + N_2$ (160 кліше з обох мов): *to dwell on the problem / зупинятися на питаннях; to encroach on territory / зазіхати на територію; to complain of pain / скаржитися на біль; to enter into negotiations / вступити в переговори; to grow into role / входити в роль; to leave out of account / не брати до уваги; to agree to terms / погоджуватись з умовами; to attend to smb's needs / бути уважним до потреб; to be at variance / розходитися в поглядах; to bear in mind / мати на увазі; to buy on tick / купувати в кредит; to care for the sick / доглядати за хворим;*

- третя модель (78 МК) є більш ускладненою, оскільки окрім фразового дієслова та іменника в структурі англомовного кліше присутній ще один субстантив і прийменник: 1) $phV_1 + N_1 + A + N_1$, при якій формула МК української мови звужена до двох елементів ($V_2 + N_2$): *to take advantage of the opportunity* / *скористатися можливістю*; *to set a hand on document* / *підписувати документ*; *to attach importance to* / *надавати значення*; 2) $phV_1 + N_1 + A/-/Pr_1 + N_1 / V_2 + Pr_2 /- + N_2 + -/N_2$: *to be in an agony of despair* / *впасти в розпач*; *to be in the social scale* / *займати суспільне становище*; 3) $phV_1 + N_1 / V_2 + Pr_2 /- + N_2 + -/N_2$: *to abound in sense* / *дотримуватися власної думки*; *to adjudge to jail* / *винести судове рішення*; *to be at war* / *бути в стані війни*; *to come at problem* / *підійти до розгляду проблеми*.

Синтаксичні моделі англо- й україномовних кліше утворюють дієслівну категорію структурних формул, яка складається з дієслівного та іменного елементів (рис.3.13.). Ця група є найбільш чисельною (англ. 749, укр. 648), ніж група МК з номінативною структурою.

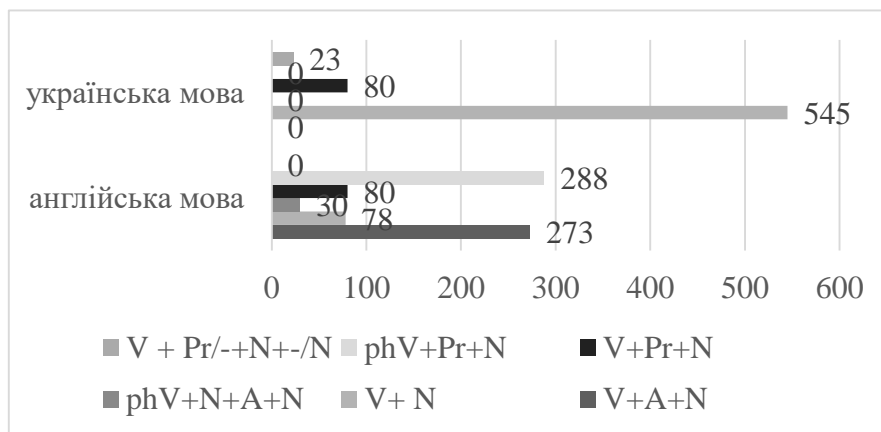

Рисунок 3.13. Варіації структур дієслівних словосполучень англійської та української мов

Ця група структурних формул має дві синтаксичні моделі. Перша в англійській мові – це “to + інфінітив + артикль + іменник”, а друга –

“фразове дієслово + артикль/відсутність артикля/прийменника + іменник”. Визначними характеристиками цих формул є відповідність з україномовними кліше, які у своїй структурі мають такі відмінності: відсутнє поняття артиклів (*to accept an offer / прийняти пропозицію; to accomplish a promise / виконати обіцянку*); фразові дієслова (phV: V + Pn) не властиві українським конструкціям, а тому передаються звичайним дієсловом (*to deal with a problem / вирішувати проблему; to get into conversation / підтримувати розмову*).

Отже, граматична структура дієслівних словосполучень є менш розгалуженою, ніж субстантивних. Ядром словосполучень є дієслово, тоді як до периферії належать іменник та в деяких випадках – іменник з прикметником. Підсистему розгляданих англійських вербативних словосполучень характеризує наявність значної кількості МК (446 одиниць) з фразовим дієсловом у позиції ядерного елемента структури. Так, збіг у структурах відбувається в 623 кліше з двох мов (45 %), тоді як компонентний аналіз виявив незбіг дієслівних словосполучень загальною кількістю 774 одиниці (55 %).

3.4.3. Типи мовних кліше у формі фраз і речень. У нечисленних наукових працях, у яких містяться основні положення вивчення структурних особливостей мовних кліше, зауважується, що в англійській мові серед МК переважають утворення зі структурою непоширеного речення. Саме тому виділяють чотири групи фразових структур кліше:

- 1) двоскладні мовні кліше (прості непоширені речення, прості поширені речення);
- 2) перехідні форми між односкладними та двоскладними реченнями (презентативи “It’s”, “That’s”; “That’s + якісні прикметники”);

3) односкладні кліше (імперативні, інфінітивні конструкції, субстантивні, серед яких виділяють номінативні та прийменникові, вигуківі);

4) неповні речення (підрядні умови, речення: без підмета, простого дієслівного присудка, частини складного присудка та підмета, підмета та присудка, презентатив *It's* і *That's*).

Отже, виділяємо такі типи моделей мовних кліше зі структурою речення (англ. 150, укр. 137): односкладні (поширені і непоширені) та двоскладні (поширені і непоширені).

До односкладних непоширених належать кліше (англ. 30, укр. 27), оформлені як спонукальні речення, представлені і в англійській, і в українській мовах що відображаються в декількох формулах, що є спільними для обох мов:

- в англійській мові дієслово наказового способу (V!), яке в українській має відповідник із таким же складником: *Relax!* / *Розслабся!*; *Don't worry!* / *Не хвилюйся!*; *Ready! Steady! Go!* / *На старт! Увага! Марш!*;

- формула англомовного кліше “дієслово + прийменник / займенник” (V + Pr). В українській мові їй відповідає дієслово наказового способу (V!): *Go ahead!* / *Рухайся!*; *Line up!* / *Шикуйсь!*; *Keep quiet!* / *Не шуміть!*

Формула односкладного непоширеного речення з елементом дієслова наказового способу властивий українській мові, тоді як в англійській розширений прикметником (*Get lost!* / *Забирайся!*) або займенником із прислівником (*Get this straight!* / *Затям!*), що переносить ці конструкції до іншого типу речень – односкладних поширених.

В окрему групу односкладних непоширених речень виділяють англомовні кліше, що починаються із заперечної частки “not”, утворюючи модель “not/no + дієслово/іменник” (not/no + N/V), яка у відповіднику в українській мові збігається з формулою “не/ні + дієслово/іменник” (не/ні + N/V) – 1 пара: *No tongue!* / *Ні слова!*; або передає заперечення за допомогою частки “по” в англійській мові та прийменника “без” в українській: *No*

questions! / Без питань, No problem! / Без проблем; No comment! / Без коментарів; No dice! / Без шансів.

Відмінними формулами є варіації структурних елементів англійської та української мов: Not + Pr + Pn + N / Pr + Pn + N (*Not on your life! / В жодному разі*); No + N, що в зіставляюваній мові мають відповідні структури “Adv” або “не + V” (*No way! / Нізащо!; No use! / Марно! або No smoking! / Не палити!*); No/Not + Adj, якій в українській мові відповідають “Adv” або “не + V” (*Not bad! / Непогано! або No good! / Не годиться!*).

Такі кліше підкреслюють категоричний характер заперечення, відмови, заборони, посилюючи його емоційність.

До односкладних поширених належать речення, які в англійській мові (36 МК) мають поширену форму, а в українській (39 МК) – як поширену, так і однокомпонентну.

Так, в англійській мові існують мовні кліше, побудовані за моделлю “прислівник + дієслово” (Adv + V), які в українській набувають відповідної форми “прислівник + предикативна форма на -но, -то”: *Enough said! / Достатньо сказано!; Well done! / Добре виконано!; Wet paint! / Щойно пофарбовано!*

Структурні моделі англійської та української мов мають однакові формули “дієслово + займенник + іменник” (V + Pn + N) у таких прикладах: *Take my advice / Скористайся моєю порадою, Consider our remarks! / Урахуйте наші зауваження!*

Достатньо поширеними в англійській мові є кліше із займенником *what / how*, що відіграє роль підсилювача значення, і артиклем та іменником. Така конструкція схильна до стандартизованості, оскільки формула англійської мови “займенник + артикль/відсутність артикля + іменник” (Pn + A/- + N) в українській мові набуває вигляду “займенник + іменник” (Pn + N): *What a cheek! / Яке нахабство!; What a surprise! / Оце жарт!; What a nuisance! / Яка дрібниця!; What a shame! / Який сором!*

Англійська формула Pr + Pr/- + N! також не знаходить відповідника в українській мові, однак модель Adv! належить до цього ж типу речень, оскільки, незважаючи на відсутній предикативний центр речення, є поширеним обставиною: *Round about turn!* / *Кругом!*; *About face!* / *Кругом!*; *At ease!* / *Вільно*.

Особливою є структурна модель односкладного поширеного речення англійської мови “фразове дієслово наказового способу + прийменник + іменник/займенник” (phV + A + N/Pn!). В українській мові ця формула має декілька варіацій: 1) “дієслово + іменник” (V + N): *Keep to the point* / *Дотримуйся теми*; 2) “заперечна частка ‘не’ + дієслово + прийменник + іменник” (не + V + Pr + N): *Stick to the point* / *Не відхиляйся від суті*. Ця ж модель в українській мові співвідноситься з формулою односкладного непоширеного та має інший відповідник – “дієслово наказового способу” (V!): *Go for it!* / *Ризикни!*

Формула “прикметник + іменник / займенник + дієслово наказового способу” (Adj + N + V!), що в англійській мові виражає спонукання, в українській скорочується до одного елемента “прислівника” та належить до односкладних поширених обставиною речень (*Double time march!* / *Бігом!*).

Кліше в англійській мові з формулою V + Pn! в україномовному відповіднику має модель V + Adj!: *Bless you!* / *Будьте здорові!*; *Watch it!* / *Будьте обережні!*

Двоскладні непоширені речення представлені не меншою кількістю одиниць і в англійській (36 МК), і в українській (39 МК) мовах.

Предикативна частина репрезентована іменником / займенником і дієсловом:

- перша варіація полягає у використанні у двох мовах елементів “займенник + дієслово”: *I am amazed.* / *Я здивований.*; *I am inclined to think.* / *Я схильний думати.*; *Things do happen.* / *Усяке трапляється.*; *Are you kidding?* / *Ти жартуєш?*; *I can disagree.* / *Я можу не погодитися.*; *I will explain.* / *Я поясню.*;

- другою є речення зі структурою іменник + дієслово: *Show must go on. / Життя продовжується.; Time has come. / Час прийшов.; Time presses. / Час летить.; Time will tell. / Час покаже.*

Натомість групу **двоскладних поширених речень** формують прикладами, де предикативна основа розширена додатковими складниками (англ. 62, укр. 53), зокрема:

а) займенниками англ. V + Pn + V + Pn? / укр. Pn + Pn + V?: *Can I help you? / Я можу вам допомогти?; Would you allow me? / Ви мені дозволите?;* англ. Pn + V + Pn / укр. Pn + Pn + V: *I know that / Мені це відомо; I told you / Я вас попереджав; I won't deny that / Я не буду це заперечувати;*

б) займенниками та іменниками: англ. Pn + V + no+ N + Pr + Pn / укр. Pn + не + V + N + Pr + Pn (*It makes no difference to me. / Це не має значення для мене.*); англ. Pn + V + A + N + Adv / укр. Pn + V + V + Pr + Pn (*He has a point there. / Він має рацію в цьому.*);

в) іменниками / займенниками, дієсловами та прислівниками / прикметниками, де спільними є формула Pn + V + Pn + N: *I appreciate your help. / Я ціную вашу допомогу.; I beg your pardon. / Я прошу вашого вибачення.*

Відмінність простежується в таких конструктах: англ. Pn + V + A + Adj + N + V / укр. Pr + Pn + N + Adv + V (*It's an impossible question to answer. / На це питання неможливо відповісти.*); англ. Pn + V + Adv + Pn / укр. Pn + Adv + Adj + Pn + V (*I am very glad to see you. / Я дуже радий вас бачити.*); англ. Pn + V + Adv + Pr + Pn / укр. Pn + V + N + Pr + Pn (*I am rather vague about it. / Я маю сумніви стосовно цього.*); англ. Pn + V + Pn / укр. Adv + Adv + V (*I can't help it. / Тут нічого не вдієш.*); англ. Pn + V + Pn + Pr + Pn + Adj + N / укр. Pn + V + Pn + Pr + Adj + N (*I did it of my own accord. / Я зробив це за власним бажанням.*).

За логіко-граматичним підходом до цієї групи відносимо питальні речення англійської мови, що починаються з прислівника *how* (Adv + Pn + V), яким в українському варіанті МК відповідає також формула двоскладного поширеного (Adv + V) з пропущеним складником

предикативного центру: *How are you doing? / Як справи?; How do you do? / Як поживаєте?; How are things? / Як справи?*

В окрему групу доцільно виділити англомовні кліше, що починаються на “That’s” та “It’s” (предикативний центр), у яких в українській мові структурні формули відповідають цілому реченню з випущеним одним членом граматичної основи: *It is a waste of time / Це марна трата часу; It is all for the best / Усе на краще; It makes no sense / Це зовсім безглуздо; It might have been worse / Могло бути гірше;* або з присутніми обома головними членами реченнями: *It is no good at all / Це зовсім не годиться; That does not concern me / Це мене не стосується; That suits me very well / Мене це влаштовує; That’s precisely what I was going to say / Це саме те, що я хотів сказати; That’s where I’d like to end / На цьому я хочу закінчити; There are two ways of looking at this / Це можна розглядати з двох сторін; There is no difference at all / Це не має значення; There was nothing you could do about it / Нічого не можна було зробити; It’s nice to see you / Приємно вас бачити.*

Повні поширені питальні речення, які починаються з питального займенника *what*, також властиві структурі двоскладних поширених речень. В українській мові він передається питально-відносним займенником *що*, *у чому*, *котрий*: *What are you interested in? / У чому ви зацікавлені?; What are you talking about? / Про що ви говорите?; What do you want? / Що вам потрібно?; What is the matter? / У чому справа?; What is the problem? / У чому проблема?; What is the time? / Котра година?; What’s doing? / Що тут відбувається?; What’s the matter with you? / Що з вами?; What’s the trouble? / У чому справа?*

До структури питальних речень належать також і повноцінні питальні речення, формули яких включають питальні слова, допоміжні дієслова, займенники або іменники та головні дієслова: *How can I help you? / Чим я можу допомогти?; Does the idea appeal to you? / Чи цікавить вас ця ідея?; Is this seat taken? / Це місце зайняте?; May I have my say? / Можна мені сказати?; Would you mind? / Не були б ви проти?*

Мовні кліше можуть мати форму підрядних речень, зокрема підрядних речень умови (обставинно-умовні, які вживаються без головного речення): *If you say so / Якщо ти так кажеш; If it comes to that / Якщо вже на те пішло; If my memory does not fail me / Якщо мене не зраджує пам'ять; If this is the case / Якщо так стоїть питання.*

Визначальними є приклади мовних кліше *If I make no mistake / Якщо я не помиляюся; If you don't mind / Якщо ти не заперечуєш*, які побудовані за схожою моделлю, однак належать до іншого типу речень – двоскладних непоширених.

Початкові формули-варіанти для складнопідрядних речень “I would + V” в українській мові мають відповідну форму “Я б хотів / був + V”: *I would like to point out right at the beginning that... / Спершу я хотів би зауважити, що...; I would like to remind you that... / Хотілось би нагадати вам, що...; I would be most grateful if you could... / Я був би дуже вдячний, якби ви могли...; I would be grateful if you could let me know when... / Я був би вдячний, якби ви могли повідомити мене, коли....*

Наголосимо, що певна незавершеність властива також англо- й україномовним кліше, що мають в англійській мові структуру двоскладного непоширеного, а в українській односкладного непоширеного речення відповідно: *It depends / Як сказати..., Who cares / Кого хвилює, They say... / Так кажуть...* (приклади двоскладних англійських кліше з відповідними україномовними, однак зі структурою односкладного речення).

Цікавими є окремі випадки утворень речень, серед яких виділяється специфічна для англійської мови модель, відповідно до якої мовні кліше формуються на основі прийменникової частини фразового дієслова “прийменник + прийменник + займенник” (Pr + Pr + Pn), що в українській мові відповідає двоскладному непоширеному реченню: *Away with you (it)! / Забирайся геть!; In with you! / Я на паях!; Up against it! / Ти понав!* (англійські односкладні непоширені речення та українські двоскладні непоширені).

Відмінність у структурних формулах двоскладного англійського речення проявляється шляхом використання перехідної форми між односкладними та двоскладними реченнями через вживання моделі “That’s/It’s + якісний прикметник”. При знаходженні відповідника українською вона змінює структуру – виражається здебільшого одним словом (МК зі структурою двоскладного непоширеного та кліше односкладних поширених): *That’s marvellous!* / Чудово!; *That’s terrific!* / Приголомшливо!; *That’s fantastic!* / Збожеволіму!; *That’s good!* / Добре!; *That’s great!* / Чудово!; *That’s wonderful!* / Чудово!; *It’s outrageous!* / Обурливо!; *It’s impossible!* / Неможливо!

Серед інших моделей кліше досить уживаною є формула англійської мови “Let + Pn” в одному ряді з іменником, прикметником та дієсловом, що відповідає українському варіантові спонукального речення “Дозвольте / Давайте”: *Let me give you a brief example...* / Дозвольте навести приклад...; *Let’s have a final look at...* / Давайте в останній раз розглянемо...; *Let’s move to another question...* / Давайте перейдемо до наступного питання...; *Let’s talk briefly about...* / Давайте коротко розглянемо....

Отже, на основі аналізу синтаксичного моделювання з виділенням елементів кожної структурної формули зафіксовано, що більшість прикладів фактичного матеріалу є відмінною, а спільною ознакою є лише наявність предикативного центру. Це зумовлено тим, що українська мова не має артиклів, інфінітивної частки “to”, а також фразових дієслів, які складаються з дієслова та прийменників. Тому порівнюваним клішованим одиницям властиві розбіжності у структурі, що вказує на гнучкість складу кліше двох аналізованих мов. Серед структур речення в англійській та українській мовах (150 та 137 кліше відповідно) було визначено такі типи моделей МК: односкладні (поширені та непоширені) та двоскладні (поширені, непоширені) (рис.3.14.).

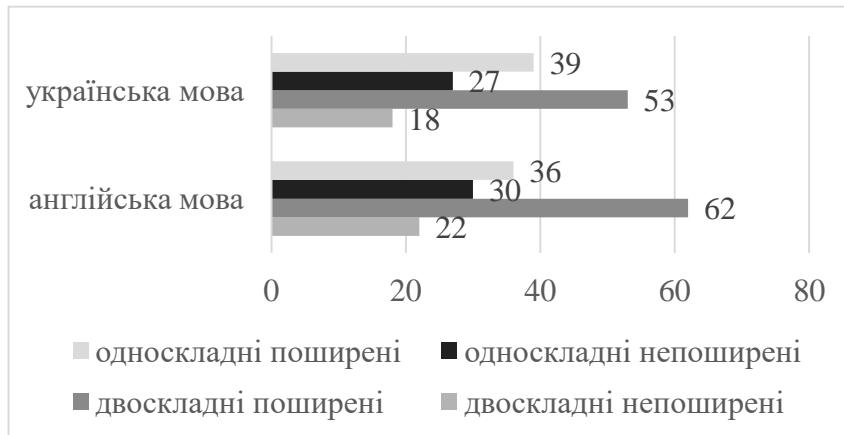

Рисунок 3.14. Варіації структур речень англійської та української мов

Однокладні непоширені речення зі структурою іменник / займенник + дієслово, тобто з повною предикативною частиною, властиві і англійській (20 %), і українській (20 %) мовам. Схожі результати спостерігаються і зі структурою простих поширених речень (анг. 29 % , укр. 28 %).

До двоскладних поширених речень (41 % та 39 % в англійській та українській мовах відповідно) належать ті, де предикативна основа розширена додатковими складниками, зокрема: а) займенниками; б) займенниками та іменниками; в) іменниками / займенниками, дієсловами та прислівниками / прикметниками. До цієї групи відносимо і питальні формули, які починаються з питального займенника *what*. В українській мові він передається питально-відносним займенником *що, котрий*. В окрему групу слід виділити двоскладне англійське речення з формулою “That’s/It’s + якісний прикметник”, яка має відповідну модель і в українській мові – з одним елементом-прислівником.

Висновки до Розділу 3

За трьома виділеними критеріями (ядерною структурою, семантико-стильовою особливістю і функціональним навантаженням) виокремлено три головні типи відношень між англо- й україномовними кліше: еквівалентність,

часткова еквівалентність і безеквівалентність. Визначено перевагу у відношеннях між проаналізованими МК групи часткового збігу (60 %), тоді як найменшою за кількісним показником є група безеквівалентних клішованих одиниць (8 %), у якій виділені україномовні кліше – 3 % та англомовні – 5 %.

Еквівалентність, яка була схарактеризована як неповна через звуження головних критеріїв зіставлення до трьох, достатньо репрезентована в англійських та українських МК на прикладі 362 пар за збігом семантики, ядерної структури та функції. У процесі зіставлення та опису зафіксовано аналогічну будову переважно словосполучень (більш розширені формули речень і фраз характеризувалися частковим збігом). Найвищий показник у формулах еквівалентного відношення спостерігається у дієслівних словосполученнях (60 %) через аналіз структури МК за двома головними компонентами – ядром та периферією.

Часткова еквівалентність властива чи не найширшому спектру відношень. Так, у МК першої групи збіг відбувається за двома показниками (структура та функція), а головною відмінністю є значеннєве наповнення елементів МК (311 пар МК). Оптимальними репрезентантами цієї групи є словосполучення з фразовими дієсловами, які в англійській мові розглядаються як єдине ціле і передаються в українській мові простим дієсловом.

Друга група часткового збігу англо- й україномовних кліше вирізняється подібністю функціональних якостей, а також значенням і окремих компонентів, і клішованої одиниці загалом. Вона є менш чисельною (141 пара МК), а в її межах превалюють словосполучення – дієслівні та іменні. Компонентний аналіз дозволив визначити різницю між семами окремих слів-складників МК порівнюваних мов та виділити збіг у 28 % мовних кліше.

Кількісно найменшою є третя група – 74 пари кліше, у яких схожість виявляється лише у функціональному плані. Вона представлена більш складними утвореннями, де МК є три- та чотирикомпонентними одиницями.

Безеквівалентні відношення представлені 97 мовними кліше (англ. 66, укр. 31) серед яких виділяємо МК-реалії та МК-структурні екзотизми. До першої групи належать мовні знаки, що відіграють роль маркерів культури певного етносу та не збігаються з уявленнями іншої народності (англ. 12, укр. 11). Номени згруповані за семним навантаженням, серед яких виділяють: назви політичного устрою, святкової тематики, лексики повсякденного вжитку. До другої ж групи включені приклади кліше, що використовуються в повсякденній комунікації (англ. 54, укр. 20). Такі приклади також передають специфічні ознаки словникового складу картини світу англійської та української мов. До них належать групи МК, які в одній із двох мов співвідносяться з простими лексемами.

Визначено дериваційну (лексико-семантичну) і синтаксичну (граматико-семантичну) структури. У процесі дослідження використано схему номінативного членування словосполучень, граматичної структури речення та дериваційної структури дієслівних словосполучень.

У номінативній структурі виділяють три можливі формули: “іменник + іменник”, “іменник + прикметник” та “прикметник + іменник + іменник”. Найбільше представлена формула з прикметниковим та іменниковим компонентами (англ. 111, укр. 130). Характерними особливостями для номінативної структури є розширення формули до трикомпонентної одиниці в англійській мові за допомогою прийменник of/in; асиметрія структурної формули в англійській мові через вираження атрибуції означення одним з іменників; розширення української структурної формули додатковими членами – іменником або прикметником.

Грамматично у вербативних структурах МК знаходить вияв у двох видозмінюваних формулах: “to + інфінітив + артикль + іменник” та “фразове дієслово + артикль/відсутність артикля/прийменника + іменник”. Англомовні

кліше у формі дієслівних словосполучень загалом характеризуються перевалюванням в їхніх межах вербативних утворень, ядерним елементом яких є фразове дієслово (446 МК); в українській мові йому структурно відповідає звичайне дієслово з іменником або іменником із прийменником (306 МК). Особливістю дієслівних структурних формул є відсутність поняття артиклів і фразових дієслів в українській мові.

Виділено типи моделей МК зі структурою речення – односкладні – 132 мовних кліше (поширені й непоширені) та двоскладні – 155 мовних кліше (поширені та непоширені). Усі види речень, особливо ті, що до свого складу включають вербатив у заперечній або запитальній формах в англійській мові, відрізняються від відповідних українських кількістю складників через наявність допоміжних і головних дієслів, а також модальних вербативів.

Результати дослідження опубліковані в одній одноосібній статті [173].

РОЗДІЛ 4

АНГЛО- Й УКРАЇНОМОВНІ КЛІШЕ ЯК КОМПОНЕНТИ ЕТИКЕТНИХ
І РИТУАЛІЗОВАНИХ ФОРМ СПІЛКУВАННЯ

Вибірка прикладів фактичного матеріалу підлягає аналізу за допомогою культурно-семіотичного методу, метою якого є вивчення специфічної конфігурації компонентів МК як ключових слів-символів етикету й аналізованих культур.

Процес виникнення кліше займає тривалий час і піддається впливу різних чинників, провідним із яких є соціальна стандартизація, що передбачає типізацію дій та вчинків, які неодноразово повторюються в ході спілкування між носіями однієї чи декількох мов. Уніфікація поширюється не лише на особливості поведінки, яка сформувалася в її процесі, засвоюється дитиною через виховання та відтворюється автоматично, але й на комунікацію, яка проходить шлях від відображення в людській свідомості часто повторюваних ситуацій до вироблення відповідних психологічних шаблонів, що розглядаються в мові у вигляді кліше [34].

Увесь спектр функцій МК включає в себе віддзеркалення динамічної міжособистісної природи інтеракції носіїв різних культур у процесі міжкультурної комунікації. За умови безпосереднього контакту міжкультурна комунікація характеризується використанням засобів мовного коду з культурно-специфічними смислами, мовленнєвих стратегій і тактик. У визначення кліше дослідники вкладають рефлексивність відтворення, що вказує на вживання повсякденних кліше на рівні звички, навички, стереотипів. Це дозволяє комунікантові бути зрозумілим під час розмови, яка апріорі має на увазі швидкий обмін репліками, що є реакцією на репліку партнера і водночас стимулом для відповідної репліки. Відтак об'єктивне вивчення природи мовних кліше неможливе без аналізу виконуваних ними функцій і створення відповідної класифікації.

4.1. Ритуальні мовні кліше

За наявністю значення етикетності прийнято виділяти МК ритуального характеру. До таких кліше належать підгрупи звертання / знайомства, обміну вітаннями і прощаннями, формальні розмови тощо (табл. 4.1). В основу ритуалізованих МК закладено комунікативний динамізм, до них відносимо кліше, що використовуються в повсякденному мовленні для полегшення процесу комунікації.

Таблиця 4.1

Кількісні показники семіотизованих ритуальних МК

Типи етикетних і ритуалізованих форм	Функції МК	Англійська мова	Українська мова
Ритуальні МК (159 МК)	Звертання	14	10
	Вітання	18	18
	Прощання	20	18
	Подяки	15	15
	Вибачення	16	15
Загальна кількість		83	76

Найбільш широка сфера використання клішованих одиниць – щоденна комунікація. У процесі такої комунікації реалізуються метакомунікативна і прагматична функції клішованої одиниці, що тісно переплітаються з комунікативною. *МК-звертання* визначаються з урахуванням поведінки комунікантів і стилю мовлення, що залежить від виду комунікативної ситуації та типу дискурсу: офіційного чи неофіційного.

Коли мова йде про офіційне спілкування, то на застосування тієї чи іншої форми МК-звертання впливає професійний рівень і норми етикету. Уживаними формулами звертань до конкретного співрозмовника в англійській мові є компонент на позначення поваги “*Mr*”, “*Miss*”, “*Mrs*”, “*Sir*”, “*Madam*” + прізвище або “*Ladies and Gentlemen!*” в офіційному та неофіційному спілкуванні. В українській мові звертання до співрозмовника на рівні ділових стосунків не передбачає використання відповідних форм

“містер”, “міс”, “місіс”, “сер”, “мадам” + або “пані та панове”. Натомість розповсюдженими стають етикетні формули “вельмишановне товариство”, “шановні” + назва аудиторії, до якої звертаються.

Ще одним варіантом звернення до людей, які займають певні посади, в англійській культурі мовлення є формула “посада і прізвище”, наприклад: *Professor* або *Doctor* + прізвище адресата. В українській мові такий прояв культури професійного спілкування проявляється через уникнення назв титулів і посад, натомість звернення відбувається через зазначення імені та по батькові. З іншого боку, якщо говорити про військову сферу комунікації та звання за військовими посадами, то українській мові притаманні такі форми звернення: “Пане генерале”, “Товаришу капітан”.

На рівні неофіційного спілкування спостерігається відсутність регламентованості. У комунікантів є свобода вибору мовленнєвих стратегій, що впливає на оперування формами МК-звертань, до яких належать дружні, сленгові звертання на ім'я: *dear* / *дорогий*, *sweetie* / *любий*, *old chap* / *друже*, *old man* / *старий* (у значенні “давній приятель”), *My boy!* / *Молодець!*, *dear fellow* / *дорогий мій*.

Співрозмовники дотримуються правил етикетної інтеракції і з допомогою МК-вітання, що входять до ритуальних кліше. Серед функцій, які виконують **МК-вітання**, виділяють:

1) додержання етикетних норм при першій зустрічі комунікантів: *Good morning!* / *Доброго ранку!*; *Good afternoon!* / *Доброго дня!*; *Good evening!* / *Доброго вечора!*; *Welcome!* / *Вітаю!*; *My compliments!* / *Моє шанування!*;

2) виявлення настрою від встановлення комунікативного акту та ставлення до співрозмовника: *I am very glad to see you* / *Дуже радий вас бачити*; *It's nice to see you* / *Приємно вас бачити*; *Long time no see!* / *Давно не бачились!*; *My humblest respects!* / *Моє щире шанування!*;

3) ідентифікація окремого співрозмовника та заклик до відповідної реакції: *What a day!* / *Що за день!*; *Pleased/glad to meet you!* / *Радий/приємно*

познайомитися!; How are you? / Як справи?; What's up? / Що нового?; What wonder? / Що дивного?; How come? / Як так?; My pleasure! / Із задоволенням!; What is the time? / Котра година?; May I have my say? / Можна мені сказати?

Ще однією конститутивною функцією ритуальних мовних кліше є завершення комунікативного контакту, яку виконують **МК-прощання**. Відповідно до конвенційних вимог етикету існують різні формули розмикання акту спілкування, які, зі свого боку, детермінуються стилем мовленнєвої ситуації, а також соціальними факторами. До прощальних етикетних формул, що передбачають відновлення комунікативного контакту в майбутньому належать такі МК: *Bye for now! / До побачення!; Good bye! / До побачення!; See you! / До зустрічі!; Bye-bye then! / Щасливо!; Talk to you later! / Пізніше поговоримо!; Catch you later!, See you later!, See you soon! / Побачимось пізніше!; Come again! / Приїздіть ще!; Call me! / Телефонуйте!*

Існують формули прощання, які не є властивими англійській мові: *Бувайте здорові!; Бог з Вами.*

Ритуальні формули з функцією прощання також поповнюють свій склад МК-побажання, в яких значеннєве навантаження настанови поступається головним місцем завершенню комунікативного акту: *All the best! / Всього найкращого! або На все добре!; Have a nice day! / Хорошого дня!; Have a nice weekend! / Вдалих вихідних!; Have a safe trip!, Have a good trip!*

У діловому мовленні МК-прощання використовуються також для позначення завершення думки: *To sum it up I'd like to say... / Підводячи підсумок, хотів би сказати...; all things considered / ураховуючи все сказане вище; the obvious conclusion to be drawn is that... / узявши до уваги, можна зробити передбачуваний висновок...; I would like to sum up the chief points of what has just been said / Хочу підсумувати основні моменти сказаного;*

Summarizing, we may say that... / Підводячи підсумки, ми можемо сказати, що...

Обрання тієї чи іншої одиниці для вираження ціннісних орієнтацій комунікантів залежить від загального настрою та спрямування інтеракції. Важливою функцією, яку виконують мовні кліше, є функція **подяки**. Серед прикладів фактичної бази кліше-подяки присутня етикетна оцінка вчинку адресата, а також почуття вдячності. Ці характеристики надають етикетним знакам властивості обов'язковості, а їх несвоєчасне висловлення порушує спілкування. Вибір МК-подяки залежить від важливості послуги, що була запропонована, а також від стилю комунікації.

Універсальними прикладами, що передають вдячність, є такі: *I appreciate your help / Я вдячний за вашу допомогу; I'm grateful to you / Вельми Вам вдячний; Thank you / Дякую Вам; to be obliged / бути вдячним.*

Посилювачами рівня ввічливості є слова *very much, a lot, very*, що в українській мові мають відповідники *безмежно і велике* (у значенні “дуже”): *Thank you very much / Велике спасибі; Thanks a lot / Велике спасибі; I'm very grateful to you / Я Вам безмежно вдячний.*

Залежно від наданої послуги на рівні офіційно-ділового спілкування в англійській і в українській мовах формули етикетних кліше-подяки розширюються обов'язковим конструктом вдячності *thank* або *appreciate* з додатковим роз'ясненням причини для репліки: *We thank you for your enquiry about our goods / Дякуємо за заявку на нашу продукцію; We will appreciate your informing us of your decision concerning / Ми будемо вдячні вам за повідомлення вашого рішення стосовно...; Thank you for cooperation / Дякую за співпрацю!; Thank you for your attention! / Дякую за увагу!; Let me express my gratitude! / Дозвольте висловити вам подяку!; I can't find words to express my gratitude / Мені бракує слів, щоб висловити вдячність; in reward for this / на вдячність за це; please accept this as a token of my appreciation / прийміть це в знак моєї вдячності.*

До групи **МК-вибачень** належать фрази та словосполучення, які у процесі підтримання ділових відносин сприяють порозумінню не лише носіїв мови, але й тих, для кого англійська (чи українська) мова є іноземною. Цим МК також властива етична оцінка, однак не вчинків адресата, а власне адресанта. Приклади цієї групи МК є неодмінними етикетними настановами для вияву тактовності: *I beg your pardon!* / *Прошу вибачення!*; *Excuse me, please!* / *Вибачте, будь ласка!*; *I'm sorry!* / *Мені шкода!*; *I would like to adduce an excuse* / *Я б хотів принести вибачення*; *I'm terribly sorry!* / *Будь ласка, пробач!*; *Please accept my apologies* / *Приношу своє вибачення*.

МК-вибачення також можуть включати в себе конкретизацію висловлюваного прохання вибачити із зазначенням причини: *Excuse me for interrupting you* / *Пробачте, що перериваю вас*; *Excuse my intrusion* / *Пробачте за клопіт*; *Sorry to trouble you* / *Пробачте, що турбую*; *I must apologize for troubling you* / *Пробачте за клопіт*; *Excuse my coming at such (a late) an hour* та *Excuse me for coming so late* / *Пробачте за запізнення*; *Excuse my omission* / *Пробачте мою помилку*; *Forgive me for not keeping my word* або *Forgive me for breaking my promise* / *Прошу вибачення, що не виконав обіцянку*.

Етикетні формули-вибачення вживаються також для підтримання контакту в комунікативному акті. Якщо конструкти вживаються з метою перепитати або уточнити почуту інформацію, тоді інтонація використовується запитальна: *Excuse me?* / *Вибачте?*; *Pardon?* / *Перепрошую?*.

Отже, до групи ритуальних кліше належать МК різного спрямування, переважно пов'язані з комунікативним актом на різних стадіях його ведення: звертання, вітання, прощання. Кожна із названих підгруп визначається характерними особливостями, за якими обираються ті чи інші кліше. До головних критеріїв відбору певної етикетної формули МК належать: стиль комунікативної ситуації, соціальна належність комунікантів,

взаємовідносини між мовцями. Вагомою характеристикою МК-звертань англійської мови є усталені формули з конкретними словами звертаннями, які не є властивими для українського спілкування.

4.2 Неритуальні мовні кліше

Неритуальні мовні кліше характеризуються зменшенням важливості етикетного маркування фактичного матеріалу. Функціональний потенціал МК спрямований на сприйняття важливої інформації з повідомлення, підтримку комунікативного акту, утримання уваги співрозмовника.

Так, до неритуальних клішованих одиниць, утворення та використання яких є результатом необхідності взаєморозуміння й узгодженості виробничих і ділових процесів у всіх видах діяльності, належать: МК-привертання уваги, запиту та надання інформації, а також метатекстові оператори (табл. 4.2).

Таблиця 4.2.

Кількісні показники семіотизованих неритуальних МК

Неритуальні МК (239 МК)	Привернення уваги	22	22
	Запит інформації	8	8
	Надання інформації	6	6
	Асемантичні вставки	38	38
	Згода	8	8
	Незгода	8	8
	Фасилітатори	29	30
Загальна кількість	119	120	

До підгрупи *МК-привернення уваги* належать мовні конструкти, які використовуються з метою переведення уваги співбесідника на власне комуніканта. Така інтенція до використання цього виду МК проявляється на рівні повсякденного побутового спілкування: *I want to say / Я хочу сказати; I will explain / Я поясню; I beg your pardon, but... / Я перепрошую, але...; It seems to me... / Мені здається...; Have you an idea... / Уявляєте ви...;*

According to all accounts / За загальною думкою; I am tempted to think that... / Схиляюсь до думки...; I have reason to suppose that / У мене є підставити вважати, що; I hold the view that... / Я дотримуюся точки зору...; Can you imagine... / Ти уявляєш...; I'll tell you what... / Знаєш, що....

У діловому ж дискурсі формули МК характеризуються розширеними структурами з демонстрацією ввічливості та поваги до партнерів: *We wish to draw your attention to the fact that... / Звертаємо вашу увагу на те, що...; It's a problem, that will only increase in time / Це проблема, яка з часом лише ускладниться; It's from this angle that one must seriously consider this problem / Саме з цього боку необхідно серйозно розглянути питання.*

На особливу увагу заслуговують конструкти із спонукальним дієсловом *let*, який виконує функцію не спонукання до дії, а привернення уваги співрозмовника та налаштовує на подальший обмін інформацією в процесі комунікативного акту: *Let me give you an example of what I mean / Дозвольте навести приклад того, що я маю на увазі; Let me see if I can illustrate that for you / Подивимося, чи я зможу це вам пояснити; Let's move to another question... / Давайте перейдемо до наступного питання.*

Наступною функцією кліше-привернення уваги є зацікавлення співрозмовника та налаштування його на подальший комунікативний акт мовними кліше, які позначають початок комунікативного процесу: *And now I'd prefer to talk about... rather than... / А зараз я хотів би поговорити про..., а не про...; But one mustn't lose sight of the fact that... / Не можна не звернути уваги на той факт, що...; I would like to point out right at the beginning that... / Спершу варто зауважити, що...; One of the things that must be of concern (importance) to us is... / По-перше, ми повинні звернути увагу на...; the first thing to be taken into account / перше, що слід урахувати.*

Ще одним підвидом неритуальних кліше є МК на **запит та надання інформації**. При запиті інформації не використовують фатичні фрази для контактовстановлення. Вони відрізняються від ритуальних клішованих одиниць на заклик до відповідної реакції тим, що відповіддю стає

незвичайна репліка. Продовжений комунікативний акт є можливим за умови надання комуніканту важливої інформації з можливим розгорнутим поясненням за однією чи більше тем. Тобто, важливим у цьому типі МК є не миттєва реакція співрозмовника, а її змістове наповнення.

Спеціальні МК, які починаються з питального слова (або групи слів), передбачають не просте підтвердження або заперечення думки, а одержання повної інформації. В таких випадках широко розповсюджені запитальні речення, які починаються на питальні слова *what* (*What is the problem? / У чому проблема?; What is the matter? / У чому справа?; What do you want? / Що вам потрібно?; What are you talking about? / Про що ви говорите?; What are you up to? / Що ви надумали?*) або *how* (*How do you happen to know it? / Звідки ти це знаєш?; How do you like it? / Як тобі це подобається?; How long does it take? / Скільки часу на це піде?*).

МК, що використовуються для надання інформації, є заготовленими конструкціями, які слугують базою для оформлення повноцінної відповіді на питальну репліку співрозмовника. Вони характеризуються використанням в офіційно-діловому стилі, що пояснюється функцією стандартизації мовлення: *We were very pleased to receive your letter in reply to our advertisement / Ми були дуже раді отримати листа у відповідь на наше оголошення...; We have carefully considered your proposal / Ми детально розглянули вашу пропозицію; I have pleasure to inform you... / Маю честь вам повідомити, що...; It goes without saying and nobody would deny the fact that... / Безсумнівно, що ніхто не заперечить той факт, що...; There is been a lot of scientific evidence that... / Існує багато наукових доказів того, що...; many factors could account for / багато фактів могли засвідчити.*

Часто загальноживані кліше десемантизуються та стають у процесі діалогу простими **асемантичними вставками**, які є засобом не інформування, а використовуються з метою заповнення пауз або для підтримки комунікативного контакту. Через те, що відсутнє значення етикетності, такими вставками в процесі діалогу служать:

- вставні конструкції, які здебільшого притаманні неофіційному рівню спілкування: *among other things* / між іншим; *and all that / i take інше*; *apart from* / не зважаючи на; *as a rule* / зазвичай / як правило; *as far as I know* / наскільки я знаю; *for your guidance* / до вашого відома; *I told you so* / я ж вам казав; *in accord with smth.* / відповідно до / згідно з; *it seems to me...* / мені здається...; *just imagine!* / подумати тільки!; *oh well* / що ж; *to say more* / до того ж; *something like that* / щось туну того; *as the saying is / goes* / так би мовити;

- складені сполучники та прийменники в готових мовних конструкціях: *in order to* / для того щоб; *neither ... nor ...* / ні... ні...; *in consideration of* / беручи до уваги; *in comparison with* / у порівнянні з; *in accord with smth* / відповідно до; *and all that / i take інше*; *back and forth* / туди й сюди; *far from it* / далеко від цього; *in no case* / ні в якому разі;

- усталені фрази, що трапляються в діловій комунікації: *it is expected that* / очікується, що; *i firmly believe* / я твердо вірю, що; *for your guidance* / до вашого відома; *for your information* / до вашого відома.

В окрему групу слід виділити мовні кліше, які використовуються на офіційному рівні спілкування та є визначною характеристикою наукових робіт: *research issue is determined by...* / актуальність теми зумовлена...; *it is quite evident that...* / цілком очевидно, що...; *it should be noted that study provides a more in-depth discussion* / варто відзначити певні дискусійні моменти...; *there is an urgent need to test a hypothesis by citing an example* / на підтвердження цієї тези наведемо кілька аргументів; *the introduction provides a good, generalized background of the topic* / на початку дослідження автор указує на...; *it has been argued that* / було аргументовано, що; *the authors also employ analysis to explore a range of* / автори також використовують аналіз для вивчення ряду...; *it was hypothesized that* / було передбачено, що; *based on the literature review* / взявши до уваги теоретичні надбання; *the research has raised issues concerning* / дослідження розглядає питання, що стосуються. Такі кліше не зазнають ніяких змін в оформленні

і можуть слугувати при написанні рецензій, відгуків, статей та тез із метою викладу матеріалу та надання певної інформації.

Кліше згоди / незгоди також відіграють важливу роль у процесі спілкування, виступаючи готовими одиницями для комунікативного акту. В ілокутивному плані семантика “згоди” розширюється додатковими семами: підтримка, схвалення, готовність виконати пропоновану дію, дозвол. Доцільно виділити набір МК-згоди для спілкування:

- на неофіційному рівні: *As you say / Як скажеш; I am one hundred percent certain that / Я на сто відсотків впевнений, що...; I won't deny that / Я не буду це заперечувати; No questions about it / Ніяких питань стосовно цього;*

- на офіційному рівні: *That suits me very well / Мене це влаштовує; I have almost no doubt that... / У мене майже немає сумнівів...; Yes, you're quite right to say that / Ви абсолютно правильно кажете, що...; I am writing to confirm our readiness... / Пишу вам, щоб підтвердити нашу готовність....*

МК-незгоди можуть вживатися у функції заперечення, відмови, заборони: *I am rather vague about it / Я не дуже впевнений, що...; I can disagree / Я можу не погодитися; On no account / У жодному разі; I don't honestly think that... / Я, чесно кажучи, не вважаю, що...; I express strong objection to the idea that... / Я вкрай не згоден із точкою зору, що...; You have got it all wrong / Ви це зрозуміли зовсім неправильно.*

Однак можлива форма наукового спілкування, де виклад заперечення може передаватися в пом'якшеній формі: *It would be reasonable / Доцільно було б; I would like to give a remark / Хотілося б зазначити.*

Неритуальні кліше можуть бути зі структурою дієслівних словосполучень різних типів, багаторазове використання яких (особливо в публічно-політичній сфері комунікації) робить їх звичними та легко розпізнаваними. Вони сприяють спрощенню мовлення, обміну інформацією та економії часу. До них належать:

- кліше із фразовими дієсловами, які значно полегшують процес спілкування в англійській мові, оскільки заміняють повноцінні структури словосполучень, тоді як українській мові притаманна розширена формула: *to write off* / не звертати увагу; *to wave aside* / не брати до уваги; *to turn off* / втрачати інтерес; *to break up* / розривати стосунки; *to break through* / досягати успіху; *to cancel out* / зводити нанівець; *to carry through* / доводити до кінця; *to come forward with* / прийти на допомогу; *to black out* / втрачати свідомість;

- кліше із фразовими дієсловами, розширені іменниками, досить популярні в англійській та українській мовах, оскільки, економлячи час комунікантів, вони можуть вживатися як заготовки для подальшого нашарування мовного матеріалу та формулювання завершених думок: *to act up to a promise* / виконувати обіцянку; *to blink away the tears* / витирати сльози; *to bottle emotions up* / стримувати емоції; *to bend over backwards* / докладати зусиль; *to blink back tears* / стримувати сльози; *to buck up one's ideas* / проявляти ініціативу; *to stand upon one's rights* / відстоювати права; *to set aside a verdict* / спростувати рішення; *to work out an agreement* / укладати договір; *to advise in price* / підвищувати ціни; *to beat the price down* / збивати ціну; *to come into fortune* / отримати спадок; *to eke out an income* / поповнювати бюджет; *to pay off a debt* / виплачувати борг; *to pay off a mortgage* / викупити заставну; *to turn down the offer* / відхилити пропозицію; *to subscribe to opinion* / погоджуватися з думкою; *to put up an argument* / наводити аргументи; *to put forward a proposal* / подати пропозицію; *to advance a hypothesis* / висунути гіпотезу; *to advance a theory* / висунути теорію; *to care for the sick* / доглядати за хворим; *to complain of pain* / скаржитись на біль; *to do for smb* / піклуватись про когось; *to fight off illness* / запобігти хворобі / відвернути хворобу; *to minister to the sick* / доглядати хворого; *to send for a doctor* / викликати лікаря; *to write out a prescription* / виписувати рецепт; *to sail through an exam* / скласти іспит; *to take an exam* / складати іспит.

Отже, до неритуальних мовних кліше належать МК-привернення уваги, запиту та надання інформації, згоди/незгоди, а також асемантичні вставки з фасилітаторами. Усі ці підвиди не несуть у собі практично ніякої етикетності, однак виконують функцію регуляторів процесу комунікації або метатекстових операторів, які використовуються для заповнення паузації або швидкої відповідної репліки.

4.3. Спонукальні та аксіологічні мовні кліше

Наступним видом комунікативних МК є спонукальні та аксіологічні мовні кліше (табл. 4.3). *Кліше-спонукування* можуть вживатися і самостійно (конструкти, що використовуються як заготовлені формули для інтеракції в будь-якій мовленнєвій ситуації, не втрачаючи своєї першочергової семантики), і тільки в окремих комунікативних актах як допоміжний засіб (формула впливу на співрозмовника).

Таблиця 4.3.

Кількісні показники семіотизованих спонукальних та аксіологічних МК

Спонукальні МК (73 МК)	Поради і побажання	18	18
	Прохання та розради	11	12
	Заклики	7	7
Загальна кількість		36	37
Аксіологічні МК (47 МК)	Оцінки	26	21

Кожне мовне кліше виконує пропагандистську функцію впливу на аудиторію, до якої звертаються, тобто, з одного боку, спілкування в будь-якій сфері пронизане традиційними кліше мовленнєвої поведінки, а з іншого, – підпорядковане цілям маніпуляції. Письменники й політики навмисно використовують мовні стереотипи та кліше для більш сильного впливу на соціум через відключення логічної рефлексії. Саме тому МК-

спонукання, незалежно від того, існує елемент етикетності та ввічливості в понятійній базі, чи ні, підпорядковує співрозмовника волюнтативному впливу.

До функцій ритуальних МК-спонукань на неофіційному рівні спілкування належать і дружні заклики, що передаються в англійській мові “let’s”, а в українській мові відповідають формулі з “давай”: *Let’s be frank!* / *Давай начистоту!*; *Let’s go!* / *Пішли!*; *Let’s beat it!* / *Давай втечемо!*; *Let’s drink to it!* / *Вип’ємо за це!*; *Let’s live it up!* / *Давай розслабимося!*; *Let’s make up!* / *Давай миритися!*; *Let’s talk it over!* / *Давай це обговоримо!*

До маніпуляторних МК, які вирізняються несуперечливістю, а їхня функція впливу не порушує етикетні норми, тому найкраще впливає на співрозмовника, відносимо дієслівні словосполучення та речення категорії **поради та побажання**. До цієї підгрупи клішованих одиниць, якими мовець може користуватися в повсякденних ситуаціях та на рівні офіційно-ділових взаємовідносин, належать:

- елементи етикетних формул ввічливості (*Bless you* / *Будьте здорові!*; *Be good enough!* / *Будь ласка!*; *Behave yourself!* / *Поводьтеся правильно!*; *Here you are!* / *Ось, візьміть!*; *Pull yourself together!* / *Опануй себе!*; *Don’t take it to heart* / *Не бери близько до серця!*; *It’s not your fault* / *Це не твоя провина!*; *Hope for the best* / *Сподівайся на краще!*);

- формули різкої настанови, в якій компонент ввічливості втрачений, однак без порушень етикетних норм функція впливу на співрозмовника залишається (*Get lost!* / *Забирайся!*; *Get this straight!* / *Затям собі!*; *Go for it!* / *Ризикни!*; *Keep your temper!* / *Тримай себе в руках!*; *Keep to the point* / *Дотримуйся теми!*; *Don’t worry!* / *Не хвилюйся!*);

- формули з позитивною конотацією, спрямовані на опосередкований вплив на адресата. Такі конструкти вирізняються більш складною формою: *We suggest you let us know as soon as possible* / *Ми пропонуємо повідомити нам якомога швидше!*; *the author may wish to reduce the explanation of* / *робота побудована нераціонально, варто було б скоротити...*; *there are several points*

that would require some clarification / аналіз міг би бути поглиблений і розширений...; the author should probably provide more information about / автору слід надати більше інформації про....

До суперечливих МК-спонукань належать підгрупи з функцією **прохання** та **розради**: *We request to pay... / Просимо оплатити...; We kindly ask you to send us / Будь ласка, надішліть нам...; In accordance with law I request / Відповідно до закону я прошу...; Let's move to another question.../ Давайте перейдемо до наступного питання...; Could you allow me... / Не могли б ви мені дозволити...; Good for you / Молодець, хороша робота; It is all for the best / Все на краще; the paper could prove to be very interesting / робота цінна тим, що...; anything is possible / всіляке трапляється; Please accept my condolences / Прийміть мої співчуття; My heart goes out to you / Співчуваю всім серцем.*

Наступну групу складають **аксіологічні** МК, які є більш розгалуженою та представленою категорією етикетних форм спілкування. Цінність як наукова категорія розглядається в межах різних галузей, однак зацікавлює мовознавство в аспекті взаємозв'язку з поведінковою діяльністю, що передається вибором мовного матеріалу в процесі спілкуванням.

Поширеними є ситуації, що передбачають оцінку діяльності комунікантів або висловлених ними думок. Тому, окрім готових фраз і речень, створених для швидкої реакції на репліки мовців, існує група **кліше оцінки**, які допомагають оформити думку і скласти речення в процесі спілкування. Таким МК притаманна експресивність, у деяких випадках використання частковооцінних лексем, а це, зі свого боку, перетворює МК-оцінки на зручний спосіб вираження погляду адресанта на певні цінності. До таких клішованих одиниць, які вживаються для загальної оцінки ситуації, належать: *all for nothing; as good as gold; it makes no sense / це зовсім безглуздо; it's impossible / це неможливо; that's good / це добре; that's too much / це занадто; sound reasoning / ґрунтовні докази; that's wonderful / це*

чудово; *it's outrageous* / це обурливо; *it's rather questionable that...* / досить сумнівно, що...; *fair enough* / логічно, справедливо.

У наукових колах для оцінки якості роботи існують клішовані фрази, якими послуговуються при написанні відгуків і рецензій. Такі фрази характеризуються нейтральною конотацією (*The manuscript builds on a good body of research on this topic* / Автор виявив уміння аналізувати, систематизувати, узагальнити матеріал; *As the authors astutely indicate* або *The study uses a large dataset, with reasonable coverage* та *This study also provided various descriptive statistics* / Автор доводить (підтверджує) свою думку значним ілюстративним (статичним, експериментальним) матеріалом...; *In my opinion, the manuscript contributes substantial insight to* / Праця важлива нестандартними підходами до вирішення...; *The conclusions are mostly well supported by the results* / Висновки автора достовірні й результативні; *The authors make clear the intended practical application of the research* / Автори дають чітке уявлення про передбачуване практичне застосування досліджень).

Негативна оцінка наукової роботи може бути передана таким мовним матеріалом: *There is important information missing* / Залишилися невисвітленими питання, що мають безпосередньо стосуються проблеми; *The major weakness* та *The single biggest problem* / Суттєвим недоліком праці є...; Суттєвий (серйозний) недолік роботи полягає у... / *There are substantial flaws in the manuscript; the authors should change the focus of their analysis to;* *The only figure is rather disappointing* / На підтвердження цієї тези автор наводить кілька аргументів (прикладів, даних), які не завжди переконливі; *The predicted values may also have systematic errors* / Така постановка питання не є однозначною...; *I am not sure that the results will be judged novel or important enough for...* / Я не впевнений, що результати роботи можуть вважатись новими або важливими для....

Отже, в окремі групи виносяться спонукальні та аксіологічні мовні кліше. Кліше-спонування як окремий засіб впливу на співрозмовника

можуть бути виражені МК-порадою та МК-побажанням, що є несуперечливими маніпуляторними клішованими одиницями, а також суперечливими – МК-проханням та МК-розрадою. Аксиологічні МК є ритуалізованими формами спілкування, до основних функцій яких належать подяка, вибачення, згода і незгода, оцінка.

Висновки до розділу 4

Універсальну функціональну класифікацію формують чотири типи МК: ритуальні, неритуальні, спонукальні та аксиологічні. До відповідних мовних кодів належать такі функції МК: вітання, прощання, звертання, привертання уваги, запит та надання інформації, прохання та побажання, порада та розрада, вибачення, згода та незгода, оцінка.

Кожен смисловий різновид базується на типізованих семантичних складниках, функціях, а також на поширювачах формул, що індивідуалізують клішовану форму.

До групи ритуальних кліше відносяться МК, що пов'язані з комунікативним актом на різних стадіях його ведення: звертання, вітання, прощання. До основних чинників вибору тієї чи іншої етикетної формули МК належать стиль комунікативної ситуації, соціальна належність комунікантів та їхні взаємовідносини. Визначною характеристикою МК-звертань англійської мови є усталені формули з конкретними словами звертаннями “sir”, “mr”, “ms”, “mrs”, які не є властивими для українського спілкування. До того ж, в українській мові прийнято звертатися до адресата, який вищий за соціальним становищем, чи в межах дискурсивної соціальної ситуації – офіційно-ділового рівня спілкування, за формулою “ім'я + по батькові”, тоді як в англійській прийнято звернення за певними титулами чи званнями.

Неритуальні мовні кліше включають в себе МК-привертання уваги, запиту та надання інформації, а також асемантичні вставки. В зазначених

видах МК практично відсутня етикетність, натомість приклади фактичного матеріалу виконують функцію регуляторів процесу комунікації або метатекстових операторів, які використовуються для заповнення паузації чи швидкої відповідної репліки. Такі неритуальні МК визначаються як формальні заготовки, які полегшують процес розмови. МК з функцією надання інформації послуговуються більш розширеними структурними формулами і можуть вживатися як самостійно, так і бути частинами конструкцій. Велика кількість прикладів цієї групи з офіційно-ділового стилю, що визначає рівень науковості адресанта.

До групи спонукальних мовних кліше належать МК-поради та МК-побажання, а також МК-прохання та МК-розрада. Група ж аксіологічних мовних кліше є ритуалізованими формами спілкування, до основної функції яких належить оцінка. Якщо в побутових ситуаціях оцінка відбувається через марковані знаки, формули яких не є поширеними структурними елементами, то в офіційно-діловому стилі є приклади оціночних мовних кліше, які виражають нейтральне ставлення до реципієнта.

Результати дослідження були апробовані в одній одноосібній публікації [169].

РОЗДІЛ 5
ДИСКУРСИВНА ТАКСОНОМІЯ
АНГЛО- Й УКРАЇНОМОВНИХ КЛІШЕ

У роботі розроблено дискурсивну таксономію МК та представлено знакову симетрію / асиметрію фактичного матеріалу. Через тісний зв'язок понять “дискурс” і “текст” необхідно наголосити на їхній співвіднесеності та взаємоіснуванні в площині дослідження МК. Так, О. Шейгал виокремлює такі варіанти взаємодії понять тексту / дискурсу: 1) “словесний запис” / мова живого спілкування; 2) готовий продукт, результат мовної творчості, що має завершену форму / явище діяльнісне, процесуальне; 3) ментальний конструкт / мовленнєва подія [235, с. 10-12].

Аналогічне розмежування дискурсу й тексту презентовано в такому тлумаченні: дискурс – це “зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками; текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, що розглядається як спрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей та механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення, занурене в життя. Тому термін дискурс, на відміну від терміна текст, не вживається щодо старовинних та інших текстів, зв'язки яких із життям не відновлюються безпосередньо” [247, с. 136-137]. Це тлумачення й беремо за основу дослідження загалом і дискурсивного вивчення МК зокрема.

Дискурс у запропонованій роботі розуміється як родове поняття, яке об'єднує параметри мовлення й тексту (поєднання процесу мовлення з вербальними текстами та мовними знаками в певних контекстах спілкування). У дослідженні дискурс не обмежується окремими соціальними стандартами, а розуміється як широкий спектр сфер вживання мовних знаків (до яких належать кліше).

Досі відсутня й чітка класифікація дискурсів, яка на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки перебуває ще на стадії розробки. І. Шевченко та

О. Морозова запропонували такі критерії розрізнення типів і підтипів дискурсу, як соціально-ситуативний параметр, за яким виокремлюють науковий, політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, електронний (інтернет-дискурс), медійний дискурс (засобів масової інформації), і критерій формальності та змістовності в функціонально-стильовому аспекті відповідно до жанрів і реєстрів мовлення, у межах якого виділяють художній, публіцистичний, офіційний та неофіційний [234, с. 233-236]. Ураховавши праці І. Колеснікової [87-88], можна стверджувати, що дискурси поділяють на професійні (сюди належать науковий, політичний, юридичний, медичний, медійний тощо), офіційні та побутові.

5.1. Мовні кліше професійного дискурсу

На думку Н. Наумової, “під впливом власне лінгвальних чинників формується повідомлення, а комунікативна інтенція отримує мовленнєві засоби свого відтворення. Екстралінгвальні чинники формують контекст повідомлення та задають прагмаепістемічні параметри процесу фахової комунікації. Таким чином, фаховий дискурс у нашому розумінні – це процес комунікації в професійній галузі знання з урахуванням його інтра- та екстралінгвальних чинників” [142].

Термін “професійний дискурс” [271, с. 114] зокрема включає: 1) спілкування спеціалістів одного фаху; 2) спілкування представників різних професій; 3) взаємодію професіонала і клієнта.

Група кліше **професійного спрямування** (424 одиниць) є основою стандартизованості мови у фаховій сфері. Кластеризація номінантів із групи таких кліше, що мають переважно іменне ядро, охоплює такі тематичні підгрупи з нейтральним маркуванням:

- загальні поняття на позначення професійної діяльності: *accident prevention / техніка безпеки; de facto marriage / цивільний шлюб; delivery*

service / служба доставки; *acting manager* / виконувач обов'язків керівника; *service activities* / сфера обслуговування;

- номени елементів виробничої й економічної діяльності (процесів, документів, продуктів діяльності): *banking activities* / банківські операції; *an insurance policy* / страховий поліс; *agreed decision* / узгоджене рішення; *a dormant account* / поточний рахунок; *account current* / поточний банківський рахунок; *the cost of living* / прожитковий мінімум; *advance price* / підвищена ціна; *advanced repayment* / дострокове погашення; *direct taxes* / прямий податок; *knock down prices* / знижені ціни;

- загальні та абстрактні поняття-назви реалій, пов'язаних із юриспруденцією: *absolute pardon* / повне помилування; *absolute proof* / безперечні докази; *act of oblivion* / акт помилування; *admission of guilt* / визнання провини; *amicable action* / судова справа;

- номени на позначення явищ із політичного устрою, що представлені найбільшою групою: *placement service* / служба зайнятості; *labour market* / ринок праці; *health service* / служба охорони здоров'я; *judicial system* / судова система; *freedom of speech* / свобода слова; *administrative responsibility* / адміністративна відповідальність; *administrative functions* / адміністративні обов'язки; *on the agenda* / на порядку денному;

- понять, пов'язаних із військовою справою: *worthy adversary* / гідний суперник; *cessation of arms* / припинення бойових дій; *active duty* / служба в армії; *full alert* / повна бойова готовність; *absence without leave* / самовільна відсутність; *a clarion call* / бойовий клич/заклик.

Негативний відтінок значень (62 приклади) окремих понять засвідчено в тематичній підгрупі мовних кліше юридичного спрямування: *man of straw* / підставна особа; *put-up affair* / сфабрикована справа; *capital punishment* / смертна кара; *groundless accusation* / безпідставне обвинувачення; *false accusation* / хибне звинувачення; а також політичного спрямування: *act of terrorism* / терористичний акт; *abuse of power* / зловживання владою; *abuse of office* / зловживання службовим становищем.

Як уже зазначалося, до професійного дискурсу належить і науковий. Так, І. Колеснікова під науковим (академічним) дискурсом розуміє “вербалізований у тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації, мовленнєва взаємодія представників відповідної соціальної групи/інституту з метою реалізації статусно-рольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах...” [87].

С. Шепітько стверджує, що “дискурсивні формули представлені своєрідними зворотами мовлення, що є властивими спілкуванню в відповідній інституції. Такі формули з’єднують усіх представників наукової спільноти. Прагнення до максимальної точності в науковій дискурсі іноді призводить до надмірної термінологізації та синтаксичної ускладненості тексту. Дискурсивні формули конкретизовані в кліше, наприклад: *З огляду на вищезазначене, ми вважаємо за доцільне рекомендувати...* Комунікативні кліше в рамках інституційного дискурсу є своєрідними ключами для розуміння всієї системи відношень в відповідній інституції” [238, с.166].

Отже, у межах нашої роботи під науковим дискурсом маємо на увазі мову, яку певна спільнота (студенти, науковці, професорсько-викладацький склад та інші представники науково-освітніх кіл) використовує для спілкування та обміну інформацією в межах різних видів наукової чи навчальної діяльності вишів і яка характеризується своєю специфічною терміносистемою, стилістичними формулами, мовними кліше.

У наукових текстах МК регламентують мовну й рольову поведінку, позначають найвищий ступінь стандартизованості, притаманний саме цьому дискурсу, який передбачає наявність мовних ситуацій, маркованих мовних формул відповідно до мети наукової інформації, змісту наукової праці, ситуації та підстилю наукової комунікації [228, с. 125]: *A list of the most common ... appears in Appendix C / Перелік найбільш загальних/простих/звичайних... є в додатку С; This method has received much attention because of its potential application ... / Цей метод отримав суттєву*

визнання завдяки можливостям його використання...; *The present study was designed to investigate.. / Ця наукова праця була присвячена вивченню...*

Група мовних кліше наукового дискурсу (60 англо- й україномовних кліше) спрямована й на наукове пізнання. Поряд із термінологічною кодифікацією і за допомогою систематизації, класифікації й типологізації мовні кліше збільшують свою чисельність словосполученнями-термінами та клішованими словосполученнями, які можна об'єднати у дві тематичні підгрупи нейтрально маркованих МК:

- загальні дефініції на позначення понять із медичної та біологічної галузі: *a chain reaction / ланцюгова реакція; abdominal brain / сонячне сплетіння; abdominal cavity / черевна порожнина; adam's apple / адамово яблуко; cerebral/brain cortex / кора головного мозку; chronic ailment / хронічна хвороба; disease activity / перебіг хвороби;*

- загальні та абстрактні поняття, що використовуються в навчально-виховному дискурсі: *priory knowledge / теоретичне знання; round table conference / конференція круглого столу; academic adviser / науковий керівник; academic degree / учений ступінь; on the agenda / на порядку денному; academic question / теоретичне питання; academic rank / учене звання; academic subject / навчальна дисципліна; academic year / навчальний рік; actionable issue / спірне питання; advanced degree / науковий ступінь; advanced student / молодий науковий працівник; spelling error / орфографічна помилка; advanced training / підвищення кваліфікації; airtight argument / неспростовний доказ; research activities / наукові дослідження.*

Мова ЗМІ розрахована на масового читача, тому містить раціональне використання готових універсальних структур – мовних кліше. Масмедійний дискурс був у центрі уваги Н. Шарманової, яка висвітлила особливості функціонування мовних кліше в телевізійному просторі. Дослідниця переконана, що “мовні кліше здійснюють репрезентацію медіаподій (подія дня; людина дня; цей день в історії; новини тижня тощо). ... Дискурс масової комунікації має властиві тільки йому знаки фактуальності (на думку

незалежних експертів) і маркери нефактуального статусу інформації (говорять, що; ходять чутки про). Експліцитне маркування в жанрах телевізійної комунікації за допомогою постійно відтворюваних мовних знаків – кліше – визначає комунікативні стратегії і мовну поведінку учасників комунікації...” [227, с. 84].

У текстах синтетичного характеру, серед яких виділяють мас-медійний, Інтернет та рекламний дискурси, функції МК такі:

- у рекламних текстах і текстах ЗМІ МК забезпечують логізацію викладу, раціоналізм, певний шаблон, місткість визначальних ознак мови мас-медіа, створюють нові конфігурації в застосуванні мовних засобів, систематичне відтворення яких здатне змінювати стереотипність самої системи, наприклад, стандарти Інтернет-журналістики на протигагу журналістським стандартам [101]: *public relations / зв'язки з громадськістю; It goes without saying and nobody would deny the fact that... / Безсумнівно, що ніхто не заперечить той факт, що...; freedom of speech / свобода слова;*

- у текстах рубрик друкованої періодики мовні кліше забезпечують лаконізм і місткість у номінації, а також за допомогою готових структурно-змістових блоків виразно репрезентують мовні та стильові ознаки медійного дискурсу: *adequate information / достовірна інформація; mass media / засоби масової інформації; basic argument / головний аргумент.*

У художніх текстах кліше сприяють виявленню творчої манери письменника і є засобом фіксації його самопрезентації, яка може виражатися не лише через дискурсивну площину жанрових і сюжетних кліше, а й через уживання емоційних / неемоційних ментальних кліше в їхній мовній репрезентації [228, с. 126]. Автоматичне надмірне використання мовних кліше в художніх текстах спричинене інформаційно-необхідним характером. У такому випадку поняття “кліше” переплітається з явищем белетризмів і виконує, на думку Г. Клімовської, схожі функції, зокрема фіксує різноманітні й нескінченно повторювані в художніх картинах факти дійсності: риси зовнішності й характеру людини, комунікативні та ментальні дії, фрагменти

подій побутових, психологічних й соціальних ситуацій, деталі художнього світу, фрагменти художнього часу й простору, внутрішнього стану персонажів³⁶: *small talk* / салонна розмова; *sigh of relief* / зітхання з полегшенням; *shock of hair* / кучма волосся; *to leap to one's feet* / зриватися на ноги; *never to utter a word* / не промовити ні слова.

Зведені дані за кількісними підрахунками кожної із сфер, які входять до професійного дискурсу, подано у таблиці нижче.

Таблиця 5.1.

Кількісні підрахунки симетрії / асиметрії дискурсивної таксономії МК

Сфери використання	Тип відношення між МК			
	еквівалентність 95 пар	часткова еквівалентність 109 пар	безеквівалентність	
			англ. 10 од.	укр. 6 од.
Професійний (424 МК)				
Професійна діяльність	4	7	1	
Економічна діяльність	11	16		
юриспруденція	17	12		
Політичний устрій	9	10	6	4
Військова справа	4	5		
Медична і біологічна справа	9	4	2	
Навчально-виховна сфера	12	18		
Наукові тексти	5	14		
Художні тексти	8	8	1	2
Рекламні тексти	8	8		
Друкована періодика	8	7		

Отже, однією з найчисленніших груп мовних кліше є група, що використовується в професійному дискурсі. Це стандартні, типові вислови, які регулярно повторюють у відповідних комунікативних умовах і контекстах мовці. Частковий збіг відбувається в тематичній групі навчально-виховної сфери з найвищим показником, а лакунарність властива прикладам на позначення політичного устрою. Більшість прикладів є позитивно-маркованими.

³⁶ Г. Климовская Беллетризм как единица художественного (прозаического) текста: сущность и функции. <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/296/image/296_24.pdf> дата звернення 16 жовтня 2015 року

5.2. Мовні кліше офіційно-ділового дискурсу

Офіційно-діловий дискурс комунікативно однобічний, його використовують “для врегулювання ділових стосунків мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах, для обслуговування громадських потреб людей у типових ситуаціях” [174, с. 257-260].

Л. Мацько вирізняє такі три основні види офіційно-ділового дискурсу: *законодавчий* (закони, укази, статути, постанови); *дипломатичний* (міжнародні угоди – конвенції, комюніке, звернення – ноти, протоколи); *адміністративно-канцелярський* (накази, інструкції, розпорядження, довідки, заяви, звіти) [134, с. 112]. А. Загнітко та І. Данилюк доповнюють цей перелік *службовим листуванням* [67, с. 29-32]., що свідчить, на нашу думку, про невирішеність питання жанрової диференціації офіційно-ділового дискурсу.

Кожен із видів офіційно-ділового дискурсу має свою систему мовних засобів, яка надає їм трафаретності в оформленні (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Кількісні підрахунки симетрії / асиметрії дискурсивної таксономії МК

Сфери використання	Тип відношення між МК			
	еквівалентність 15 пар	часткова еквівалентність 28 пар	безеквівалентність	
			англ.	укр. 6 од.
Офіційно-діловий (93 МК)				
Документообіг	2	5		
Законодавчі документи	5	5		6
Адміністративно-канцелярська справа	5	8		
Дипломатичні відносини	2	6	6	4
Службові документи	1	4		

Ця група кліше складається із 44 англомовних та 49 україномовних кліше, які є базисними для клішованих одиниць у суспільно-політичному й публіцистичному дискурсі. Вони становлять універсальне явище інтерпретації артефактів цивілізації і є невід'ємною частиною людської діяльності та відзначаються особливою вагомістю у відповідній сфері комунікації. До них належить низка публіцистичних клішованих одиниць-канцеляризмів, які є нейтральними і використовуються в документообігу й у офіційному спілкуванні та стандартизують і уніфікують письмове ділове спілкування: *letter of attorney* / довіреність; *entering into contract* / укладання договору; *abatement of action* / призупинення позову; *case in point is* / вдалий приклад цього...; *in consideration of* / беручи до уваги; *in many respects* / з багатьох поглядів; *freedom of speech* / свобода слова; *ample opportunity* / необмежені можливості.

Групу кліше законодавчого підстилю офіційно-ділового стилю становлять такі мовні знаки: *judicial system* / судова система; *health service* / служба охорони здоров'я; *law-enforcement agency* / правоохоронні органи; *plenary session* / пленарне засідання; *under the law* / за законом; *on a false charge* / за фальшивим обвинуваченням; *fact of crime* / факт порушень. *law-governed state* / правова держава; *amenable to the rules* / згідно з правилами; *nation-wide discussion* / всенародне обговорення; закон прийнято в першому читанні; відділ боротьби з незаконним обігом наркотиків; бланків суворої звітності; рішення надсилається; згідно з оригіналом; складено і завірено у двох примірниках.

Адміністративно-канцелярську (накази, інструкції, розпорядження, довідки, заяви, звіти) групу кліше утворюють МК: *because of family circumstances* / через сімейні обставини; *place of employment* / місце роботи; *because of retirement on a pension* / у зв'язку з виходом на пенсію; *sign agreement* / укласти договір; *liability for breakage* / матеріальна відповідальність; *I'd like to put on record* / Прошу занести до протоколу, *according to legal resolution* / згідно з розпорядженням, *by order* / на підставі

наказу, *under the resolution* / відповідно до розпорядження; *to take a decision* / ухвалили рішення, *staff turnover* / плинність кадрів; *to matter* / відігравати роль, *to take into consideration* / брати до уваги,

Дипломатичний (міжнародні угоди – конвенції, комюніке, звернення – ноти, протоколи): *to pass a resolution* / накладти резолюцію; *let's move to another question* / перейдімо до наступного запитання; *to put in an application* / звернутися із заявою; *to refute a contention* / спростувати заяву; *to declare invalid* / визнати за неможливе; *protocol article* / протокольна стаття; *to deliver a message* / довести до відома; *to take into consideration* / взяти до уваги; *accredited representative* / уповноважений орган.

Зауважимо, що цей стиль не є мовою масового спілкування, це мова повідомлення, тобто він комунікативно односторонній.

Н. Шарманова, досліджуючи МК у контексті функціонально-стильової диференціації, визначає головне спрямування МК в офіційних текстах на стандартизацію й уніфікацію власне їхньої структури, з чим пов'язана проблематика розроблення типових текстів для професійного спілкування. У певних частинах текстів службових документів спостерігається типізація форми через високу частотність МК [228, с. 125], наприклад: *I am writing to ask whether you might be interested in buying* / Я пишу вам для того, щоб дізнатися, чи може зацікавити вас покупка; *I am writing to confirm our readiness...* / Пишу вам, щоб підтвердити нашу готовність...; *I express strong objection to the idea that...* / Я вкрай не згоден з точкою зору, що...; *I have pleasure to inform you...* / Маю честь вам повідомити, що...; *I would be grateful if you could let me know when...* / Я був би вдячний, якби ви могли повідомити мене, коли... тощо.

Отже, офіційно-діловий дискурс характеризується наявністю усталених одноманітних мовних зворотів, зокрема МК, та високою стандартизацією вислову. Йому притаманне використання простих кліше – це мовні конструкції, що складаються з двох слів; ускладнені, що мають

більше двох слів, та складні – мають у своїй структурі два простих кліше, які поєднані в один блок. Більшість з них нейтрально маркована і є засобом повідомлення інформації.

5.3. Мовні кліше побутового дискурсу

Останньою, однак презентабельною є група **побутових кліше**, що нараховує 152 англо- та 122 україномовних кліше. Це пояснюється тим, що побутова діяльність є основою життя, проявляється в предметній поведінці та соціальній комунікації. До групи побутових кліше входять прагматичні види одиниць, серед яких виділяємо власне номінанти, які належать до певних семантично-тематичних груп, що мають різні конотації (табл. 5.3)

Таблиця 5.3.

Кількісні підрахунки симетрії / асиметрії дискурсивної таксономії МК

Сфери використання	Тип відношення між МК			
	еквівалентність 42 пари	часткова еквівалентність 58 пар	безеквівалентність	
			англ. 52 од.	укр. 22 од.
Побутовий (274 МК)				
Загальні поняття	18	19	38	16
Відпочинок	2	16	2	2
Почуття	2	5		
Міський устрій	6	12	12	4
Абстрактні поняття	14	6		

До нейтрально маркованих належать англо- й україномовні кліше, що використовуються на позначення:

- загальних понять: *accidental coincidence* / випадковий збіг обставин; *accident measures* / запобіжні заходи; *achievement of goal* / досягнення мети; *advantageous offer* / вигідна пропозиція; *acute eyesight* / гострий зір; *mutual agreement* / взаємна згода; *neat trick* / спритний трюк; *point of view* / точка зору; *run of luck* / полоса везіння; *the country house* / заміський будинок; *the cost of living* / прожитковий мінімум; *department store* / універсальний

магазин; *adopted child* / прийомна дитина, *babe of love* / позашлюбна дитина;

До позитивно маркованих мовних кліше (англ. 57, укр. 55) належать ті, що використовуються на позначення:

- тематики відпочинку: *a hen party* / дівич-вечір; *a flourish of trumpets* / урочиста церемонія; *festive season* / релігійні свята; *fine gentleman* / світська людина; *amusement park* / парк розваг; *night club* / нічний клуб; *day off* / вихідний день; *hide and seek* / гра у схованки; *harvest festival* / свято врожаю;

- почуттів і станів: *deep affection* / глибоке відчуття; *great pleasure* / велике задоволення; *house and home* / домашній затишок;

- загальних понять-найменувань елементів міського устрою та будівель: *one-way street* / вулиця з одnobічним рухом; *call box* / телефонна будка; *botanical garden* / ботанічний сад; *abiding place* / місце проживання; *block of flats* / багатоквартирний будинок; *breakdown service* / аварійна або ремонтна служба; *bus stop* / зупинка громадського транспорту;

До негативно маркованих номінантів належить менша кількість клішованих одиниць, серед них виділяємо такі тематичні групи:

- загальні поняття: *dead drunk* / дуже п'яний; *bad name* / погана репутація; *play on words* / гра слів;

- абстрактні поняття: *adverse conditions* / несприятливі умови; *alarm signal* / сигнал тривоги; *alcohol misuse* / зловживання алкоголем; *aberration from the truth* / відхилення від правди/істини; *barbaric/barbarous act* / акт вандалізму; *brain drain* / витік мізків; *dirty tricks* / брудні махінації; *double-dealing* / подвійна гра; *wasted/lost labour* / марна праця.

До цієї групи також належать культурологічні повсякденні знаки (побутові повчання, паремії). Наприклад, вербальні знаки є предикативними культурними знаками переважно з позитивним маркуванням: *No smoking!* / Не палити!; *Wet paint!* / Пофарбовано!; *Jesus Christ!* / Боже мій!; *White House* / Білий Дім; *Better luck next time* / Наступного разу пощастить; *It is*

all for the best / Все на краще; It remains to be seen / Час покаже; Let's wait and see! / Поживемо – побачимо!; Take my advice / Прислухайся до моєї поради; Easy come, easy go / Як прийшло, так і пішло.

Серед проаналізованого фактичного матеріалу за дискурсивною таксономією виділено три головні сфери використання МК, кожна з яких характеризується своїм набором мовних засобів для обміну інформації в окремих соціальних ситуаціях. Так, найбільш представленим є професійний дискурс, що містить у собі 11 видів сфер функціонування мовних кліше. Зауважимо, що саме цьому дискурсові властива симетрія таксономії (95 пар англо- й україномовних кліше). Асиметрія, яка передається через відношення безеквівалентності притаманна побутовому дискурсу, де більша кількість прикладів – це МК-структурні екзотизми на позначення понять повсякденного ужитку. За семантичними ознаками кліше є різнорідними (рис.3.15.). Створення дискурсивної таксономії вимагає визначення сфер, до яких належать розглянуті МКО, оскільки кожне кліше реалізує своє значення в певних мовних ситуаціях.

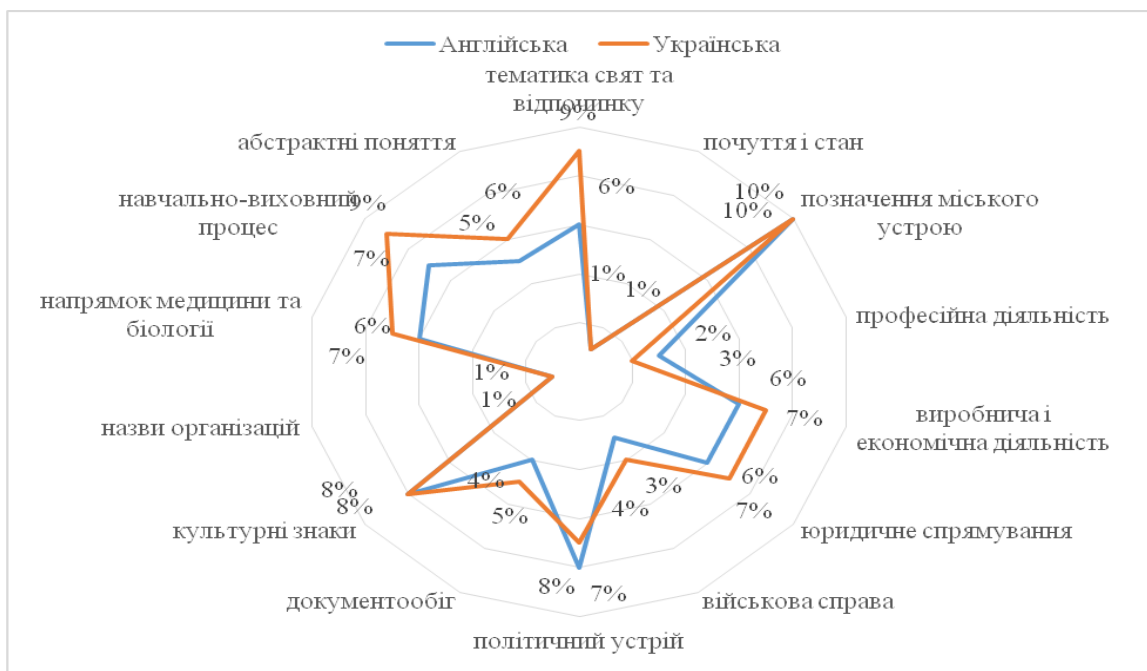

Рисунок 3.15. Семантико-тематичні кореляції між МК англійської та української мов

Отже, аналіз англо- й україномовних кліше засвідчив кількісну перевагу нейтрально маркованих кліше (61 %). Водночас виявлено порівняно невелику кількість (13 % усього загалу) номінативних одиниць із негативним маркуванням, що функціонують переважно в побутовій та професійно-діловій сфері.

5.4 Синонімічні та антонімічні відношення між англо- й україномовними кліше

Визначальною характеристикою самостійної мовної одиниці є її здатність до варіативності, а також наявність синонімічних рядів і антонімічних пар. Це стосується й МК зі структурою слова, словосполучення та цілих речень, де навіть при збереженні мотиваційних ознак номінації (при прямій чи повторній номінації) такі кліше можуть являти собою структурно-стилістичні симіляри в межах одного лексичного поняття (14 рядів, серед яких 33 МК англійської мови та 14 МК – української): *to throw away opportunity, to throw away advantage / втратити можливість; to have an appointment, to make an appointment / призначити зустріч; for your information, for your guidance / до вашого відома; to take actions, to batten down the hatches / вживати заходів; to wriggle out of engagement, to wriggle out of responsibilities / ухилитися від обов'язків; to tell goodbye, to bid somebody adieu / говорити до побачення; to take account of, to take into account, to take into consideration / брати до уваги; to amount to much, to add up / мати сенс; to fasten on idea, to adhere to an opinion / дотримуватися думки; to sort out a problem, to talk out a problem / вирішувати проблему; to get down to business, to start up business, to branch out on one's own, to build up business / розпочати справу; to fight back tears, to force back tears, to choke back tears/ стримувати сльози; to come forward with, to come in handy / бути корисним; to bottle emotions up, to bottle feelings*

up / *стримувати почуття; to address yourself to something, to take cognizance of something* / *звертати увагу на щось.*

Таке ж явище властиве і варіативності україномовним кліше, однак без прив'язки до спільності структурних форм. Так, україномовні кліше можуть бути симілярами у формах фраз, складених прислівників, дієслівних словосполучень: *зовсім нещодавно, не так давно* / *not long ago*; *стати до бою, прийняти бій* / *to go into action*; *відігравати важливу роль, мати важливе значення* / *to be important*....

Явище структурних симілярів властиве здебільшого англійській мові, оскільки схожість значення передається різними фразовими дієсловами, які в українській мові відповідають одному поняттю. Отже, синонімічний ряд в англійській мові ширший, бо поповнюється різними варіаціями, тоді як українській мові властиве передавання однією МК.

Аналіз зібраного матеріалу дозволив засвідчити синонімічну варіативність при тотожності МК та похідних від них слів (універбів), що з'являються у процесі спрощення мови та економії мовних засобів. Зазвичай універбалізуються МК, що переходять на рівень повсякденного спілкування, контрактивним усіченням, за допомогою якого МК при повторній номінації замінюється лише одним компонентом (ядерним або периферійним), тоді як другий елемент усикається. Таке явище притаманне як англомовним, так і україномовним кліше (у 10 рядах, у яких 22 англомовні та 12 україномовні): *free pardon* та *pardon* / *акт помилування та помилування*; *action at law* та *action* / *судовий позов та позов*; *delivery service* та *delivery* / *служба доставки та доставка*;

В окремих випадках англійські універби передаються українськими мультивербами: *to cut a deal* та *to deal* / *укладати домовленість та домовлятися*; *to give support* та *to support* / *надавати підтримку та підтримувати*; *to give a smile* та *to smile* / *дарувати посмішку та посміхнутися*.

Виявлено випадки, коли англомовне кліше відповідає одній повнозначній лексемі в українській, тоді усічення в останній мові не відбувається: *postgraduate student* та *postgraduate* / *аспірант*; *to be at an end*

та *to end* / *закінчитися*; *to crack a joke* та *to joke* / *жартувати*; *to throw doubt upon* та *to doubt* / *сумніватися*; *to give a shout* та *to shout* / *кричати*.

Ще одним різновидом синонімічних відношень є мультивербізація, яка виявлена в 19 рядах (серед яких англ. 23, укр. 12). Вона приводить до заміни субстантивних, дієслівних лексем рівноцінними словами та словосполученнями, в яких один елемент виконує роль показника категоріального значення, а другий розкриває власне лексичне значення всієї конструкції. Було виявлено ряди МК, що утворилися внаслідок цього процесу як повторні номінанти для вже попередньо номінованого лексичного поняття. Найчастіше мультивербізації за допомогою дієслівно-іменної конструкції піддаються процесуальні поняття, первинно номіновані дієсловами: *to fix attention on something* / *зосередити увагу на чомусь* і *to focus on* / *зосереджуватися*; *to lapse into unconsciousness* і *to fall into a faint* / *втрачати свідомість* у порівнянні з *to black out* і *to flake out* / *знепритомніти*; *to achieve success* / *досягати успіху* і *to win through* / *перемогати*; *to smooth away the problems* / *залагоджувати проблеми* і *sort out* / *вирішити*; *to set one's hand on document* / *підписувати документ* та *to sign up* / *підписатися*. Слід відзначити, що до структури МК-мультивербів англійської мови входять фразові дієслова, які розглядаються як єдине ціле і мають український відповідник.

Крім того, клішовані мультиверби включають у себе семи подієвості (тобто регулярності, самостійності), тоді як у первинному номінанті-дієслові, що позначає власне дію, такі семи відсутні: *to throw about* / *витрачатися* (містить сему “суб’єкта, що виконує дію” і “власне відношення виконуваної дії до суб’єкта”) і *to throw away money* / *витрачати кошти* (“здійснювати дію, ритуал, у якого є початок і кінець”). Аналогічні відношення в парах *to kick up a fuss* / *піднімати шум* та *to fuss about* / *шуміти*; *to kick up a quarrel* / *влаштовувати скандал* та *to quarrel over* / *скандалити*; *to set aside money* / *заощаджувати кошти* та *to set apart* / *заощаджувати*; *to take a try* / *здійснити спробу* та *to try out* / *спробувати*.

Мультиверби – це не лише стилістичні або прагматичні синоніми первинних номінантів, а й їхні видові конкретизатори. Первинний номінант і мультиверб у мовленні можуть взаємозамінити одне одного: *to throw away advantage, to pass up opportunity* та *to throw away opportunity* з відповідником в українській мові *втратити можливість*.

Антонімія як відношення семантичної протилежності також потребує детального аналізу (22 пари), оскільки слугує головним структуротворчим елементом у системі категорійного апарату МК. Антонімічними вважаємо ті кліше, у семантичних структурах яких наявні як спільні, так і протиставлювані відмінні семи. Значення таких мовних кліше зумовлює особливості їхньої сполучуваності та регулярність протиставлення в мовленні. За поняттєво-семантичними зв'язками, що виражають протиставлення членів опозиції, їхньої градуальності / неградуальності, можна виокремити три типи дво- та багатокomпонентних аналітичних антонімічних пар МК.

1. Контрарними є протилежні за значенням МК, у яких видові поняття складають лише частину обсягу спільного для них родового поняття й між ними можливе одне або кілька проміжних понять (англ. 10, укр. 10): *to be at variance / розходитися в поглядах – to subscribe to opinion* або *to associate oneself with / погоджуватися з думкою* (тут можлива дія *to carry on conversation / вести перемовину*); *to be at law with one / подати позов – to dismiss an action / відхилити позов* (проміжним поняттям є *to take under advisement / узяти на розгляд*); *Time has passed! / Час пройшов! – It's about time! / Саме час!* (проміжне поняття – *Time will tell / Час покаже*); *to get over problem / вирішувати проблему – there was nothing you could do about it / нічого не можна було зробити* (між цими двома поняттями можливе ще одне: *it's a problem, that will only increase in time / це проблема, яка з часом лише ускладниться*);

2. Контрадикторні – МК, відношення між членами яких є антагоністичними, обсяги видових і родових понять збігаються й між ними

немає проміжного поняття. Такі відношення властиві і англійській (12 протилежних МК), і українській (7 пар кліше) мовам: *convicted person / засуджений – acquitted person / виправданий; adopted child / прийомна дитина – abandoned child / відмовник (дитина, від якої відмовилися); to break an agreement / розірвати угоду – to be sold over a bargain / укласти угоду.*

Однак є випадки, коли контрадикторність виявляється в антонімічних парах англійських кліше, однак не знаходять відповідних кліше в українській мові: *to be for nothing in / не відігравати ніякої ролі – to amount to much / мати значення, бути значущим; to gulp back tears / стримувати сльози – to dissolve into tears / розплакатися.*

3. Комплементарні антонімічні пари МК позначають два взаємодоповнювальні видові поняття, що разом утворюють певне родові поняття без проміжних ланок (у 5 парах – 10 англійських та 10 українських кліше): *temporary address / тимчасове місце проживання – abiding place / постійне місце проживання; to push up prices / підвищувати ціни – to make abatement / знижувати ціну; good character / хороша репутація – bad name / погана репутація; change for the best / зміна на краще – change for the worse / зміна на гірше; the country house / заміський будинок – flat building / багатоквартирний будинок.*

Дослідження будь-якого мовного явища вимагає вивчення всіх можливих ознак та способів функціонування, починаючи від особливостей його структури – зовнішньої і внутрішньої, закінчуючи можливостями його поєднання з іншими елементами в процесі спілкування. Увесь потенціал лінгвістичних засобів певним чином структурується та типологізується. Синонімія та антонімія є важливими складниками цього процесу (табл. 5.4). Вони ж відіграють помітну роль у визначенні лінгвістичного статусу кліше та його окремого місця в системі інших

мовних засобів. Окрім того, саме за допомогою синонімічних зв'язків прослідковується явище асиметричного дуалізму, яке також є властиве англо- й україномовним кліше.

Таблиця 5.4.

Кількісні показники синонімії/антонімії МК

Тип відношення	синонімія			антонімія		
	структурно-стилістичні симіляри	універби	мультиверби	контрарні	контрадикторні	комплементарні
Ряди / пари	14	10	19	10	7	5
Кількість англ. МК	33	22	23	10	12	10
Кількість укр. МК	14	12	12	10	7	10

Так, синонімія властива МК у більшості випадках, аніж антонімія. Чисельними є синонімічні ряди, які нараховують МК-структурні симіляри, що пояснює різницю в кількісних даних фактичного матеріалу. Антонімії властиві однакові показники пар, з однією різницею в контрадикторних антонімах.

Висновки до розділу 5

Дискурс – це останній етап перетворення мовного кліше з явища, яке належить позамовній дійсності, у знак мови, який має особливості вербальних конструктів і функціонує в певних соціальних ситуаціях, обслуговуючи потреби комунікантів.

МК неоднорідні за своїми семантичними ознаками, а тому, намагаючись охопити увесь спектр їхнього проникнення в мовленнєві процеси людей, визначено універсальні комунікативні ситуації. Ці ситуації проявилися через дискурси професійного спілкування, у мові офіційно-

ділового стилю, а також у побутовому середовищі як в українських сферах функціонування, так і в англійських.

Чисельною є група кліше професійного дискурсу, якому властива більшою мірою симетрія на рівні еквівалентних (95 пар) та частково еквівалентних відношень (109 пар) між мовними кліше. На другому місці в кількісному відношенні – побутовий дискурс, який, на противагу попередньому, характеризується найвищим показником безеквівалентних МК (англ. 52, укр. 22). Офіційно-діловий дискурс виділяється незначною кількістю мовних кліше порівняно з іншими зв'язками (укр. 6 од.). Аналіз МК засвідчив кількісну перевагу нейтрально маркованих кліше (61 %). 13 % МК із негативним маркуванням вживаються в побутовій і професійно-діловій сфері.

Здійснено аналіз кліше на предмет визначення його спроможності до варіативності й наявності синонімічних та антонімічних рядів у кожній клішованій одиниці. Семіотизовані МК, у яких відбувається збереження мотиваційних ознак номінації, утворюють стилістичні симіляри, універби та мультиверби. За поняттєво-семантичними зв'язками, що виражають протиставлення членів опозиції, їхньої градуальності / неградуальності, виокремлено три типи дво- та багатокomпонентних аналітичних антонімічних пар МК: контрарні, контрадикторні та комплементарні відношення.

Окреслення сфер використання МК дозволило визначити мовленнєву стратегію використання мовних засобів та тактик із культурно-специфічними смислами. До відповідних мовних кодів належать такі комунікативні функції МК: вітання, прощання, звертання, привертання уваги, запит та надання інформації, прохання та побажання, порада та розрада, вибачення, згода та незгода, оцінка.

Основні положення цього розділу висвітлено у двох одноосібних публікаціях автора [169; 172; 174; 291].

ВИСНОВКИ

Теоретична концепція дисертації ґрунтується на антропоцентричному спрямуванні сучасних мовознавчих студій (Н. Арутюнова, А. Вежбицька, А. Зернецька, С. Іваненко, Л. Іванова, О. Колесник, Ю. Кравцова, Ф. Нікітіна, В. Постовалова, М. Шутова, О. Тищенко, V. Evans, G. Fauconnier, M. Green) та розглядає питання про взаємозв'язок мови й когнітивних процесів, результатом якого є різні мовні знаки, зокрема й мовні кліше – стандартизовані конструкти, що відображають схему семіотизації стереотипних ситуацій спілкування як між представниками однієї культури, так і в міжкультурній комунікації.

Збереження та відтворення стереотипних уявлень у структурно-сталих комбінаціях слів відбувається завдяки симбіозу властивого для них значення і форми знакових утворень, звідки впливає припущення про те, що мовні кліше є знаковими утвореннями. Розкриття процесу перетворення кліше-одиниці свідомості на кліше-знак мови є важливим етапом при дослідженні смислового базису носіїв англійської та української мов із виділенням конститутивних ознак вербалізації мисленневих процесів, закріплених за певними дискурсами.

Мовне кліше є знаковим утворенням трьох рівнів: когнітивного, культурно-типологічного і дискурсивного, яке завдяки такій його природі відрізняється від суміжних явищ на зразок фразеологізмів, штампів, стереотипів, приказок, афоризмів, крилатих слів тощо.

Алгоритм вивчення процесу семіотизації кліше та їхнього зіставлення в англійській та українській мовах складався з трьох етапів. На першому етапі схеми та механізми роботи свідомості у процесі комунікації семіотизуються, набуваючи функцій знаків не лише в мові, але й мовленні/дискурсі. Так, мовне кліше є знаком структури знань про світ і продуктом когнітивно-оцінної діяльності людини. Симетрія/асиметрія мовних кліше аналізуються з метою виявлення когнітивних і структурних схем побудови висловлювань у

представників різних мовних картин світу. За *tertium comparationis* у роботі обрано такі параметри: еквівалентність / безеквівалентність, морфолого-синтаксична форма, ритуально-етикетна схема і дискурсивна таксономія, що є смисловим (семіотичним) базисом для носіїв англійської та української мов. На другому етапі при аналізі МК як знаків культури й етикетних формул відбувалося вивчення специфічної конфігурації компонентів МК, які є ключовими словами-символами етикету й кожної культури. Третій етап процесу семіотизації кліше полягав у виявленні характеристик дискурсивних соціальних ситуацій, для яких релевантними є конкретні знакові форми англо- й україномовних кліше.

Когнітивні механізми симетрії / асиметрії англо- й україномовних кліше розкрито на рівні форми, значення та їхніх функцій. Ідентифіковано три типи відношень між МК зіставлюваних мов: еквівалентність (362 пари МК, що становить 32 % із загальної кількості 2260 кліше обох мов), часткова еквівалентність (збіг за окремими параметрами: за структурою й функціями, семантикою і функціями, лише функції) (667 пар мовних кліше з усього зібраного фактичного матеріалу, 60%) та лакуарність (відсутність позначуваного або позначення в одній із мов), яка складає 5 % із 1200 МК англійської та 3% з 1060 кліше української мов.

За планом вираження виявлено структурно-типологічні особливості мовних кліше за трьома параметрами: номінативне (576 МК – англ. 316, укр. 260) та вербативне (1397 МК – англ. 749, укр. 648) членування, поділ граматичної структури речення (287 мовних кліше – англ. 150, укр. 137). Субстантивні мовні кліше вирізняються спільними формулами $N + N$ та $Adj + N$, а також відмінними - англ. $N + N$ / укр. $Adj + N$; англ. $N + Pr + N$ / укр. $N + N$; англ. $Adj + N$ / укр. $N + Adj + N$ та $Adj + Adj + N$. Синтаксичні моделі МК, що утворюють вербативну категорію, вирізняються спільністю лише однієї формули $V + N$, тоді як інші моделі не збігаються (англ. $V + A + N$ та $phV + A/- + N$ з укр. $V + N$; англ. $phV + A/- + Pr + N$ / укр. $V + Pr + N$). Серед структур речення визначено такі типи моделей МК:

прості односкладні (поширені й непоширені) та двоскладні (поширені й непоширені) речення. На основі аналізу синтаксичного моделювання з виділенням елементів кожної структурної формули речень зафіксовано, що більшість прикладів фактичного матеріалу є відмінною, де спільною ознакою є лише наявність предикативного центру.

Мовні кліше як знаки етикету та ритуалізовані форми спілкування характеризуються специфічною конфігурацією їх компонентів. Встановлено ритуальні МК, в основу яких закладено комунікативний динамізм (вітання, прощання, подяки, вибачення), неритуальні, головною функцією яких є підтримка комунікативного акту (привернення уваги, запиту та надання інформації, згоди / незгоди, асемантичні вставки та фасилітатори), спонукальні, що мають на меті заклик до дії (поради та побажання, прохання та розради), і аксіологічні, які передбачають оцінку діяльності комунікантів або висловлених думок (позитивна / негативна оцінка). Головною відмінністю між двома мовами є формулювання звертань та окремі фрази на прощання, які властиві лише українській мові.

Таксономія англо- й україномовних кліше за дискурсивними сферами показала знакову симетрію / асиметрію в їхніх рядах. До основних дискурсивних сфер вживання мовних кліше належать: професійний, офіційно-діловий та побутовий дискурси. У професійному виділені МК на позначення професійної, виробничої й економічної діяльності, а також терміни, пов'язані з юриспруденцією, політичним устроєм, військовою справою, медичною й біологічною сферою, з навчально-виховним процесом. До офіційно-ділового дискурсу віднесено МК документообігу, дипломатичного, законодавчого та адміністративно-канцелярського спрямування. Побутовий дискурс характеризується МК на позначення загальних і абстрактних понять, почуттів, станів, споруд та міського устрою й культурно-маркованих знаків. Виявлено найбільший показник еквівалентності у професійному дискурсі (45 %), частковий збіг властивий

переважно офіційно-діловому стилю, тоді як побутовий вирізняється найвищим відсотковим співвідношенням на лакунарному рівні (27 %).

Асиметричний дуалізм МК-знаків виявлено на основі плану змісту через варіативність синонімічних і антонімічних зв'язків. Синонімія представлена 47 рядами МК, серед яких структурно-стилістичні симіляри, універби та мультиверби. Зафіксовано 27 антонімічних пар: контрарні, контрадикторні та комплементарні.

Установлено закономірності й відмінності у процесі когнітивної, культурної та дискурсивної семіотизації англо- й україномовних кліше. Найбільш репрезентованою є група МК часткового збігу (1334 англо- й україномовних кліше): за структурою та функцією, семантикою і функцією, а також лише за функціями. Еквівалентність характерна для 362 пар МК, тоді як безеквівалентними є лише 97 мовних кліше (англ. 60, укр. 37).

МК відображають загальнокультурні структурно-типологічні тенденції як знаки етикету й ритуалізованих форм спілкування, проте відмінним виявився план вираження цих знаків у кожній культурі в окремих видах, а саме: у формулах звертання і прощання. Відсоткове співвідношення симетрії та асиметрії дискурсивної таксономії мовних кліше підтверджує наукове припущення про те, що МК є міжмовними симілярами, які полегшують процес комунікації і між носіями однієї мови, і між представниками різних мов та культур.

Провівши зіставно-типологічне дослідження англо- й україномовних кліше, було виявлено, що вони становлять певну схему семіотизації стереотипних ситуацій спілкування як між представниками однієї культури, так і в міжкультурній комунікації. На основі вивчення симетрії/асиметрії та визначених зв'язкам еквівалентності та часткового збігу було доведено, що мовні кліше є міжмовними симілярами. Це сприяло виявленню загальних закономірностей у семіотизації ритуально-дискурсивної поведінки носіїв англійської та української мов, а також асиметричних і лакунарних форм її знакопозначення кожною національною етномовною спільнотою. Розуміння

англо- й україномовни кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу дає можливість вибудувати когнітивні моделі поведінки, що виявлялися в збігові плану змісту. Зіставлявані мови здебільшого виражають граматичні форми різними засобами, а це впливає на їхній план вираження та на форму, що й зумовлює меншу кількість еквівалентних формул в межах словосполучення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в застосуванні алгоритму семіотизації мовних кліше в інших мовах і культурах, а також у використанні фактичного матеріалу при укладанні перекладного словника мовних кліше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / ред Л. А. Карпова. Москва; Ленинград : ЛГУ, 1963. 208 с.
2. Английские неологизмы (60-70-е годы) / отв. ред. Ю. А. Жлуктенко. Киев : Наук. книга, 1983. 172 с.
3. Андерш Й.Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / відп. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1987. 191 с.
4. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация : учеб. пособ. Москва : Изд.центр “Академия”, 2003. 128 с.
5. Апресян Ю. Д. Языковые аномалии : типы и функции. *Res Philologica* : Филологические исследования. Памяти академика Георгия Владимировича Степанова (1919–1986) / под ред. Д. С. Лихачева. Москва : Наука, 1990. С. 50–71.
6. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков : учеб. пособ. Москва : Физматлит, 2005. 256 с.
7. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : учебник. 5-е изд., испр. и доп. / научн. ред. П. Е. Бухаркин. Москва : Флинта : Наука, 2002. 384 с.
8. Арутюнова Н.Д. О номинативном аспекте предложения. *Вопросы языкознания* : науч. журн. 1971. № 6. С. 61–73.
9. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского университета, 1964. 315 с.
10. Аскерова І.А. Семантичний обсяг українсько-польських лексичних корелятивів спільнослов'янського походження. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. № 5. С. 7–14.

- 11.Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стер. / глав. ред. М. В. Лазова. Москва : УРСС: Едиториал УРСС, 2004. 571 с.
- 12.Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19. Воронеж, 1997. 330 с.
- 13.Баландіна Н.Ф. Функціонально-прагматичний і лінгвоментальний аналіз чеських прагматичних кліше : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.03. Київ, 2003. 38 с.
- 14.Балли Ш. Французская стилистика. 2-е изд., стер.; пер. с фр. К. А. Долинина. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 392 с.
- 15.Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр "Академія", 2004. 344 с.
- 16.Башук Н.П. Переклад безеквівалентної лексики у публіцистичних текстах. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки* / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. Ніжин, 2016. Вип. 2. С. 11–15.
- 17.Белянин В.П. Психолінгвістика : учебник. 2-е изд. / глав. ред. Д. И. Фельдштейн. Москва : Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004. 232 с.
- 18.Бергельсон М.Б., Богуславская О.Ю., Гафт Р.И. и др. Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах / под ред. А. Е. Кибрика, А. С. Нариньяни. Москва : Наука, 1987. 279 с.
- 19.Бердникова Д.В. Языковая картина мира как часть концептуальной картины мира. *Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в неязыковых вузах* : материалы Межфакультетской научно-методической конференции (г. Москва, 10 марта 2010 г.) / ред. Е. Ю. Петрова. Москва : Издательский дом НИУ ВШЭ, 2012. С. 271–278.
- 20.Болгарова Р.М. Функціонально-семантичне поле компаративності в руському і татарському мові : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Казань, 2011. 24 с.

- 21.Брунер Дж. Психология познания / предисл. и общ. ред. А.Р.Лурия; пер. с англ. К. И. Бабицкого. Москва : Прогресс, 1977. 413 с.
- 22.Будагов Р.А. Человек и его язык (Заметки об отношении людей к литературному языку). *Вопросы языкознания* : науч. журн. Москва, 1970. № 6. С. 3–14.
- 23.Будний В. Зіставно-типологічний підхід у літературній компаративістиці. *Studia metodologica*. Вип. 19: Теорія літератури. Компаративістика. Україністика : зб. наук. пр. / гол. ред. О. Лещак. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. С. 335–346.
- 24.Бурунский В.М. Клише : языковые характеристики, функционирование и типология : на материале французского и английского языков : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Курск, 2009. 204 с.
- 25.Бурунский В.М. Структурные типы речевых клише французского и английского языков : сайт. URL : <http://scientific-notes.ru/pdf/036-020.pdf> (дата звернення: 16.01.2016).
- 26.Валиева Л.Ю. Типы межъязыковых соответствий в русско-английском функционально-когнитивном словаре : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 Уфа, 2006. 180 с. : сайт URL : <http://www.dissercat.com/content/typy-mezhyazykovykh-sootvetstviy-v-russko-angliiskom-funktsionalno-kognitivnom-slovarе> (дата звернення: 24.12.2015).
- 27.Валігура О., Охріменко М. Методика зіставного аналізу фразеосемантичних систем (на матеріалі англійської і перської мов). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)* / відп. ред. О. Семенюк. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Випуск 115. С. 35–40.
- 28.Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / пер. с англ. А. Д. Шмелева. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
- 29.Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / пер. с англ.; отв. ред. М. А. Кронгауз. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.

- 30.Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов : посіб. Вінниця : Нова книга, 2003. 160 с.
- 31.Выготский Л.С. Мышление и речь. 5-е изд., испр. Москва : Издательство “Лабиринт”, 1999. 352 с.
- 32.Виноградов В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография / отв. ред. и авт. предисл. В. Г. Костомаров. Москва : Наука, 1977. 317 с.
- 33.Вихованець І.Р. Система відмінків в українській мові : монографія. Київ : Наук. думка, 1987. 231 с.
- 34.Вишневська Н.Ю. Кліше як мовна одиниця : проблеми кліше в мовознавстві. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Філологічні науки* : зб. наук. пр. / відп. ред. Г. В. Самойленко. 2013. Кн. 3. С. 33–36.
- 35.Володарская Э.Ф. Взаимодействие русского и английского языков на различных этапах, исторического развития. *Вопросы филологии* : сб. науч. тр. / отв. ред. Э. Ф. Володарская. Москва: Институт иностранных языков МПГУ, 2001. № 1(7). С. 62–67.
- 36.Володарская Э.Ф. Языковая изменчивость : лингвистические и экстралингвистические аспекты. Инновационные процессы в современном английском языке. *Вопросы филологии* : сб. науч. тр. / отв.ред. Э. Ф. Володарская. Москва : Институт иностранных языков МПГУ, 2004. № 2. С.35–51.
- 37.Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов : проблема семантичної структури. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2000. Випуск XXVI. С.56–64.
- 38.Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии. *Теоретическая и прикладная лингвистика*. Вып. 3 : Аспекты метакоммуникативной деятельности. Воронеж, 2002. С. 79–95. сайт : URL : <http://lincon.narod.ru/method.htm>

39. Гак В.Г. Метафора : универсальное и специфическое. *Метафора в языке и тексте* / отв. ред. В. Н. Телия. Москва : Наука, 1988. С. 11–26.

40. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике. *Новое в зарубежной лингвистике* / сост. : В. П. Нерознак, В. Г. Гак. Москва : Прогресс, 1989. Вып. XXV : Контрастивная лингвистика. С. 5–17.

41. Галій Л.Г. Дефініції валентності та сполучуваності у сучасному мовознавстві. *Вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство* : зб. наук. пр. / гол. ред. Н. О. Данилюк. 2011. № 6. Ч.1. С. 147–152.

42. Гвоздев В.В. Контекст и некоторые проблемы прагматики клише. *Роль контекста в семантических реализации особенностей языковых единиц* : межвузовский сборник научных трудов / отв. ред. В. В. Гвоздев. Курск, 1987. С. 14–22.

43. Гельгардт Р. Клишированные сочетания слов (“беллетризмы”) в литературных текстах. *Литературная учеба* : сб. науч. тр. / глав. ред. В. Малютин. 2006. № 5. С. 94–111.

44. Глухов В.П., Ковшиков В.А. Психолінгвістика. Теорія речевої діяльності. Москва : АСТ, 2007. 223 с. [Електронний ресурс]. URL : <https://www.elkniga.ru/static/booksample/00/15/18/00151849.bin.dir/00151849.pdf> (дата звернення: 11.10.2016).

45. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. Київ : Логос, 2004. 283 с.

46. Городенська К.Г. Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія “Філологічні науки (Мовознавство)”* : зб. наук. пр. / гол. ред. Н. О. Данилюк. Луцьк : РВВ “Вежа” Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2002. №5. С. 23–26.

47. Григорів Н.М. Методика дослідження мовних одиниць міфологічного орієнтованого дискурсу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки* : зб. наук. пр. /

гол. ред. П. Ю. Саух. Житомир, 2013. Випуск 68. С. 166-168. [Електронний ресурс]. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/9522/1/39.pdf>

48.Гринберг Дж. Антропологическая лингвистика : вводный курс / пер. с англ. В.П. Мурат. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 223 с.

49.Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / пер. под ред. и с предисл. Г. В. Рамишвили. Москва : Прогресс, 1984. 400 с.

50.Гусейнов А.А. Диалог культур: возможности и пределы. *Диалог культур в условиях глобализации* : XI Международные Лихачевские научные чтения, (Санкт-Петербург, 12-13 мая 2011 г.) / науч. ред. А. С. Запесоцкий. СПб. : СПбГУП, 2011. Т. 1 : Доклады. С. 61–64. [Електронний ресурс]. URL : http://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/Sbor_full/2011_1_rus.pdf (30.01.2016).

51.Дегтярьова І.О. Спортивні афоризми і кліше у підвищенні мовної майстерності студентів інституту фізичної культури на заняттях з іноземної мови. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологія”*. Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2011. Вип. 19. С. 505–510.

52.Дейк ван Т. А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста. *Новое в зарубежной лингвистике : Когнитивные аспекты языка* : сб. науч. тр. / сост. В. В. Петрова; пер. с англ. под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Н. Караулова, В. В. Петрова. Москва : Прогресс, 1988. Вып. 23. С. 153–212.

53.Делевска Р. Структура, семантика и прагматика языковых клише в русском языке. *Studia Methodologica* : сб. науч. тр. / гол. ред. О. Лещак. Тернопіль, 2008. Випуск 23. С. 26–32. [Електронний ресурс] : https://www.academia.edu/2450911/Studia_methodologica_23?auto=download (дата звернення: 14.12.2016).

54.Дзябко Ю.М. Семантична структура термінологічного поля “мовна політика” в українській та японській мовах: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Львів, 2015 : сайт. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_dziabko.pdf (дата звернення 15.07.2016).

55.Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии : монография. Москва : Наука, 1984. 267 с.

56.Дудок Р.І, Помірко Р.С. Слова та їхні смисли. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”*. Серія : Філологія. Мовознавство : зб. наук. пр. 2015. Т. 252. Вип. 240. С.22–25. [Електронний ресурс]. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2015_252_240_6 (дата звернення: 15.04.2017).

57.Еліот Т.С. Три значення слова “культура”. *Незалежний культурологічний часопис “І”* / гол. ред. Т. Возняк. Львів, 1996. № 7. С. 58–68 : сайт. <http://www.ji.lviv.ua/n7texts/eliot.htm> (дата звернення: 14.11.2015).

58.Еремина Е.А. Обучение иностранных студентов восприятию словесных образов времен года (на материале текстов русской художественной литературы) : дис ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2017. 262 с.

59.Євтушенко Н.І. Контрастивний та зіставний аспекти досліджень у сучасній лінгвістичній. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”*. Серія : Філологія. Мовознавство. 2014. Т. 221. Вип. 209. С.24–28. [Електронний ресурс]. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2014_221_209_7 (дата звернення: 15.07.2016).

60.Жаботинська С. Структура There+to be : лінгвокогнітивний аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Романо-германська філологія : зб. наук. пр. / гол. ред І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2004. № 635. С. 53–60.

61.Жанпеисова Н.М. Когнитивно-лінгвокультурологічний аналіз картини мира казахско-русских билингвов : учеб. пос. Актобе : Принта, 2006. 232 с. : сайт. URL: <http://gabrio.ru/kognitivno-lingvokulturologicheskij-analiz-kartini-mira-kazahsko-russkih-bilingvov/> (дата звернення: 11.10.2015).

62. Живіцька І.А. Мовна картина світу як відображення реальності. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії* : зб. наук. пр. / відр. ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг, 2010. Вип. 4. С. 20–25.

63. Жлуктенко Ю.О. Аспекти контрастивної лексикології. *Мовознавство* / гол. ред. В. М. Русанівський. 1989. №6. С. 3–8.

64. Жлуктенко Ю.О. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов : монографія / за ред. Ю. О. Жлуктенка. Київ : Наук. думка, 1981. 354 с.

65. Жуков В.П., Жукова А.В. Русская фразеология : учеб. пос. Москва : Высшая школа, 2006. 310 с.

66. Завгородня Л.В. Мовний стереотип і словесний штамп у мові газет. *Культура слова* / відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2001. Вип. 57–58. С. 10–15.

67. Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Українське ділове мовлення : професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк : ТОВ ВКФ “БАО”, 2004. 474 с.

68. Загнітко А.П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

69. Загоруйко И.Н. Языковые клише в блогосфере интернет-дискурса: функционально-прагматический аспект : автореф. дис. ... филол. наук : 10.02.19. Ижевск, 2013. 23 с. [Електронний ресурс]. URL : <http://dissovet.udsu.ru/doc/dissertations/000574-synopsis-%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%98.%D0%9D.2013-09-05.pdf> (дата звернення: 15.04.2017).

70. Залевская А.А. Введение в психолингвистику : учеб. пос. 2 изд., испр. и доп. Москва : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2007. 560 с.

71. Заньковська Г.Д. Лінгвокультурологія у колі суміжних лінгвістичних наук. *Наукові записки Національного університету “Острозька Академія”. Серія “Філологічна”*. Серія : Філологічна : зб. наук.

пр. / уклад. : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. Острог : Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2009. Вип. 11. С. 35–40.

72. Зацний Ю.А., Пахомова Т.О. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови : навч. посіб. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. 385 с.

73. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя: Запорізький державний університет, 1998. 431 с.

74. Зеленецький А.Л. Сравнительная типология основных европейских языков : учеб. пос. Москва : Академия, 2004. 252 с.

75. Іваницька Н. Граматична та лексична валентність повнозначного слова. *Філологічні студії* : зб. наук. ст. Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського / відп. за випуск Ю. Вознюк. Вінниця, 2006. Вип. 4. С. 14–17.

76. Іванова Л.П. Методы лингвистических исследований. Киев: ИСИО, 1995. 87 с.

77. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.

78. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / отв. ред. С. Г. Бархударов. Москва : Наука, 1981. 368 с.

79. Карнюшина В.В. Дистанцирующая функция клише английского языка с позиции межкультурной коммуникации. *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. Серия Филология и искусствоведение* : сб. науч. тр. / глав. ред. В. С. Данюшенков. Киров, 2009. № 2(2). [Електронний ресурс]. URL : [http://vestnik43.ru/2\(2\)-2009.pdf](http://vestnik43.ru/2(2)-2009.pdf) (дата звернення: 14.11.2015).

80. Карнюшина В.В. Сопоставительный анализ английских и русских этикетных клише (на материале художественных текстов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2011. 24 с.

81.Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака. В. А. Звегинцев. *История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях*. 3-е изд., допол. Москва : Просвещение, 1965. Ч. II. С. 86–90.

82.Качмар О. Проблема співвіднесення концептуальної та мовної картин світу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Серія : Філологічні науки : зб. наук. праць / гол. ред. М. П. Панюк. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2014. Вип. 9. С. 173–178.

83.Климовская Г.И. Беллетризм как единица художественного (прозаического) текста: сущность и функции. *Вестник Томского государственного университета. Филология* : сб. науч. тр. / глав. ред. Т. А. Демешкина. Томск, 2007. № 296. С. 24–27. [Електронний ресурс]. URL : [http : //sun.tsu.ru/mminfo/000063105/296/image/296_24.pdf](http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/296/image/296_24.pdf) (дата звернення : 16.10.2015).

84.Кобзев М.В. Лексичний повтор в англійській і українській мовах: структура й семантика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2014. 244 с.

85. Ковбанюк М.І. Зіставно-типологічне дослідження у сучасному мовознавстві. *Інновації та традиції в сучасній науковій думці : Філологічні науки* : матеріали II міжнародної науково-практичної інтернет-конф., (Київ, 15-17 серпня 2013 р.). Київ, 2013 С. 38–40. сайт : URL : <http://int-konf.org/konf082013/470-kovbanyuk-m-zstavno-tipologchne-dosldzhennya-u-suchasnomu-movoznavstv.html> (дата звернення: 15.07.2016).

86.Кожина М.Н., Данилевская Н.В. О развитии смысловой структуры в научном тексте посредством развернутых вариативных повторов (к постановке вопроса). *Принципы функционирования языка в его речевых разновидностях* : сб. науч. тр. / глав. ред. М.Н. Кожина. Пермь : Изд-во Перм. гос. ун-та им. А. М. Горького, 1984. С.123–131.

87. Колеснікова І.А. Деякі аспекти специфіки архітектури професійного дискурсу. *Studia Linguistica*: зб. наук. праць. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2010. Випуск 4. С. 428-432.

88. Колеснікова І.А. Диверсифікація лінгвальних одиниць у професійному дискурсі (на матеріалі правничо-економічної та економічної сфер). *Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспект исследования* : сб. научн. тр. Ч.2. Брест : БрГУ имени А.С.Пушкина, 2014. С. 20–24. [Електронний ресурс]. URL : <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/5907/1/Kolesnikova.pdf>

89. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры : монография. Москва : КомКнига, 2006. 192 с.

90. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов : монография. Москва : ЧеРо, 2003. 349 с. : сайт. URL : <http://docplayer.ru/43790-Yazykovye-kartiny-mira-kak-proizvodnye-nacionalnyh-mentalitetov.html> (дата звернення: 14.04.2016).

91. Корольова А.В. Когнітивна лінгвокомпаративістика: від реконструкції правових форм до реконструкції структур свідомості. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія* / гол. ред. М. П. Баган. Київ, 2014. Т. 17. № 2. С. 94–101.

92. Корольов І.Р. Антропометричний метод дослідження національної кооперативної комунікативної поведінки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. Вип. 13. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, С. 116–122.

93. Корольов І. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. *Studia linguistica* / Від. ред. І. О. Голубовська. 2012. Вип. 6(2). С. 285–305.

94. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов : навч. посіб. Вінниця : Нова книга, 2003. 464 с.

95. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Академія, 2003. 464 с.
96. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика: проблема і методи дослідження. *Мовознавство* : зб. наук. пр. Київ : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 1996. № 2–3. С. 3–12.
97. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблеми мовних картин світу. *Мовознавство* : зб. наук. пр. Київ : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2004. №5–6. С. 12–22.
98. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 424 с.
99. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. Москва : ИТДГК “Гнозис”, 2001. 270 с.
100. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. Москва : Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. 248 с.
101. Крейг Р. Інтернет-журналістика: робота журналіста і редактора у нових ЗМІ / пер. з англ. А.Ю. Іщенка. Київ : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. 324 с.
102. Кронгауз М.А. Семантика : учебник. Москва : Изд-во РГГУ, 2001. 399 с.
103. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / отв. ред. Б. А. Серебrenиков. Москва : Изд-во ЛКИ, 2008. 160 с.
104. Кубрякова Е.С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения : Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
105. Кубрякова Е.С. Языковая картина мира как особый способ репрезентации образа мира в сознании человека. *Вестник Чувашского*

государственного педагогического университета имени И. Я. Яковлева : сб. науч. тр. / глав.ред. В. Н. Иванов, 2003. №4 (38). С. 2–12.

106. Кудрявцева Н.С. Методологія когнітивних досліджень: перспективи емпіричного підходу. *Мовознавство* : зб. наук. пр. Київ : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2013. № 1. С. 66–76.

107. Кузнецов А. Основания для сравнения в контрастивной семасиологии. *Методы сопоставительного изучения языков* : сб. науч. тр. / отв. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Наука, 1988. с. 37–42.

108. Куклина И.Н. Явления фразеологизации и дефразеологизации в языке современной прессы : дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.01. Москва, 2006. 251 с.

109. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка : учебник. Москва : Высш. шк., 1986. 336 с.

110. Кухарева Е.В. Межкультурная коммуникация – путь к взаимопониманию. *Межкультурная коммуникация : современная теория и практика* : материалы VII Конвента Российской ассоциации международных исследований (Москва, 28–29 сентябрь 2012 г.) : сб. науч. тр. / под ред. А. В. Шестопаля, М. В. Силантьевой; отв. ред. А. В. Мальгин. Москва : ЗАО Издательство «Аспект Пресс», 2013. С. 41–48. [Электронный ресурс]. URL : https://mgimo.ru/files2/y05_2013/238120/rami2_intercult.pdf (дата звернення: 19.07.2015).

111. Кухарева Е.В. Языковые клише как лингвистическая когнитивная основа *Арабский язык: современное состояние и перспективы развития* : сб. науч. ст. / под ред. Э. В. Яковенко. Москва : МГИМО (У) МИД России, 2011. 345 с.

112. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 25 : Контрастивная лингвистика / общ. ред. В. Г. Гак. Москва : Прогресс, 1989. С. 32–62.

113. Лакан Ж. Изнанка психоанализа (Семинар, Книга XVII (1969-70)) / пер. с фр. А. Черноглазова. Москва : Гнозис, 2008. 272 с.
114. Ларин Б.А. Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов). *Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание*. Москва : Просвещение, 1977. С. 125–149.
115. Ларіна Б. Н. Міжкультурна комунікація й особливості її проявів. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : “Державне управління”*. 2013. № 2 (42). С. 15–18.
116. Левицький А.Е. Українська зіставна лексикологія початку ХХІ століття: перспективні напрями. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки : зб. наук. пр. / гол. ред. П. Ю. Саух*. Житомир, 2006. Вип. 35. С. 34–41.
117. Легка М., Матвіяс О. Комунікативна функція кліше в англійській спортивній термінології. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова*. Харків : ХХІІІ, 2003. № 18. С. 45–48.
118. Леонова Л.А., Шубин Э.П. “Готовые” предложения в современном английском бытовом диалоге. *Иностранные языки в школе*. 1970. № 5. С. 11–21.
119. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики : учеб. пособ. .3-е изд. Москва : Смысл ; СПб.: Лань, 2003. 287 с.
120. Лещак О. Языковые клише и лексические модели как объект лингводидактики и лексикографии. *Rossica Olomucensia*. XL (za rok 2001). Sachlicher Bezug : Sprachwissenschaft; Linguistik; Philologie; Literaturwissenschaft. Část 2. Olomouc, 2002. S. 467–471.
121. Лещак С. Языковое клише: прагматика, семантика и структура аналитических номинативных неидиоматических знаков в современном русском языке. Kielce : Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, 2006. 161 с.
122. Лингвистический энциклопедический словарь / ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. энцикл., 1990. 683 с.

123. Лотман Ю.М. О семиосфере. *Лотман Ю. М. Избранные статьи* : В 3-х томах. Таллинн : Александра, 1992. Т. 1 : Статьи по семиотике и типологии культуры. С. 11–24. [Електронний ресурс]. URL : http://plr.ilingran.ru/upload/book_files/lotman_yu.m._-_izbrannye_statii_-_tom_1_-_1992.pdf (дата звернення: 11.10.2015).

124. Лучик А.А. Еквіваленти слова в українській і російській мовах: дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01; 10.02.02. Київ, 2001. 430 с

125. Лучик А.А. Українське зіставне мовознавство : стан і перспективи. *Мовознавство* : зб. наук. пр. Київ : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2014. № 6. С. 31-39.

126. Ляшук А.М. Зіставний аналіз семантичної структури одиниць на позначення юридичних понять в українській та англійській мовах. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)* / відп. ред. О. Семенюк. Кіровоград : Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2008. Вип. 75(1). С 51–55.

127. Максакова Р.В. Языковые клише как психотерапевтическое воздействие. *Психология XXI века* : тезисы международной научно-практической конференции студентов и аспирантов, (Санкт-Петербург, 18-20 апреля 2002 г.) / под ред. В. Б. Чеснокова. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2002. сайт. URL : https://psihologia.biz/psihologiya-psihologiya-obschaya_693/maksakova-yazykovyie-klishe-kak-20169.html (дата звернення: 15.02.2017).

128. Максимова К.В. Англійські вигуки та їх українські еквіваленти. *Слобожанський науково-спортивний вісник* : зб. наук. пр. / гол. ред А. С. Ровний. Харків : Харківська державна академія фізичної культури, 2007. № 11. С. 245–247.

129. Малярчук О.В. Прагматичні особливості англійських вигуків як засобів вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”* : зб. наук. пр. / гол. ред. І. В. Ступак. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 9. С. 96–100.

130. Манакин В.М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2012. 288 с.
131. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология: монография. Киев : Знание, 2004. 326 с.
132. Маслова В.А. Политический дискурс : языковые игры или игры в слова? *Политическая лингвистика* : сб. науч. тр. / глав. ред. А. П. Чудинов. Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2008. Вып. (1)24. С. 43–48.
133. Маслова В.А. Статус картины мира и ее типы в антропоцентрической парадигме. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”* : зб. наук. пр. / гол. ред. В. Олексенко. Херсон : Вид-во ХДУ, 2013. Вип. 18. С. 28–35.
134. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
135. Мацюк Г.П. Термін у соціолінгвістичних традиціях. *Ucrainica II : současná ukrajinistika – problémy jazyka, literatury a kultury : sborník článků : 3. Olomoucké sympozium ukrajinistů (Olomouc, 24-26 srpna 2006) / redakční rada J. Anderš. Olomouc : Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Philologica, 2006. 1. část. С. 477–482.*
136. Мединська А. Особливості семантики предметних та ознакових слів. *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. / відп. ред. І. О. Голубовська. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. Вип. 4. С. 96–103.
137. Михайленко В. В. Про семантичну динаміку дискурсу. *Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес* : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Чернівці, 24–25 листопада 2004 р.). Чернівці : Рута, 2004. – С. 185-186.
138. Мізін К.І. Проблема пошуку *tertium comparationis* при лінгвокультурологічному дослідженні системи усталених порівнянь. *Studia linguistica* : зб. наук. праць / відп. ред. І. О. Голубовська. Київ : Київ. нац. ун-т

ім. Т. Шевченка; Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. Вип. 3. С. 210–218.

139. Моль А. Социодинамика культуры / пер. с фр.; предисл. Б. В. Бирюкова. Изд. 3-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 416 с. [Електронний ресурс]. URL : http://yanko.lib.ru/books/cultur/mol_sociodinamika_cult-1.pdf (дата звернення: 11.12.2015).

140. Муравьева Н.В. Язык конфликта. Москва : Термика, 2004. 214 с.

141. М'язова І.Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2008. 15 с.

142. Наумова Н.Г. Фаховий дискурс у мовленнєвому континуумі суспільства. *Нова філологія* : зб. наук. пр. / гол.ред. С. М. Єнікеєва. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. № 39. С. 134–141. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2010_39_24

143. .Нерознак В.П. Метод сравнения в синхронном языкознании (К основаниям лингвистической компаративистики). *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Москва : Наука, 1986. Т. 45. № 5. С. 402–412.

144. Нечепоренко М.В. Емоційно-вольова культура студента : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 180 с.

145. Нечипоренко Б. Сугестивна функція кліше і мовних штампів в політичному дискурсі китайських ЗМІ. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Східні мови та літератури* : зб. наук. пр. / відп. ред. Г.Ф. Семенюк. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2013. Вип. 1. С. 25–27.

146. .Никитина С. Е. Стереотипные суждения и речевые клише как культурные барьеры. *Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии* : тезисы конференции. Москва : Институт славяноведения РАН. 1995. С. 81–83. [Електронний ресурс]. URL : http://inslav.ru/images/stories/pdf/1995_Rechevye_i_mentalnye_stereotipy_tezisy.pdf (дата звернення: 15.09.2016).

147. Николаева Т.М. Речевые, коммуникативные и ментальные стереотипы: социолингвистическая дистрибуция. *Язык как средство трансляции культуры* монография / отв. ред. М. Б. Ешич. Москва : Наука, 2000. С. 112–131. [Электронный ресурс]. URL : http://inslav.ru/images/stories/pdf/2000_Jazyk_kak_sredstvo_translacii_kultury.pdf (дата звернения: 20.10.2016).

148. Николаева Т.М., Седакова, И.А. Ценностная ориентация клише и штампов в современной русской речи. *Revue des études slaves: Ires Journées d'études en sciences sociales de l'IRENISE (15-17 novembre 1993)* / publié sous la direction de Claudio-Sergio Ingerflom. Paris, 1994. Т. 66. Fascicule 3. P. 607–625.

149. Норман Б.Ю. Теория языка. Вводный курс : учеб. пос. Москва : Наука, 2003. 598 с.

150. Ожегов С.И. Лексикология. Лексикография. Культура речи : учеб. пособ. / под ред. Т. А. Кондратьевой. Москва : Высшая школа, 1974. 352 с. [Электронный ресурс]. URL : http://publ.lib.ru/ARCHIVES/O/OJEGOV_Sergey_Ivanovich/_Ojegov_S.I..html (дата звернения: 11.10.2015).

151. Пахолок З. Гносеологічний і онтологічний статус категорії повторюваності: мовний та мовленнєвий виміри: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 684 с.

152. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремииологии / состав. и автор вступ. ст. Г.Л. Капчиц. Москва : Наука, 1988. 240 с. [Электронный ресурс]. URL : http://biblio.imli.ru/images/abook/folklor/Permyakov_G.L._Osnovy_strukturnoj_paremiologii._1988.pdf (дата звернения: 15.02.2017).

153. Пермяков Г.Л. От поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише) / отв. ред. Ю. В. Рождественский. Москва : Наука, 1970. 240 с. сайт. URL : <http://padaread.com/?book=83082&pg=1> (дата звернения: 15.02.2017).

154. Петренко В.Ф. Основы психосемантики : учеб. пособ. Москва : МГУ. 1997. 400 с.

155. Петрова Е.С. Сопоставительная типология английского и русского языков: грамматика : учеб. пос. Санкт-Петербург : Филологический ф-т СПбГУ; Москва : Академия, 2011. 368 с.

156. Петрова Л.А. Языковая картина мира в русле теоретических изысканий. *Культура народов Причерноморья* : сб. науч. ст. / глав. ред. Ю. А. Катунин. Симферополь : Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского, 2005. № 69. С. 19–23

157. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира. Москва; Берлин : Директ-Медиа, 2015. 101 с. [Электронный ресурс]. URL : https://books.google.com.ua/books?id=F5k9CwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення : 15.04.2017).

158. Попова І.С., Карасьова К.А. Мовні кліше як складник стереотипізації мовлення політиків. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харківського національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди / гол. ред. К. Ю. Голобородько. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 43. С. 80–86.

159. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира* : монографія / отв. ред. Б.А. Серебрянников. Москва : Наука, 1988. С. 8–69.

160. Потебня А.А. Мысль и язык. *Слово и миф* : приложение к журналу “Вопросы философии” / отв. ред. А. К. Байбурин. Москва : Наука, 1989. С.17–20.

161. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

162. Прокопова Л.И., Хельбиг Г., Девкин В.Д. Конфронтативная лингвистика / ред. Э. Н. Логвиненко. Киев : Лыбидь, 1990 . 148 с.

163. Прохватило Ю.В. Проблеми перекладу штампів і кліше у сучасному перекладознавстві. *Язык и мир: современные тенденции преподавания иностранных языков в высшей школе* : материалы

Региональной научно-методической конференции для студентов, аспирантов, молодых учёных (Днепродзержинск, 20-21 февраля 2013 г.). сайт. URL : http://confcontact.com/2013_02_20/18_Prochwatilo.html (дата звернення: 15.02.2017).

164. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку. Москва : Педагогика-Пресс, 1996.

165. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода : монография. 2-е изд., стереотип. Москва : Р. Валент, 2007. 240 с.

166. Розенталь Д.Э. Теленкова М. А. Словарь трудностей русского языка. 7-е изд. Москва : АЙРИС ПРЕСС, 2007. 823 с.

167. Романюк Н. Диференційні та класифікаційні ознаки мовної клішованої одиниці. *Вісник Запорізького національного університету. Серія “Філологічні науки”* : зб. наук. пр. / гол. ред. П. І. Білоусенко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. № 1. С. 177–182.

168. Романюк Н. Змістова структура мовних клішованих одиниць англійської та української мов. *Науковий журнал “Молодий вчений”*. № 9 (49). Чернівці, 2017. С. 268–271. ISSN: 2304-5809

169. Романюк Н. Мовні кліше в сучасному інформаційному дискурсі. “*Молода наука-2015*”: матеріали VIII університетської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених “Молода наука-2015” (м. Запоріжжя, 7-9 квітня 2015 р.). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. Т. 5. С. 13–14.

170. Романюк Н. Мовна клішована одиниця як лінгвістичний сегмент у дзеркалі психолінгвістики. *Актуальні проблеми філології*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9-10 грудня 2016 р.). Херсон, 2016. С. 104–109. ISBN: 978-966-916-188-8

171. Романюк Н. Особливості становлення термінологічної бази поняття “кліше”. *Zbiór artykułów naukowych* : konferencji Międzynarodowej

Naukowo-Praktycznej "Filologia, sociologia I kulturoznawstwo. Współczesne tendencje w nauce i edukacji (Warszawa, 30-31.01.2016). Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. Diamond trading tour, 2016. С. 61–64. ISBN: 978-83-65207-67-8:

172. Романюк Н. Семантичні типи мовних кліше англійської та української мов. *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 квітня 2017 р.). Львів : Наукова філологічна організація "Логос", 2017. С. 29–32.

173. Романюк Н. Структурні особливості англійських мовних кліше та їхніх українських відповідників. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Філологія"* : зб. наук. пр. / гол. ред. І. В. Ступак. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. № 13. С. 195–198.

174. Романюк Н. Тематичні групи клішованих одиниць англійської та української мов. *Південний архів. Філологічні науки* : зб. наук. пр. / гол. ред. Н. І. Ільїнська. Херсон : Херсонський державний університет, 2017. № 68. С. 175–178.

175. Романюк Н. Tertium comparationis при зіставленні англійських та українських мовних клішованих одиниць. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: "Мовознавство"*: зб. наук. пр. / відп.ред Т. П. Вільчинська. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2016. Вип. II (26). С. 78–83.

176. Роменская М.Ю. Функционально-семантического поля запрета в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Таганрог, 2003. 24 с.

177. Ронен О. Лексические и ритмико-синтаксические повторения и "неконтролируемый подтекст". *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Москва : Наука, 1997. Т.56. № 3. С.40–44.

178. Рубцова А.Г. Лексико-стилистические нормы и отступления от них как средство официализации/деофициализации делового текста (на материале заявлений в полицию). *Молодёжь и наука* : материалы 9 Всерос. науч.-техн. конф. [Электронный ресурс]. URL : <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/10595> (дата звернення: 15.03.2017).

179. Рудківський О.П. Деякі аспекти зіставного вивчення фонологічних систем германських та слов'янських мов. *Наукові записки Національного університету "Острозька Академія". Серія "Філологічна"* : зб. наук. пр. / уклад. : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2015. Вип. 53. С. 204–206.

180. Рудяков А.Н. Функциональная семантика. Симферополь : Таврия, 1992. 154 с.

181. Руферова Я.Д. Об одном аспекте славянского предложения (Место валентности в подготовке студентов-русистов, будущих преподавателей русского языка как иностранного). *Русская речь в современном вузе* : материалы Второй международной научно-практической интернет-конференции (Орел, 15 октября-15 декабря 2005 г.) / отв. ред. Б. Г. Бобылев. Орел : Орловский государственный технический университет, 2006. С. 49–52. сайт. URL : <http://www.ostu.ru/conf/ruslang2005 /trend1/ruferova.htm>. (дата звернення: 16.01.2016).

182. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. Киев : Брама, Изд-во Вовчок О.Ю., 2004. 336 с.

183. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

184. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями і проблеми: підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

185. Селиверстова Е.И. Русская пословица в паремиологическом пространстве : стабильность и вариативность (лингвистический аспект): дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01. СПб, 2010. 421 с.

186. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / пер. с англ. под ред. А. Е. Кибрика. Москва : Прогресс, 1993. 656 с.
187. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира : монография / отв.ред. Б. А. Серебренников. Москва : Наука, 1988. 216 с.
188. Серебрянська І.М. Стилiстичнi особливостi та культура дiлової усної комунікації. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія.* / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми : СумДУ, 2007. Т. 1. № 1. С. 166–172.
189. Серио П. Анализ дискурса во французской школе (Дискурс и интердискурс). *Семиотика: Антология* / сост. Ю. С. Степанов. Москва : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. С. 549–562.
190. Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика. *Новое в зарубежной лингвистике* : сб. науч. тр. / сост. В. П. Нерознак, В. Г. Гак. Москва: Прогресс, 1989. Вып. 25. сайт. URL: http://www.classes.ru/grammar/166.new-in-linguistics-25/source/worddocuments/_2.htm (дата звернення: 16.01.2016).
191. Сковронська І. Ужиток фразеологічних одиниць, штампів та кліше у двомовному публіцистичному тексті. *Теле- та радіожурналістика* : зб. наук. пр. / гол. ред. В. В. Лизанчук; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів : Львівський національний університет ім. Франка, 2010. Вип. 9 (Ч. 2). С. 324–329.
192. Скрипичникова Н.С. Устойчивые словесные комплексы в устной профессиональной коммуникации : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Екатеринбург, 2016. 268 с. [Електронний ресурс]. URL : http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/40496/1/urgu1575_d.pdf (дата звернення: 15.04.2017).
193. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1973. 278 с.
194. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / ред. В. В. Пассек. Москва : Изд-во лит. на иностр. яз., 1998. 261 с. [Електронний

ресурс]. URL : <https://archive.org/stream/B-001-001-353#page/n0/mode/2up>
(дата звернення: 11.12.2015).

195. Соколова І. Прагматико-комунікативні характеристики категорії повтору в текстах-анонсах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2002. 19 с.

196. Соколовская Ж.П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) : монографія. Киев : Выща школа, 1979. 189 с.

197. Сопоставительное исследование русского и украинского языков : Лексика и фразеология : Синхронич. и диахронич. аспект / отв. ред. Г. П. Ижакевич. Киев : Наук. думка, 1991. 381 с.

198. Сопоставительная стилистика русского и украинского языков : монографія / отв. ред. Н.Г.Озерова. Киев : Изд. дом Д. Бураго, 2014. 384 с.

199. Сосунова Г.А. Функционирование и семантическая характеристика языковых клише во французском языке (на материале таможенного дискурса). *Язык и культура* : сб. науч. тр. / глав. ред. С. К. Гураль. Томск : Национальный исследовательский Томский государственный университет, 2014. № 2 (26). С. 89–99.

200. Степаненко М.І. Обов'язкова і факультативна сполучуваність прикметників сучасної української мови. *Українське мовознавство* : зб. наук. пр. Київ : Вища шк., 1988. Вип. 15. С. 55–62.

201. Степанов Ю.С. Основы языкознания : учеб. пособ. 4-е изд. Москва : Просвещение, 2012. 274 с.

202. Степанова М.Д. О “внешней” и “внутренней” валентности. *Иностранные языки в школе* : сб. науч. тр. Москва, 1967. №3. С. 13–19.

203. Стернин И.А. Контрастивная лингвистика : монографія. Москва : Восток-Запад, 2006. 206 с.

204. Стрибижев В.В. Речевые клише в современном английском языке: метакоммуникативная функція : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Тула, 2005. 191 с.

205. Сулейменова Э.Д. Казахский и русский языки : основы контрастивной лингвистики. 2-е изд. Алматы : Деммеу, 1996. 208 с.

206. Тарануха Т. Типи міжмовних співвідношень фразеологізмів зі значенням рис характеру людини в українській та німецькій мовах. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки : зб. наук. ст. / відп. ред. О. Семенюк. Кіровоград : КДПУ ім. В.Винниченка, 2009. Вип. 81(4). С. 43–47.*

207. Тарасов Е.Ф. Язык как средство трансляции культуры. *Фразеология в контексте культуры : материалы Международного симпозиума (Москва, 8-10 июня 1998 г.) / отв. ред. В. Н. Телия. Москва : Языки русской культуры, 1999. С. 34–37. [Электронный ресурс]. URL : https://aldebaran.ru/author/stateyi_sbornik/kniga_frazeologiya_v_kontekste_kultur_yi/ (дата звернення: 20.12.2015).*

208. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический аспект, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа “Языки русской культуры”, 1996. 284 с.

209. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособ. Москва : Слово/Slovo, 2000. 624 с. [Электронный ресурс]. URL : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Ter/_Index.php (дата звернення: 15.07.2016).

210. Тичер С., Мейр М., Водак Р., Ветер Е. Методы анализа текста и дискурса / пер. с англ. и ред. А. А. Киселева. Харьков : Гуманитарный центр, 2009. 356 с.

211. Толчєєва Т.С. Продуктивність моделювання термінів бізнес-економіки в англійській мові та їхня міжнародна гармонізація. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 13. С. 190–195.*

212. Тупиця О., Зімакова Л. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Дрогобич, 19–20 жовтня 2017 р.)* / упор М. Федурко та ін. Дрогобич : Посвіт, 2011. С. 251–259.

213. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.

214. Ушакова Т.Н. Психолінгвістика : учебник / под ред. Т. Н. Ушаковой. Москва : ПЕР СЭ, 2006. 416 с.

215. Фабіан М.П. Застосування процедури формалізованого аналізу лексичної семантики в зіставних дослідженнях. *Проблеми зіставної семантики* : зб. наук. пр. / відп. ред. А. В. Корольова. К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. Вип. 10(1). С. 206–211 : сайт. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pzs_2011_10%281%29__37 (дата звернення: 16.01.2016).

216. Фалькова Е.Г. Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях : метод. пособ. Санкт-Петербург : Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. 77 с.

217. Филатова Т.С. Изоморфизм разноуровневых повторов в художественном тексте как основа лингвостилистической интерпретации текстового целого (на материале современной немецкой прозы): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 1992. 18 с.

218. Філоненко З.Л. Дефініції понять валентності, полісемії та амбівалентності крізь призму комбінаторної семантики. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.stattionline.org.ua/filologiya/87/15698-definici%D1%97-ponyat-valentnosti-polisemi%D1%97-ta-ambivalentnosti-kriz-prizmu-kombinatorno%D1%97-semantiki.html> (дата звернення: 21.03.2017).

219. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языкознание : Общий курс / отв. ред. М. Н. Петерсен. Москва : Красанд, 2010. 184 с.

220. Хомский Н. Язык и мышление : монографія / пер. с англ. Б. Ю. Городецкого. Москва : Изд-во Московского университета, 1972. 126 с.

221. Шамрай О.В. Мовленнєві кліше та їх роль у діалогічному мовленні. *Вестник Харьковського національного автомобільно-дорожного університета* : сб. науч. тр. / глав. ред. В. А. Богомолов. Харьков : ХНАДУ, 2005. Вип. 30. С. 18–20. [Електронний ресурс]. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/movlennevi-klishe-ta-yih-rol-u-dialogichnomu-movlenni> (дата звернення: 17.07.2016).

222. Шамрай Е.В. Трудности оперирования речевыми клише в экспрессивной устной речи. *Вестник Харьковського національного автомобільно-дорожного університета* : сб. науч. тр. / глав. ред. В. А. Богомолов. Харьков : ХНАДУ, 2007. № 37. [Електронний ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/trudnosti-operirovaniya-rechevymi-klishe-v-ekspressivnoy-ustnoy-rechi> (17.07.2016).

223. Шанина О.С. Языковые клише как вид этикетного поведения в медицинском дискурсе. *Science and Education a New Dimension. Philology / editor-in-chief Dr. Xénia Vámos. Budapest, 2013. Vol. 4. P. 75–79.*

224. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка: учеб. пос. 4-е. изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : Специальная Литература, 1996. 192 с.

225. Шарафутдинова Н.С. Лингвистическая типология и языковые ареалы : учеб. пос. Ульяновск : УлГТУ, 2009. 128 с.

226. Шарманова Н. Етнічна соціалізація як основа лінгвокультурної інтеграції (на матеріалі мовних кліше). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов.* Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. Вип. 8. С.175–178. сайт. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_9_2012_8_32 (дата звернення: 20.12.2015).

227. Шарманова Н.М. Кліше в українському телепросторі : прагматичний і метакомунікативний вияви. *Мовознавство*: зб. наук. пр. Київ : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2012. № 5. С.81-86. сайт. URL :

<http://movoznavstvo.org.ua/vsi-nomera-zhurnalu/69-2012-5-veresen-zhovten/420-sharmanova-n-m-klishe-v-ukrajinskomu-teleprostori-pragmatichnij-i-metakomunikativnij-viyavi.html>

228. Шарманова Н.М. Мовне кліше в контексті функціонально-стильової диференціації мови. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії* : зб. наук. пр. / відр. ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. Ч. 2. С. 119–129. сайт. URL : journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/view/659/604. (20.01.2016).

229. Шарманова Н.М. Мовні кліше в сучасному інформаційному мовленні. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії* : зб. наук. пр. / відр. ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг, 2012. Вип. 7(2). С. 264–274. сайт. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2012_7%282%29__29 (дата звернення: 22.02.16).

230. Шарманова Н.М. Мовні кліше: з історії вивчення в лінгвістичній традиції. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії* : зб. наук. пр. / відр. ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг, 2010. Вип. 5. С. 115-120.

231. Шарманова Н.М. Мовне кліше і фразеологічна дилема. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії* : зб. наук. пр. / відр. ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. С. 512–516. сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2011_6_75 (дата звернення: 25.10.2016).

232. Шевченко І.С., Морозова Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія* : зб. наук. пр. / гол. ред І. С. Шевченко. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2003. № 586. С. 33–38.

233. Шевченко І.С., Морозова О.І. та ін. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* :

монографія / під загальн. ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. – С. 21-28.

234. Шевченко І.С. Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : монографія / за заг. ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.

235. Шевчук С.В. Ділове мовлення. Модульний курс: підручник. Київ : Вид-во “Арій”, 2006. 448 с.

236. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19. Волгоград, 2000. 431 с. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.dissercat.com/content/semiotika-politicheskogo-diskursa> (дата звернення: 20.12.2016).

237. Шелов С.Д. Термин. Терминологичность. Терминологические определения : монографія. Санкт-Петербург : Филологический фак-т СпбГУ, 2003. 280 с.

238. Шепітько С. Компоненти наукового дискурсу. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)* / відп. ред. О. Семенюк. Кіровоград : Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2010. Випуск 89 (5). С. 164 –167.

239. Шикалов С.В. Способы перевода метафор в концепции Питера Ньюмарка. *Вестник Минского государственного лингвистического университета. Серия 1. Филология* : сб. науч. тр. / глав. ред. А. М. Горлатов. Минск : МГЛУ, 2010. Вып. 9 (588). С. 156–162. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.thinkaloud.ru/science/shik-newmark.pdf> (дата звернення: 20.09.2016).

240. Шмелев А.Г. Введение в экспериментальную психосемантику : теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности. Москва : Изд-во МГУ, 1983. 158 с. : сайт. URL : <http://www.klex.ru/jcw> (дата звернення: 20.12.2015).

241. Штернеманн Р. и др. Введение в контрастивную лингвистику. *Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика* : сб. науч. тр. / сост. В. П. Нерознака; общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. Москва : Прогресс, 1989. Вып. XXV. С. 144–178. [Электронный ресурс]. URL: http://www.classes.ru/grammar/166.new-in-linguistics-25/source/worddocuments/_8.htm (дата звернення: 20.11.2016).

242. Шулежкова С.Г. Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие. Москва : Азбуковник, 2001. 288 с. [Электронный ресурс]. URL : <http://padaread.com/?book=49797&pg=1> (17.03.2017).

243. Шутова М.О. Етнічна стереотипізація англійських і українських фразем. *Проблеми зіставної семантики* : збірник наукових статей / відп. ред. Корольова А. В. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. Вип. 11. С. 392–398.

244. Шутова М.О. Контенсивно-формальна типологічна таксономія етнокультурних стереотипів. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія : “Філологія” / гол. ред. Корольова А. В. Київ : Вид-во КНЛУ, 2014. Т. 17. № 1. С. 205–214.

245. Якубинский Л. Избранные работы : Язык и его функционирование / отв. ред. А. Леонтьев. Москва : Наука, 1986. 206 с.

246. Янчевська В.Ю. Класифікація мовних кліше за семантичними ознаками (на матеріалі газет “День” та “Кримська світлиця”). *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Філологічні науки: зб. наук. пр. / гол.ред. П. І. Білоусенко. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. № 2. С. 178–187.

247. Ярцева В.Н. Типология языков и проблемы универсалий. *Вопросы языкознания* : науч. журн. Москва : Наука, 1976. № 2. С. 5–12.

248. Amossy R., Herschberg-Pierrot A. Stéréotypes et clichés: langue, discours, société. *Langage et société*. Vol. 87. No. 1. 1999. P. 143–144.

249. Anthony S.M.-M. Les figures de la répétition intratextuelle chez Nathalie Sarraute: Leitmotive, clichés, lieux communs, topos et stereotypes: Thèse de doctorat. *Département d'études franzaises*. Université de Toronto, 2012. 319 p.

250. Baider F. Cultural Stereotypes and Linguistic Clichés: Their Usefulness in Intercultural Competency. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education (IJCDSE)*. 2013. Vol. 4. Issue 2. P. 1166–1171.

251. Bartmiński J. Słownik stereotypów i symboli ludowych. *Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej*. Instytut Filologii Polskiej, 1996. Tom I. Kosmos; 3: Meteorologia. 221 s. : сайт. URL : <https://ru.scribd.com/document/86191167/Jerzy-Bartmi%C5%84ski-S%C5%82ownik-stereotypow-i-symboli-ludowych-tom-1>

252. Bucholtz M., Hall K. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies*. 2005. Vol 7. Issue 4-5, P. 585–614.

253. Clark H.H., Wasow Th. Repeating words in spontaneous speech. *Cognitive Psychology*. 1998. Vol. 37. № 3. P. 201–242.

254. Cresswell J. The Penguin Book of Cliches. Penguin Reference Books : Published by Penguin Books Ltd. 2000. 296 p.

255. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge : CUP, 1998. 150 p.

256. Dillon G.L. Corpus, Creativity, Cliché : Where Statistics Meet Aesthetics. *Journal of Literary Semantics : An International Review* / ed. M. Toolan. Berlin-N.Y. : Walter de Gruyter, 2006. Vol. 35. № 2. P. 98–110.

257. Down S., Warren L. Constructing narratives of enterprise: Clichés and entrepreneurial self-identity. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*. 2008. Vol 14. No 1. P 4–23.

258. Eades D. Aboriginal ways of using English. Canberra Australia : Aboriginal Studies Press, 2013. 397 p.

259. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics. An Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 830 p. : сайт. URL : https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=PTAkDQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=V.+Evans+M.+Green+Cognitive+Linguistics+EDINBURGH+UNIVERSITY+PRESS&ots=_WgY_iYi6u&sig=GENt7mphmZUzbrGM1b8USXkx3yY&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 10.01.2017).

260. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 59 p. : сайт. URL : https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=2Gfol9An-wEC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Fauconnier+G.+Mappings+in+Thought+and+Language.+Cambridge:+Cambridge+University+Press,+1997&ots=P5M3xhS_pz&sig=ki3mATgNGk2B0Q62bViK1gRvssQ&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 21.04.2017).

261. Fournier P.N. Le stéréotype dans le lexique. *Synergies Pays riverains du Mékong*. No 1. 2010. P. 85–99.

262. Fournier P.N. La stéréotypie, un avatar de communication incontournable dans l'enseignement – apprentissage d'une langue – culture étrangère. Essai de mise au point. *Synergies Pays riverains du Mékong*. No 2. 2010 : сайт. URL : <http://ressources-cla.univ-fcomte-conceptuelle.fr/gerflint/Mekong2/mekong2.html> (дата звернення: 23.03.2017).

263. Fries Ch. The Structure of English. New York : Harcourt, Brace, 1952. 304 p.

264. Garipov R.K., Garipova A.R Corpus linguistics and some causes of semantic changes in cliché : сайт. URL : <http://www.sworld.com.ua/konfer30/273.pdf> (дата звернення: 11.03.2015).

265. Gile D. Les clichés et leurs cousins dans la formation des traducteurs. *Palimpsestes*, 2001. No 13, p. 65-80. сайт. URL : <http://journals.openedition.org/palimpsestes/1558> (дата звернення: 17.03.2016).

266. Graham F. Geordies. Roots of regionalism. Edinburgh : Edinburgh University Press, 1992. 192 p.

267. Haberer A. A defence of the cliché. *Journal of English Studies*. Vol. 5 (2005-2006). P. 139–153.

268. Hiroshi N. Effect of repetition on grammaticality judgements under objective and subjective self-awareness conditions. *Journal of Psycholinguistic Research*. 1989. Vol.18. №3. P. 255–269.

269. Holmes J., Meyerhoff M. The Handbook of Language and Gender / ed. J. Holmes, M. Meyerhoff. Oxford : Blackwell Publishing, 2003. 775 p. URL :

Ltdhttps://is.muni.cz/el/1423/podzim2012/SAN230/um/the_handbook_of_language_and_gender.pdf (дата звернення: 09.07.2016).

270. Ilie C. Cliché-based metadiscursive argumentation in the Houses of Parliament. *International Journal of Applied Linguistics*. 2000. Vol. 10 (1). P. 65–84.

271. International Encyclopedia of Linguistics / ed. W. J. Frawley. 2nd ed. Oxford : University Press, 2003. 2218 p.

272. Johansson S. Contrastive analysis and learner language: A corpus-based approach. *Contrastive analysis and learner language*. University of Oslo. 2008. 168 p.

273. Kanwischer N.G. Repetition blindness: type recognition without token individuation. *Cognition*. 1987. Vol. 27. № 2. P. 117–143.

274. Karamysheva I.D. Contrastive Grammar of English and Ukrainian Languages: Textbook: Second edition, revised. Vinnytsia: Nova Knyha Publishers, 2012. 320 p.

275. Kearns K. Semantics. New-York : Palgrave Macmillan, 2000. 308 p.

276. Keesing R.M. Radical cultural difference: Anthropology's myth? *Language contact and language conflict* / ed. M. Pütz. Amsterdam: Philadelphia, 1994. P.3–23.

277. Krzeszowski T. Contrasting Languages: The Scope of Contrastive Linguistics. *Applied Linguistics*. Vol. 14, Issue 4, 1 December 1993. 435–439 p.

278. Lakoff G., Johnsen M. Metaphors we live by. London: The university of Chicago press. 2003. 256 p.

279. Legallois D., Charnois Th., Poibeau Th. Repérer les clichés dans les romans sentimentaux grâce à la méthode des “motifs”. *Revue de linguistique et de didactique des langues*. № 53. 2016. P. 95–117.

280. Lieo C. Homonymy and reduplication: on the extended availability of two strategies in phonological acquisition. *Journal of Child Language*. 1990. Vol.17. № 2. P. 267–278.

281. Mitu M. Les fonctions de l'intertextualité dans la création tourniérienne. URL: http://www.uab.ro/reviste_recunoscute/philologica/philologica_2004_tom2/15.doc, consultée le 12/06/2017. (дата звернення: 27.08.2017).
282. Newmark P. A Textbook of Translation. Harlow: Pearson Education Limited, 2008. 292 p.
283. Nina A. La traduction du cliché dans les textes pragmatiques: définition, repérage, equivalences. Ottawa, 1998. 118 p.
284. Palmer G.B. Toward a theory of cultural linguistics. Texas: University of Texas Press, 1996. 360 p.
285. Partridge E. A dictionary of clichés: with an introductory essay. London and Boston: Routledge and Kegan Paul, 1978. 261 p.
286. Plantin C. Lieux communs, topoï, stéréotypes, clichés / ed. C. Plantin. Paris : Kimé, 1993. 312 p.
287. Pocheptsov G. Semiotics of visual / spoken civilizations. *Neue Fragen der Linguistik*. Tübingen, 1991. P.254–326.
288. Polguère A. Il y a un traître par minou: le statut lexical des clichés linguistiques. URL: <https://corela.revues.org/4486> (дата звернення: 23.11.2015).
289. Prull M.W. Exploring the identification-production hypothesis of repetition priming in young and older adults. *Psychology and Ageing*. 2004. Vol.19. Iss.1. P.108–124.
290. Reinhard H. Thum Cliché and Stereotype: An Examination of the Lyric Landscape in Eichendorff's Poetry. *Philological Quarterly*, 1983. 63 p
291. Romaniuk N. Stylistics types of English language clichés and their Ukrainian equivalents. *Massachusetts Review of Science and Technologies* / ed. G. Hall. Massachusetts : Massachusetts Institute of Technology, 2016. Volume VII. № 1(13). C. 488–494. ISSN: 0025-487X
292. Romaniuk N. The linguistic algorithm of comparison of English and Ukrainian language clichés. *The Ninth European Conference on Languages, Literature and Linguistics* : proceedings of the Conference (Vienna, November 23,

2015) / ed. L. Shlossman. Vienna, OR : East West Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2015. С. 42–47. ISBN-13: 978-3-903063-81-5, ISBN-10: 3-903063-81-9

293. Sharifian F. Cultural conceptualisations and language: Theoretical framework and applications. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2011. 238 p. ISBN: 9789027204042

294. Skinner B.F. Verbal Behavior. Acton, MA: Copley Publishing Group. 1957. 478 p. URL : https://pdfs.semanticscholar.org/0054/43d92_a31138a1b033fe3760e0b86cbc01783.pdf (дата звернення: 10.02.2016).

295. Soto-Faraco S. An auditory repetition deficit under low memory load. *Journal of Experimental Psychology : Human Perception and Performance*. 2000. Vol.26, Iss.1. P. 264–278.

296. Tsitsanoudis N. The use of stereotypes and clichéd phrases in Greek journalistic discourse – A teaching proposal related to language courses. *Journal of Mother Tongue Education*. 2016. № 4(1). P. 64–72.

297. Veale T. The Soul of a New Cliché : Conventions and Meta-Conventions in the Creative Linguistic Variation of Familiar Forms. [Electronic resource]. URL : <http://afflatus.ucd.ie/Papers/Veale%20Turing%20100.pdf> (дата звернення: 10.08.2015).

298. Weigand E. Contrastive lexical semantics. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 1998. P. 25–44.

299. Wodak R., Meyer M. Critical Discourse Analysis: History, Agenda, theory, and Methodology [Electronic resource]. URL:: http://www.corwin.com/upm-data/24615_01_Wodak_Ch_01.pdf. (дата звернення: 30.05.2016).

300. Xiuzhi L. A Comparative Analysis of English and Chinese Idioms – From the Perspective of Conceptual Metaphor of “Happiness”. *Journal of Language Teaching and Research*. Vol. 1. No. 4. 2010. P. 473–476.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ABBYY Lingvo: онлайн електронний словник : сайт. URL : <https://www.lingvolive.com/ru-ru> (дата звернення: 25.09.2017)
2. Англо-український фразеологічний словник / укл. К. Т. Баранцева. Київ : Радянська школа, 1969. 1052 с.
3. Белинская Н. Англо-русский словарь идиом, устойчивых выражений : сайт. URL : http://mirknig.su/knigi/inostrannie_yaziki/41189-anglo-russkiy-kratkiy-slovar-idiom-ustoychivyh-vyrazheniy.html (дата звернення: 30.08.2017).
4. Квеселевич Д.И., Сасина В.П. Русско-английский словарь междометий. Москва : Астрель; АСТ, 2001. 512 с.
5. Кортни Р. Английские фразовые глаголы. Англо-русский словарь. Москва : Рус. яз., 2000. 767 с.
6. Сербенська О., Білоус М. Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 68 с.
7. Українсько-англійський тематичний словник / під ред. С. Пахомова. Київ : Видавець Вадим Карпенко, 2007. 320 с.
8. Oxford phrasal verbs dictionary : Dictionary for learners of English. Oxford University Press NY, 2001. 378 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Каталог наукових ресурсів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського : сайт. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/node/1539>
2. Нормативно-правова база Міністерства юстиції України : сайт. URL : <https://minjust.gov.ua/npa>
3. Міністерство оборони України: сайт. URL : <http://www.mil.gov.ua/>
4. Газета «Урядовий кур'єр» : сайт. URL : <https://www.ukurier.gov.ua/uk/>

5. Дипломат України : сайт. URL : <http://diplomacy.com.ua/>
6. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України : сайт. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245427423
7. Міністерство охорони здоров'я : сайт. URL : <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/>
8. Каталог ресурсів Національної бібліотеки Великої Британії : сайт. URL : <https://www.bl.uk/>
9. International scientific journal Topics in Linguistics : сайт. URL : <https://www.degruyter.com/view/j/topling>
10. International Journal of Applied Linguistics : сайт. URL : [http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/\(ISSN\)1473-4192/issues](http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/(ISSN)1473-4192/issues)
11. Peerage of Science peer reviews : сайт. URL : <https://www.peerageofscience.org/review/review-examples/>
12. Офіційний сайт уряду Сполучених штатів Америки : сайт. URL : <https://www.usa.gov/>

ДОДАТОК

Словник кліше англійської та української мов

№	English	Український
1.	case in point is	вдалий приклад цього
2.	abatement of action	призупинення позову
3.	abdominal brain	сонячне сплетіння
4.	abdominal cavity	черевна порожнина
5.	abend exit	аварійний вихід
6.	aberration from the truth	відхилення від правди/істини
7.	abiding place	місце проживання
8.	abolition of capital punishment	відміна смертної кари
9.	absence without leave	самовільна відсутність
10.	absolute necessity	крайня потреба
11.	absolute pardon	повне помилування
12.	absolute proof	безперечні докази
13.	abuse of authority	зловживання владою
14.	abuse of office	зловживання службовим становищем
15.	abuse of power	зловживання владою
16.	academic adviser	науковий керівник
17.	academic degree	вчений ступінь
18.	academic probation	випробувальний термін
19.	academic question	теоретичне питання
20.	accepted truth	загальновідома істина
21.	accident prevention	техніка безпеки
22.	accidental coincidence	випадковий збіг обставин
23.	according to all accounts	за загальною думкою
24.	according to my notice	відповідно до моїх нотаток
25.	account current	поточний банківський рахунок
26.	achievement of goal	досягнення мети

27.	act of grace	акт помилування
28.	act of terrorism	терористичний акт
29.	act of war	воєнні дії
30.	acting manager	виконувач обов'язків керівника
31.	actionable issue	спірне питання
32.	active duty	служба в армії
33.	adequate information	достовірна інформація
34.	administrative functions	адміністративні обов'язки
35.	administrative responsibility	адміністративна відповідальність
36.	admission of guilt	визнання провини
37.	adopted child	прийомна дитина
38.	advance in price	підвищення цін
39.	advanced degree	науковий ступінь
40.	advanced repayment	дострокове погашення
41.	advanced student	молодий науковий робітник
42.	advanced training	підвищення кваліфікації
43.	advantageous offer	вигідна пропозиція
44.	adverse conditions	несприятливі умови
45.	agenda	порядок денний
46.	agreed decision	узгоджене рішення
47.	air hostess	борт провідниця
48.	airtight argument	неспростовний доказ
49.	alarm signal	сигнал тривоги
50.	alcohol misuse	зловживання алкоголем
51.	alertness	бойова готовність
52.	all aboard!	посадка закінчена!
53.	all for nothing	даремно
54.	all the best	усього найкращого
55.	all things considered	ураховуючи все вищесказане
56.	all those present!	усі присутні!

57.	allow me...	дозвольте мені
58.	am i disturbing you?	я вам не заважаю?
59.	ambulance car	карета швидкої допомоги
60.	among other things	між іншим
61.	ample opportunity	необмежені можливості
62.	amusement park	парк розваг
63.	ancestral acres	спадкові землі
64.	and all that	і таке інше
65.	And now I'd prefer to talk about... rather than...	А зараз я хотів би поговорити про..., а не про...
66.	apart from	не зважаючи на
67.	Are you kidding?	Ти жартуєш?
68.	as a rule	як правило
69.	As far as I can judge	Наскільки я можу судити
70.	As far as I know	На скільки я знаю
71.	as good as gold	чудово
72.	as the saying is	так би мовити
73.	as you know	на скільки ти знаєш
74.	as you say	як скажеш
75.	at ease!	вільно!
76.	at no time!	ніколи в житті!
77.	at one's expense	за чийсь рахунок
78.	at one's service	до чийхсь послуг
79.	At the point I'd like to	На цьому я б хотів
80.	Away with you (it)!	Забирайся геть!
81.	babe of love	позашлюбна дитина
82.	back and forth	туди й сюди
83.	bad coin	фальшива монета
84.	bad fairy	злий геній
85.	bad name	погана репутація
86.	barbaric/barbarous act	акт вандалізму

87.	basic argument	головний аргумент
88.	Be a good sort!	Будь другом!
89.	be right back	скоро повернусь
90.	be so kind as to...	будьте такі ласкаві...
91.	beaten path	проїзна дорога
92.	Before Heaven!	Слово честі!
93.	Behave yourself!	Поводьтесь правильно!
94.	better luck next time	наступного разу пощастить
95.	Bird of Washington	Американський орел
96.	bless you	доброго здоров'я
97.	block of flats	багато квартирні будинок
98.	botanical garden	ботанічний сад
99.	brain drain	витік мізків
100.	breakdown service	аварійна або ремонтна служба
101.	budget gap	бюджетний дефіцит
102.	bus stop	зупинка автобусу
103.	business trip	відрядження
104.	but one mustn't lose sight of the fact that...	не можна не звернути уваги на той факт, що...
105.	by no means	ні в якому разі
106.	Bye for now!	До побачення!
107.	call box	будка для телефонних розмов
108.	Can I help you?	Я можу вам допомогти?
109.	Can you do me a favor?	Чи не могли б ви допомогти мені?
110.	capital punishment	смертна кара
111.	cessation of arms	припинення бойових дій
112.	chain reaction	ланцюгова реакція
113.	change for the best	зміна на краще
114.	chapter of accidents	збіг обставин
115.	Cheer up!	Не сумуй!
116.	Cheese it!	Стережись!

117.	chronic ailment	хронічна хвороба
118.	civic stand	громадська позиція
119.	clarion call	бойовий клич/заклик
120.	client advocate	захисник прав споживача
121.	coincidence	збіг обставин
122.	come back to earth	прийти до тями
123.	cost of living	прожитковий мінімум
124.	could you allow me...	не могли б ви мені дозволити...
125.	could you please tell me...	не могли б ви мені, будь ласка, сказати
126.	Count in twos!	На перший-другий рахуйсь!
127.	country house	заміський будинок
128.	crime fighting	боротьба зі злочинністю
129.	day off	вихідний день
130.	de facto marriage	цивільний шлюб
131.	dead drunk	дуже п'яний
132.	dead end	глухий кут
133.	deep affection	глибоке відчуття
134.	defaulter	порушник дисципліни
135.	delivery service	служба доставки
136.	department store	універсальний магазин
137.	desk lamp	настільна лампа
138.	dirty tricks	брудні махінації
139.	disease activity	перебіг хвороби
140.	division of labour	розподіл праці
141.	do me a favour	зробіть послугу
142.	Does the idea appeal to you?	Ви підтримуєте цю ідею?
143.	Don't be funny!	Не жартуй!
144.	Don't dare	Не смійте
145.	Don't mention it	Не звертай уваги
146.	dormant account	поточний рахунок

147.	double-dealing	подвійна гра
148.	driving force	рушійна сила
149.	easier said than done	легше сказати, ніж зробити
150.	easy come, easy go	як прийшло, так і пішло
151.	Easy!	Спокійно!
152.	Enough said!	Достатньо сказано!
153.	entering into contract	укладання договору
154.	everything (is) under control	усе під контролем
155.	excuse me for interrupting you	пробачте мене, що перебиваю вас
156.	excuse me to...	пробачте мені...
157.	excuse my intrusion	пробачте за турбування
158.	extraordinary situation	екстремальна ситуація
159.	factory trade mark	фабрична торговельна марка
160.	fair enough	логічно, справедливо
161.	false accusation	хибне звинувачення
162.	family status	сімейний статус
163.	far from it	далеко від цього
164.	festive season	релігійні свята
165.	field personnel	робочий персонал будмайданчика
166.	fine gentleman	світська людина
167.	first-rate	прекрасно
168.	flourish of trumpets	урочиста церемонія
169.	for shame	тьфу, тьфу, тьфу!
170.	for your guidance	до вашого відома
171.	for your information	до вашого відома
172.	free hand	повна свобода дій
173.	freedom of speech	свобода слова
174.	from time to time	час від часу
175.	full alert	повна бойова готовність
176.	Get lost!	Забирайся геть!

177.	Get this straight!	Затям собі
178.	Glad to meet you!	Радий познайомитись!
179.	Go for it!	Ризикни!
180.	God bless my soul!	Прости Господи!
181.	God bless you	Бог благословить
182.	God forbid!	Хай Господь милує!
183.	Good for you	Радий за Вас
184.	Good luck!	Щастя тобі!
185.	Good morning/afternoon/evening!	Добрий ранок/день/вечір!
186.	Good night	Спокійної ночі
187.	Good question!	Хороше запитання!
188.	Good-bye!	До побачення
189.	great pleasure	велике задоволення
190.	groundless accusation	безпідставне обвинувачення
191.	Happy Birthday	З Днем народження
192.	happy hour	година знижок на обідню перерву
193.	harvest festival	свято врожаю
194.	harvest time	збір урожаю
195.	have a safe trip	щасливої дороги
196.	have you an idea...	уявляєте ви...
197.	having regard to	беручи до уваги
198.	he has a point there	він має рацію в цьому
199.	health service	служба охорони здоров'я
200.	hen party	дівич-вечір
201.	Here you are!	Ось, візьміть!
202.	Hi there	Привіт
203.	hide and seek	гра у схованки
204.	holiday center	будинок відпочинку
205.	home page	домашня сторінка
206.	house and home	домашній затишок

207.	how about...	як щодо...
208.	How are things?	Як справи?
209.	How are you?	Як справи?
210.	How can I help you?	Чим можу бути корисний?
211.	How so?	Як так?
212.	humanitarian act	гуманний акт
213.	hustle and bustle	шум і суматоха
214.	I am inclined to think	Я схильний думати
215.	I am one hundred percent certain that	Я на сто відсотків впевнений, що...
216.	I am rather vague about it	Я не дуже впевнений в цьому
217.	I am tempted to think that...	Схиляюсь до думки, що...
218.	I am very glad to see you	Дуже радий вас бачити
219.	I am writing to ask whether you might be interested in buying	Я пишу вам для того, щоб поцікавитися, чи може зацікавити вас покупка
220.	I am writing to confirm our readiness	Пишу вам, щоб підтвердити нашу готовність
221.	I am writing to confirm our readiness...	Пишу вам, щоб підтвердити нашу готовність...
222.	I appreciate your help	Я вдячний за вашу допомогу
223.	I beg your pardon	Прошу вашого вибачення
224.	I can't help it	Я нічого не можу зробити
225.	I couldn't agree more	Більш ніж згоден
226.	I did it of my own accord	Я зробив це за власним бажанням
227.	I don't honestly think that...	Я, чесно кажучи, не вважаю, що...
228.	I doubt it!	Я сумніваюсь
229.	I express strong objection to the idea that...	Я вкрай не згоден з точкою зору, що...
230.	I firmly believe	Я твердо вірю, що
231.	I fully agree	Повністю згодний
232.	I guess not	Напевне, ні
233.	I guess so	Я так вважаю

234.	I have almost no doubt that...	У мене майже немає сумнівів...
235.	I have pleasure to inform you	Я маю честь вам повідомити
236.	I have reason to suppose that	У мене є підстави вважати, що
237.	I hold the view that...	Я дотримуюсь точки зору, що...
238.	I must apologize for troubling you	Пробачте за турбування
239.	I refuse point blank	Я відмовляюсь
240.	I seriously doubt that	Сумніваюсь в цьому
241.	I strongly believe that...	Я твердо вірю, що...
242.	I think we should...	Я думаю, нам слід
243.	I thought as much	Я був упевнений...
244.	I told you so	Я ж вам казав
245.	I want to say	Я хочу сказати
246.	I won't deny that	Я не буду це заперечувати
247.	I would be grateful if you could let me know when...	Я був би вдячний, якби ви могли повідомити мене, коли...
248.	I would be most grateful if you could...	Я був би дуже вдячний, якби ви могли
249.	I would like to point out right at the beginning that...	Спершу, я хотів би зауважити
250.	I would like to remind you that...	Хотілось би нагадати вам, що...
251.	I would like to sum up the chief points of what has just been said	Хочу підсумувати основні моменти сказаного
252.	I'd love to	Хотілося б
253.	If I make no mistake	Якщо я не помиляюсь
254.	If it comes to that	Якщо вже на те пішло
255.	If it's not too much trouble	Якщо це дуже не обтяжить тебе
256.	If my memory does not fail me	Якщо я не помиляюся
257.	If this is the case	Якщо так стоїть питання
258.	If you ask me	Якщо ти мене просиш

259.	If you don't mind	Якщо ти не заперечуєш
260.	If you say so	Якщо ти так кажеш
261.	I'm your man!	До ваших послуг!
262.	in accord with smth	відповідно до
263.	in accordance with law i request	відповідно до закону я прошу...
264.	in case	у випадку
265.	in comparison with	у порівнянні з
266.	in consideration of	беручи до уваги
267.	in many respects	з багатьох поглядів
268.	in no case	ні в якому випадку
269.	in view of	з огляду на
270.	in view of the aforesaid	у зв'язку з викладеним вище, виходячи з вищевикладеним
271.	In with you!	Я на паях!
272.	information bureau	довідкове бюро
273.	insurance policy	страховий поліс
274.	Is this seat taken?	Це місце зайняте?
275.	It depends!	Як сказати!
276.	it goes without saying and nobody would deny the fact that...	безсумнівно, що ніхто не заперечить той факт, що...
277.	it is a waste of time	це марна трата часу
278.	it is all for the best	все на краще
279.	it is hard to tell	важко сказати
280.	it is no good at all	це нікуди не годиться
281.	it makes no difference to me	це немає значення для мене
282.	it makes no sense	це зовсім безглуздо
283.	it might have been worse	могло бути гірше
284.	it remains to be seen	час покаже
285.	it seems to me	мені здається, що
286.	it should be pointed out right	на самому початку слід відмітити,

	as the beginning hat...	що...
287.	it's a problem, that will only increase in time	це проблема, яка з часом лише ускладниться
288.	it's an impossible question to answer	на це питання неможливо відповісти
289.	it's from this angle that one must seriously consider this problem	саме з цього боку необхідно серйозно підійти до цього питання
290.	it's impossible	це неможливо
291.	it's nice to see you	приємно вас бачити
292.	it's no trouble	немає за що
293.	it's outrageous	це обурливо
294.	it's rather questionable that...	досить сумнівно, що...
295.	Jesus society	Релігійне товариство
296.	joint estate	спільна власність
297.	judicial system	судова система
298.	Just imagine!	Подумати тільки!
299.	Keep away from me!	Чур мене!
300.	Keep me informed	Тримай мене в курсі справ
301.	Keep quiet!	Не шуміть!
302.	Keep to the point	Дотримуйся теми
303.	Keep up your spirits	Тримайтеся
304.	Keep your temper	Тримай себе в руках!
305.	kernel of truth	зерно правди
306.	labour market	ринок праці
307.	Ladies and gentlemen!	Леді й джентльмени!
308.	laugh out loud	сміх у голос
309.	law-enforcement agency	правоохоронні органи
310.	Let me give you a brief example...	Дозвольте навести приклад...
311.	Let me give you an example of what I mean	Дозвольте навести приклад того, що я маю на увазі
312.	Let me see if I can illustrate	Подивимося, чи я зможу це вам

	that for you	пояснити
313.	Let's have a final look at...	Давайте в останній раз розглянемо
314.	Let's move to another question...	Давайте перейдемо до наступного питання
315.	Let's wait and see	Поживемо – побачимо
316.	Let's drink to it!	Вип'ємо за це!
317.	life expectancy	середня тривалість життя
318.	List of the most common ... appears in Appendix C	Перелік найбільш загальних/простих/звичайних... є в додатку C
319.	litter bin	бак для сміття
320.	long time	давно не бачилися
321.	maintain diplomatic relations	підтримувати дипломатичні відносини
322.	maintenance crew	ремонтна бригада
323.	man of straw	підставна особа
324.	Many happy returns of the day!	Бажаю багато років життя!
325.	mass media	засоби масової інформації
326.	May God speed you	Дай Боже здоров'я
327.	May I have my say?	Можна мені сказати?
328.	May the Lord help you	Дай Боже
329.	most likely	точно
330.	much of a muchness	майже одне й те ж
331.	mutual agreement	взаємна згода
332.	my bad	моя провина
333.	My congratulations!	Прийміть мої привітання!
334.	neat trick	спритний трюк
335.	nice distinction	тонка відмінність
336.	night club	нічний клуб
337.	No admittance!	Вхід заборонено!
338.	No chance	Ні в якому разі

339.	no more words	не слід більше говорити
340.	No opinion!	Утримуюсь!
341.	no questions about it	ніяких питань стосовно цього
342.	No questions!	Нема питань
343.	No reason!	Просто так!
344.	No smoking!	Не палити!
345.	No tongue!	Ні слова!
346.	no way	в жодному разі
347.	not much chop	не дуже!
348.	Not on your life!	Ні в якому разі
349.	note of interrogation	знак запитання
350.	officer of the court	судовий виконавець
351.	Oh my God	Ой, Боже мій
352.	oh well	що ж
353.	on no account	у жодному разі
354.	on the agenda	на порядку денному
355.	on the hypothesis that	припустивши, що
356.	on the other hand	з іншого боку
357.	one of the things that must be of concern (importance) to us is...	по-перше, ми повинні звернути увагу на...
358.	one-way street	вулиця з одностороннім рухом
359.	package tour	пакетний тур
360.	parental care	батьківська турбота
361.	party discipline	партійна дисципліна
362.	peppercorn rent	номінальна орендна плата
363.	performance of a task	виконання завдання
364.	placement service	служба зайнятості
365.	play on words	гра слів
366.	Pleased/glad to meet you!	Радий/приємно познайомитися!
367.	point of view	точка зору

368.	police station	відділок поліції
369.	political lesson	політичний урок
370.	poor thing!	бідолашний
371.	post office	поштове відділення
372.	potential buyer	потенційний покупець
373.	priory estimate	попередня оцінка
374.	priory knowledge	теоретичне знання
375.	progressive paralysis	прогресивний параліч
376.	protection of ethnic minorities	захист національних меншин
377.	protection of labour	охорона праці
378.	provision of aid	надання допомоги
379.	public opinion	громадська думка
380.	public opinion poll	опитування громадської думки
381.	public project	суспільний проект
382.	putting it mildly	м'яко кажучи
383.	put-up affair	сфабрикована справа
384.	question mark	знак запитання
385.	rail carrier	залізна дорога
386.	railway station	залізничний вокзал
387.	Ready! Steady! Go!	На старт! Увага! Марш!
388.	record	послужний список
389.	remember me to...	нагадайте мені...;
390.	remote controller	пульт дистанційного керування
391.	research activities	наукові дослідження
392.	residential address	адреса місця проживання
393.	rigid adherence to rule	чітке дотримання правила
394.	rough sketch	пробний начерк
395.	Round about turn!	Кругом!
396.	round table conference	конференція круглого столу
397.	run of luck	полоса везіння

398.	scientific efforts	наукова робота
399.	see you later	побачимося пізніше
400.	See you!	До зустрічі!
401.	service activities	сфера обслуговування
402.	Settled!	Домовились
403.	Shake a leg!	Рухайся швидше
404.	sharp (pointed) criticism	гостра критика
405.	show of hands	голосування піднятими руками
406.	small talk	салонна розмова (про дрібниці)
407.	so to say	так сказати
408.	something like that	щось типу того
409.	sorry to trouble you	пробачте, що турбую
410.	speak frankly	щиро кажучи
411.	spelling error	орфографічна помилка
412.	sports club	спортивний клуб
413.	stick to the point	не відхиляйся від суті
414.	straight intestine	пряма кишка
415.	strictly speaking	точно кажучи
416.	summarizing, we may say that...	підводячи підсумки, ми можемо сказати, що...
417.	sure thing	надійна справа
418.	Take it easy	Стався до цього простіше
419.	Take my advice	Прислухайся до моєї поради
420.	team work	командна робота
421.	teddy bear	плюшевий ведмедик
422.	test of time	випробовування часом
423.	Thank you very much	Велике спасибі
424.	Thanks a lot	Велике спасибі
425.	That does it!	Звісно ж!
426.	That does not concern me	Це мене не стосується
427.	That suits me perfectly	Це чудово мені підходить

428.	That suits me very well	Мене це влаштовує
429.	That was the limit!	Це була остання крапля!
430.	That's a good question	Це хороше запитання
431.	That's good	Це добре
432.	That's it!	Ось і все!
433.	That's precisely what I was going to say	Це саме те, що я хотів сказати
434.	That's too much	Це занадто
435.	That's where I'd like to end	На цьому я хочу закінчити
436.	That's wonderful	Чудово
437.	That's a bit thick!	Це занадто!
438.	That's a dear!	Ну і добре!
439.	The point is...	Справа в тому, що...
440.	The present study was designed to investigate..	Ця наукова праця була присвячена вивченню...
441.	The show must go on	Справу треба довести до кінця
442.	Their name is Legion	І ім'я їм – Легіон
443.	There are two ways of looking at this	Це можна розглядати з двох сторін
444.	There is been a lot of scientific evidence that...	Існує багато наукових доказів тому, що...
445.	There is no denying the truth	Що правда, то правда
446.	There is no difference at all	Це не має значення
447.	There was nothing you could do about it	Нічого не можна було зробити
448.	Things do happen	Всяке трапляється
449.	Think about it	Подумай про це
450.	This is my treat	Я пригощаю
451.	This is to inform you that	Цим повідомляю, що
452.	Thousand thanks	Тисячі подяк
453.	time has come	час прийшов
454.	time will tell	час покаже

455.	to abandon an application	скасувати заявку
456.	to abrogate a law	відмінити закон
457.	to absorb interest	отримувати вигоду
458.	to abuse alcohol	зловживати алкоголем
459.	to accept a challenge	прийняти виклик
460.	to accept an offer	прийняти пропозицію
461.	to accomplish a promise	виконати обіцянку
462.	to accrue benefits	отримувати вигоду
463.	to achieve success	досягати успіху
464.	to act up to a promise	виконувати обіцянку
465.	to add the interest	нараховувати відсоток
466.	to adduce an excuse	вибачатись
467.	to adjudge to jail	винести судове рішення
468.	to administer a rebuke	винести догану
469.	to administer justice	чинити правосуддя
470.	to administer the oath	приводити до присяги
471.	to adopt a decision	приймати рішення
472.	to adopt a resolution	ухвалити резолюцію
473.	to adopt a suggestion	прийняти пропозицію
474.	to advance a hypothesis	висунути гіпотезу
475.	to advance a theory	висунути теорію
476.	to advance an argument	наводити докази
477.	to advantage one's life	ризикувати життям
478.	to advise in price	підвищувати ціни
479.	to affirm a judgment	виносити вирок
480.	to afford an opportunity	надавати можливість
481.	to afford great pleasure	приносити велике задоволення
482.	to agree to differ	залишатися при власній думці
483.	to agree to terms	погоджуватись з умовами
484.	to attend to smb's needs	бути уважним до потреб

485.	to attract attention	привертати увагу
486.	to be a success	мати успіх
487.	to be at an advantage	мати перевагу
488.	to be at home	приймати гостей
489.	to be at odds	бути у сварці
490.	to be at variance	розходитись у поглядах
491.	to be in an agony of despair	впасти в розпач
492.	to be in possession of the House	виступати з промовою
493.	to be in the social scale	займати суспільне становище
494.	to be or not to be, that is the question	бути чи не бути, ось у чому питання
495.	to bear evidence	надавати докази
496.	to bear in mind	мати на увазі
497.	to beat a record	побити рекорд
498.	to beat a retreat	відступати
499.	to beat the price down	збивати ціну
500.	to become a good tradition	стає доброю традицією
501.	to become active	активізуватись
502.	to bend over backwards	докладати зусиль
503.	to black out	втрачати свідомість
504.	to blink away the tears	витирати сльози
505.	to blink back tears	стримувати сльози
506.	to bottle emotions up	стримувати емоції
507.	to break an agreement	розірвати угоду
508.	to break through	досягати успіху
509.	to break up	розривати стосунки
510.	to brush one's teeth	чистити зуби
511.	to buck up one's ideas	проявляти ініціативу
512.	to build up confidence	набувати впевненості
513.	to build up strength	набиратися сил

514.	to buy on tick	купувати в кредит
515.	to be at home in	почувати себе впевнено
516.	to call the roll	Зробити перекличку
517.	to call to account (for)	привести до відповідальності
518.	to cancel out	зводити нанівець
519.	to care for the sick	доглядати за хворим
520.	to carry on conversation	вести перемовини
521.	to carry through	доводити до кінця
522.	to come at problem	підійти до розгляду проблеми
523.	to come forward with	прийти на допомогу
524.	to come in handy	бути корисним
525.	to come into fortune	отримати спадок
526.	to come into question	підлягати обговоренню
527.	to come to a conviction	переконатись
528.	to come to accord	досягти домовленості
529.	to come to terms	дійти згоди
530.	to commit a crime	вчинити злочин
531.	to complain of pain	скаржитися на біль
532.	to conclude an agreement	укладати договір
533.	to cut down the costs	знижити витрати
534.	to deal with a problem	вирішувати проблему
535.	to deal with a question	висвітлити питання
536.	to deliver an address	виступати з промовою
537.	to deliver on agreement	виконувати зобов'язання
538.	to dissolve into laughter	розсміятись
539.	to do for smb	піклуватись про когось
540.	to draw a wide reaction	набувати широкого резонансу
541.	to draw to the conclusion i'd like to say that...	на завершення хотів би сказати....
542.	to drive back	давати відсіч
543.	to drum up customers	приваблювати покупців

544.	to dwell on the problem	зупинятися на питаннях
545.	to eke out an income	поповнювати бюджет
546.	to encroach on territory	посягати на територію
547.	to end in failure	завершитись поразкою
548.	to enter into negotiations	вступити в переговори
549.	to express agreement	дійти згоди
550.	to fasten on idea	дотримуватися думки
551.	to feel a strong inclination	відчувати велику схильність
552.	to feel a true affection	відчувати щиру прихильність
553.	to feel a violent desire	відчувати нестримне бажання
554.	to feel like	бути не проти
555.	to fight off illness	запобігти хворобі
556.	to find a market	користуватися попитом
557.	to fix a problem	вирішувати проблему
558.	to get into conversation	підтримувати розмову
559.	to get onto question	обговорювати питання
560.	to give a signal	подати сигнал
561.	to give help	надавати допомогу
562.	to give someone a lift	підвозити когось
563.	to give the alarm	забити тривогу
564.	to go through difficult	подолати труднощі
565.	to go to school	ходити до школи
566.	to grow into role	входити в роль
567.	to have an ache	відчувати біль
568.	to help out	виручати
569.	to hold a referendum	провести референдум
570.	to keep an eye on	наглядати
571.	to keep back tears	стримувати сльози
572.	to keep to rules	дотримуватися правил
573.	to lapse into unconsciousness	втрачати свідомість

574.	to leave out of account	не брати до уваги
575.	to mail off a letter	відправляти листа
576.	to maintain diplomatic relations	підтримувати дипломатичні відносини
577.	to make amends to an aggrieved person	відшкодувати збитки постраждалому
578.	to make up one's mind	приймати рішення
579.	to minister to the sick	доглядати хворого
580.	to open up possibilities	надати можливість
581.	to pass resolution	ухвалити постанову
582.	to pay off a debt	виплачувати борг
583.	to pay off a loan	виплачувати позику
584.	to pay off a mortgage	викупити заставну
585.	to perform an experiment	провести експеримент
586.	to place obstacles in the way	ставити перепони на шляху
587.	to post off a letter	надсилати листа
588.	to put forward a proposal	подати пропозицію
589.	to put up an argument	наводити аргументи
590.	to raise a question	порушити питання
591.	to refute an accusation	спростувати обвинувачення
592.	to sail through an exam	скласти іспит
593.	to say more	до того ж
594.	to send for a doctor	викликати лікаря
595.	to set an alarm	дати сигнал тривоги
596.	to set aside a verdict	спростувати рішення
597.	to set one's hand on document	підписувати документ
598.	to speak the truth	чесно кажучи
599.	to stand upon one's rights	відстоювати права
600.	to subscribe to opinion	погоджуватися з думкою
601.	to sum it up i'd like to say	підводячи підсумок, хотів би сказати...

602.	to take advantage of the opportunity	скористатися можливістю
603.	to take an exam	складати іспит
604.	to take into consideration	брати до уваги
605.	to take pictures	фотографувати
606.	to take under advisement	взяти на розгляд
607.	to tell goodbye	прощатися
608.	to throw out proposals	відхилити пропозицію
609.	to thrust one's way	робити кар'єру
610.	to turn down the offer	відхилити пропозицію
611.	to turn off	втрачати інтерес
612.	to wave aside	не брати до уваги
613.	to work out an agreement	укладати договір
614.	to work out plan	розробляти план
615.	to write off	не звертати увагу
616.	to write out a prescription	виписувати рецепт
617.	tooth-brush	зубна щітка
618.	Up against it!	Ти попав!
619.	ups and down	успіхи й невдачі
620.	warm affection	глибоке відчуття
621.	wasted/lost labour	марна праця
622.	We agree to your proposal	Ми приймаємо вашу пропозицію
623.	We have carefully considered your proposal	Ми детально розглянули вашу пропозицію
624.	We kindly ask you to send us	Будь ласка, пришліть нам...
625.	We request to pay...	Просимо оплатити...
626.	We suggest you let us know as soon as possible	Ми вважаємо, що ви повідомите нам якомога швидше
627.	We thank you for your enquiry about our goods	Дякуємо за заявку на нашу продукцію
628.	We were very pleased to receive your letter in reply to our advertisement	Ми були дуже раді отримати листа у відповідь на наше оголошення...

629.	We will appreciate your informing us of your decision concerning	Ми будемо вдячні вам за повідомлення вашого рішення стосовно...
630.	We wish to draw your attention to the fact that...	Звертаємо вашу увагу на те, що...
631.	We would kindly request to provide us with...	Ми би попросили забезпечити нас...
632.	Well done!	Добре виконано!
633.	well-deserved rest	заслужений відпочинок
634.	Wet paint!	Щойно пофарбовано!
635.	What a cheek!	Яка наглість!
636.	What a nuisance!	Яка дрібниця!
637.	What a shame!	Який сором!
638.	What a surprise!	Оце жарт!
639.	What about you?	А як щодо тебе?
640.	What are you interested in?	У чому ви зацікавлені?
641.	What are you talking about?	Про що ви говорите?
642.	What do you want?	Що вам потрібно?
643.	What is the matter?	У чому справа?
644.	What is the problem?	У чому проблема?
645.	What is the time?	Котра година?
646.	What though ...?	І що з цього?
647.	What's the matter with you?	Що з вами?
648.	What's the trouble?	У чому справа?
649.	What's up	Привіт
650.	Who cares	Кого хвилює
651.	Why don't you	Чому б тобі не
652.	Why should	З якого дива
653.	Will that suit you?	Це Вам підходить?
654.	With God's help	З Божого благословення
655.	With respect to	З повагою до
656.	Worthy adversary	Гідний суперник

657.	Would you care to join us?	Не хочете до нас приєднатись?
658.	Would you mind?	Не були б ви проти?
659.	Yes, you're quite right to say that	Ви абсолютно правильно кажете, що...
660.	You are telling me	А то я не знаю
661.	You don't say	Та невже
662.	You have got it all wrong	Ви це зрозуміли зовсім неправильно
663.	You may be assured that we shall do our best	Можете бути впевненими, що ми зробимо все можливе
664.	You should have thought of that before	Раніше треба було думати
665.	You're welcome	Будь ласка
666.	You've got a point, but...	Ти маєш рацію, але
667.	Your servant!	До ваших послуг
668.	Yours faithfully	Щиро ваш